

**ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІНФРАСТРУКТУРИ ТА ТЕХНОЛОГІЙ,
ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ, ТЕХНОЛОГІЙ ТА ПРАВА**

**ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА
КАФЕДРА ПРАВОСУДДЯ**

МАТЕРІАЛИ

**ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права,
кримінології та судочинства»**

**присвяченої 186-річниці
з дня народження професора Чезаре Ломброзо**

14 травня 2021року

м. Київ

Професор Чезаре Ломброзо

1835- 1909

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Голова редакційної колегії:

Добкіна К. Р., декан юридичного факультету ДУІТ,
доктор юридичних наук, доцент, дійсний член ТАУ;

Заступники голови редакційної колегії:

Мусієнко А. В., завідувач кафедри кримінального права ДУІТ,
кандидат юридичних наук, доцент, дійсний член ТАУ;

Осадчий В. І., завідувач кафедри правосуддя ДУІТ, доктор юридичних наук,
професор;

Члени редакційної колегії:

Кобилянський О. Л., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
кримінального права;

Ковальчук А. Т., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
правосуддя;

Матвійчук А. В., доктор юридичних наук, доцент кафедри правосуддя;

Мичко М. І., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист
України, професор кафедри кримінального права ДУІТ;

Савицька С. Л., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
правосуддя;

Тилик Т. М., кандидат юридичних наук, доцент кафедри «Господарського та
транспортного права»;

Михайлов В. О., старший викладач кафедри «Правосуддя»;

Бендера І. Л., асистент кафедри «Цивільного права»;

Акімова М. П., асистент кафедри «Правосуддя»;

Сокуренко В. В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри
«Кримінального права»;

Стародубова О. А., кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри
«Правосуддя».

«Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права,
кримінології та судочинства», присвяченої 186-річниці з дня народження
професора Чезаре Ломброзо: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної
конференції. – К.: ДУІТ, 2021. –173 с.

У збірнику матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права,
кримінології та судочинства», присвяченої 186-річниці з дня народження
професора Чезаре Ломброзо (м. Київ, 14 травня 2021 року) висвітлено
сучасні погляди науковців щодо стану та перспектив розвитку кримінального
права, кримінології та судочинства.

Для науково-педагогічних працівників, аспірантів та студентів.

Матеріали друкуються мовою оригіналу в редакції авторів.

ЗМІСТ

Катерина ДОБКІНА

Вітальне слово до учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права, кримінології та судочинства», присвяченої 186-річниці з дня народження професора Чезаре Ломброзо 8

Мичко М.І., Мусієнко А.В., Іллічова О.В.

Наукова спадщина професора Чезаре Ломброзо в теорії детермінації злочинності: історія, сучасність та перспективи.....9

СЕКЦІЯ 1. Актуальні питання кримінального права та кримінології

Бондаренко О.С.

Особливості змістовного наповнення поняття «корупційне кримінальне правопорушення».....13

Веретянников В.О., Карчевський М.В.

До питання про суб'єктивну сторону провокації підкупу.....16

Веселовська Н.О.,

Типологія поведінки неповнолітніх жертв втягнення у протиправну діяльність.....19

Каменський Д.В.

Доктрина колективної свідомості і практика притягнення до кримінальної відповідальності за економічні злочини в США.....24

Киренко С.Г., Григорович М.В.,

Проблеми кримінально-правової охорони неповнолітніх від дій сексуального характеру.....27

Колб О.Г., Колб Р.О.

Банківська установа як напівспеціалізований суб'єкт запобігання злочинам.....30

Крючкова А.Є., Киренко С.Г.

Проблеми кримінально-правового забезпечення охорони праці в Україні.....33

Купліченко К.О., Мусієнко А.В.

Актуальні питання біопсихологічного напрямку кримінології в Україні 36

Матюшенко О.І., Вартилецька І.А.

Штраф в системі покарань: новації та перспективи законодавчої регламентації 39

Осадчий В.І.

Обов'язки і права поліції при виявленні порушень правил дорожнього руху 41

Петров В.В.	
Деякі питання імплементації положень стамбульської конвенції щодо захисту прав дітей від домашнього насильства до національного кримінального законодавства	50
Поліщук Г.С.	
Інформаційні чинники в структурі детермінації екологічної злочинності.....	52
Романенко О., Мусієнко А.В.	
Актуальні питання запобігання рецидивній злочинності.....	54
Соловйова Ю.О., Мусієнко А.В.	
Проблеми попередження суїцидальної поведінки	57
Соловйова Ю.О., Половникова Ж.Ю.	
Кримінальна відповідальність за державну зраду	62
Тернавська А.А.	
Щодо соціально-демографічної характеристики особи суїцидента у виправних колоніях України	66
Тихонова О.В.	
Актуальні питання визначення суб'єкту злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена статтею 2231 КК України	70
Турлова Ю.А.	
До характеристики осіб, які вчиняють групові екологічні злочини	72
Філіппов А.В.	
До питання кваліфікації кримінальних правопорушень проти здоров'я особи	77

СЕКЦІЯ 2. Актуальні теоретичні та прикладні питання кримінального процесу

Кобилянський О.Л.,	
Адміністративне затримання: спірні питання законодавчого регулювання.....	82
Кофанов А. В., Кофанова О. С.	
Що до проекту закону України «про внесення змін до статті 204-2 кодексу України про адміністративні правопорушення щодо забезпечення прав і свобод громадян України під часу перетину тимчасово неконтрольованої Україною частини державного кордону» (реєстр. № 5405 від 20.04.2021).....	84
Сенюта І.Я.	
Судово-медична експертиза в медичних справах: деякі питання.....	89
Татаровська Я.В., Приходько Ю.П.	
Підстави притягнення осіб, які вчинили правопорушення до відповідальності. відмінність кримінальної відповідальності від адміністративної	92

СЕКЦІЯ 3. Актуальні теоретичні та прикладні питання криміналістики

Ахтирська Н.М.

Чи вирішить створення Бюро економічної безпеки України завдання боротьби зі злочинами у сфері господарської діяльності?.....96

Бакарджиєва М.І., Приходько Ю.П.

Особливості криміналістичного дослідження вогнепальної зброї та набоїв до неї 99

Борзілов Д.С., Ахтирська Н.М.

Внесок праць італійського дослідника Чезаре Ломброзо у розвиток криміналістики та дослідження особи злочинця 102

Давченко Т.М.

До питання удосконалення методики розслідування кримінального банкрутства 106

Дікевич К.Г.

Симпатичні чорнила: загальна характеристика та деякі методи їх виявлення.....109

Думчиков М.О.

Питання криміналістичної характеристики легалізації корупційних доходів.....112

Іванко Є.Б.

Експертиза паспорта громадянина України на паперовій основі, види і ознаки підробки.....115

Колотій Д.А., Ахтирська Н.М.

Можливості судово-почеркознавчої експертизи.....118

Литовська В.В.

Інноваційні технології в технічній експертизи документів.....121

Михайлов В.О.

Питання використання методів OSINT у криміналістиці.....124

Опанасенко В.Р., Приходько Ю.П.

Сучасні методи дослідження холодної зброї.....127

Пахомов В.В.

Віртуальні сліди: криміналістична характеристика.....130

Ткаченко Я.В.

Експертиза грошових знаків. Робота з грошовими знаками, виявленими під час огляду місця події.....132

СЕКЦІЯ 4. Актуальні проблеми забезпечення верховенства права в системі правовідносин

Рудік О.С., Подолян Ю.О.

Особливості формування статутного капіталу корпоративних підприємств.....135

Дерев'янку В.П., Подолян Ю.О.	
Проблеми державного регулювання корпоративних відносин.....	137
Карпучіна А.І., Подолян Ю.О.	
Організаційна структура товариства з обмеженою відповідальністю для оптимізації оподаткування та логістики.....	139
Котюк О.	
Традиційні уявлення про методи правового регулювання потребують уточнення.....	142
Красюк С.А., Тилик Т.М.	
Класифікація загальноновизнаних прав людини.....	145
Литвин В., Ключєва Є.М.	
Порушення прав людини у період пандемії.....	147
Можаровський М.Ю.	
Європейська інтеграція в контексті правового регулювання комплаєнс-процедур.....	149
Нестерцова-Собакарь Є.А.	
Правопорушення як фактична підстава юридичної відповідальності.....	154
Островерха А.А., Подолян Ю.О.	
Корпоративні обов'язки.....	157
Василюк І. М., Пирожик О. В.	
Гідність людини як основна правова категорія у змісті національної безпеки у контексті рішень Конституційного Суду України.....	160
Прихожанов В.О.	
Деякі проблеми правового забезпечення в сфері промислової власності.....	163
Рожко В.М., Подолян Ю.О.	
Актуальні проблеми розвитку законодавчого забезпечення в сфері корпоративного права.....	165
Дзюбенко О.Л., Ручинська М.С.	
Особливості укладання шлюбного договору в Україні.....	167
Сокол В.А., Подолян Ю.О.	
Проблеми захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в судовому порядку.....	170

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

до учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права,
кримінології та судочинства»,
присвяченої 186-річниці з дня народження професора Чезаре Ломброзо

Шановні учасники та гості конференції!

Вже другий рік поспіль ми змушені проводити конференцію в непростих умовах пандемії COVID 19, що вимагає особливих підходів щодо її проведення. Одним з основних завдань сучасної юридичної освіти залишається підготовка висококваліфікованих правників. Професорсько-викладацький склад юридичного факультету ДУІТ прагне дати нашим випускникам найкращу теоретичну підготовку, розвинену креативність, самостійність та відповідальність, що необхідно для успішної практичної діяльності. Серед багатьох ефективних шляхів вдосконалення цих якостей вкрай важливою є участь студентів та аспірантів в таких наукових заходах.

Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права, кримінології та судочинства», проводиться за спільної ініціативи колективу кафедри кримінального права та кафедри правосуддя юридичного факультету Державного університету інфраструктури та технологій. Актуальність теми конференції зумовлена гострим суспільним запитом на підвищення ефективності боротьби зі злочинністю та справедливе судочинство. Досягнення результату, серед іншого, потребує постійного розвитку кримінального права, кримінального процесу, поглиблених кримінологічних досліджень.

Проведення конференції співпало з 186-річницею з дня народження професора Чезаре Ломброзо. Можна з упевненістю стверджувати, що питання детермінації злочинності, які досліджував професор Чезаре Ломброзо залишаються актуальними та потребують подальшого вивчення. Поєднання різних наукових поглядів дозволить по-новому поглянути на тематику конференції, актуалізувати та намітити ефективні шляхи для вирішення проблематики.

Бажаю Всім міцного здоров'я, натхнення та успіхів у науковій роботі та практичній діяльності!

Катерина ДОБКІНА

декан юридичного факультету
Інституту управління, технологій та
права, Державного університету
інфраструктури та технологій,
доктор юридичних наук, доцент, дійсний
член ТAU

Мичко Микола Іванович,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права,
Державного університету інфраструктури
та технологій, м. Київ.

Мусієнко Анатолій Володимирович

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права,
Державний університет інфраструктури
та технологій, м. Київ.

<https://orcid.org/0000-0001-6667-9034>

Іллічова Ольга Вікторівна

студентка юридичного факультету,
Державного університету інфраструктури
та технологій, місто. Київ.

НАУКОВА СПАДЩИНА ПРОФЕСОРА ЧЕЗАРЕ ЛОМБРОЗО В ТЕОРІЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Перелік науковців, імена яких назавжди увійшли в історію науки, не такий вже й великий. Честь бути увічненим в пантеоні видатних діячів світової науки надається не кожному, але тим хто своїм відкриттям вніс значний вклад в розвиток людської цивілізації. До одних з таких видатних науковців по праву належить професор Чезаре Ломброзо - судовий медик, психіатр, антрополог, кримінолог, криміналіст. Він відомий насамперед тим що започаткував новий напрям розвитку антропології, кримінології, криміналістики. Історія знає не так багато наукових теорій, які від свого початку і дотепер продовжують викликати стільки дискусії, як теорії та ідеї професора Чезаре Ломброзо. Ідеї професора Ломброзо від початку їх оприлюднення були неоднозначно сприйняті науковою спільнотою та поділили її на дві групи, одна з яких стверджує, що теорії Ломброзо має наукове підґрунтя та право на існування, а інша досі не сприймає такі ідеї, як вірні та заперечує їх науковість.

Чезаре Ломброзо народився у Вероні 1836 році, і хоча він з'явився на світ в заможній родині його подальше життя не можна назвати легким. Здобувши медичну освіту, Ломброзо у 1859 році в якості армійського хірурга брав участь у визвольній війні проти австрійців, потім боровся з бандитизмом в південних областях Італії, займав посаду психіатра в пенітенціарній установі, та зрештою очолив психіатричну клініку. У 1862 році він отримав професорське звання в університеті в Павії, а в 1876-му став професором судової медицини та громадської гігієни в Туринському університеті, в 1896-му професором психіатрії, а в 1906-му – кримінальної антропології в тому ж університеті [1, с. 392–395].

І хоча Чезаре Ломброзо здобув медичну освіту, але сфера його наукових інтересів вирізнялась надзвичайною широтою, тому піднявшись на найвищий щабель наукового визнання в галузі медицини, в колі його наукових інтересів залишалися велика кількість суспільних питань та проблем.

Історія боротьби суспільства з таким явищем як злочинність налічує віки. Суспільство давно потерпає та бореться з цим негативним соціальним явищем, витрачаючи на це колосальні ресурси. Наукові дослідження запобігання та протидії злочинності проводились вченими в усіх країнах світу, але тільки деякі з них увійшли в історію, як ті, що стояли у витоків та створювали нові наукові напрями протидії та запобігання злочинності. Як видно з біографії Ч. Ломброзо, по роду своєї діяльності він очевидно бачив багато проявів злочинної поведінки, що не могло пройти повз його допитливого розуму. У свій час та донині Чезаре Ломброзо відомий насамперед завдяки науковими теоріями які він запропонував та які на той час мали революційну наукову сміливість.

Професор Ломброзо вважається родоначальником антропологічної школи в кримінології. Він став всесвітньо відомий, як творець однієї з ключових і одночасно найдискутабельніших та найсуперечливіших теорій детермінації злочинності. Як фахівець з медицини зміг передбачити сформулювати геніальну теорію з кримінальної антропології? Так, творець біологічного напрямку теорії детермінації злочинності мав медичну освіту, але оскільки геніальна людина геніальна у всьому, то не дивно, що професор психіатрії Чезаре Ломброзо, помітив та звернув увагу на наявність зв'язку між злочинністю та біологічними і соціальними факторами, які на неї впливають. Він був в авангарді наукової думки та робив геніальні відкриття на стику новітніх наукових досягнень і його відкриття, на думку авторів, полягає у вивченні злочинності через біологічні характеристики злочинця.

За час своєї наукової діяльності професор Ломброзо опублікував результати своїх досліджень в численних наукових працях.

Найвідомішою роботою професора Ломброзо є «Злочинна людина», 1876 року, розвинену ним потім в цілісну теорію «природженого злочинця», згідно з якою серед злочинців є особи які мають вроджені схильності до злочинної поведінки. Зіставляючи антропометричні дані злочинців з порівняльними дослідженнями в анатомії, фізіології та психології, Ломброзо сформулював тезу про злочинця, як особливий антропологічний тип, та прийшов до висновку, що злочинець – це дегенерат, який відстав у своєму розвитку від розвитку нормальної людини та не може стримувати свою злочинну поведінку за певних обставин.

Праці професора Ломброзо піддавали критиці за перебільшення біологічної складової в людській природі, але применшував роль соціальної, ігнорував інші причини злочинності. На думку авторів, така увага Ломброзо саме до біологічних факторів зумовлена тим, що він будучи професором медицини, вивчав злочинність здебільшого через її біологічну складову.

Критики не зупинялись, незважаючи навіть на те, що професор Ломброзо одним з перших у світовій кримінології розглянув цілісну систему факторів, які детермінують злочинність: добробут населення, виховання та освіта, ставлення до праці, сімейний стан, вік, стать, міграція, алкоголізм, ціни на продукти харчування, вплив міста і села, скупченість населення, вплив пори року та навіть ландшафту. Причому висновки його не застаріли і в ХХІ столітті [2].

Ще одним знаковим науковим дослідженням стала робота Ч. Ломброзо «Жінка-злочинець, повія і нормальна жінка» (1893), у співавторстві з Г. Ферреро. В цій роботі автори показали, що значна частина, майже 43% повій, не має ніяких або дуже мало дегенеративних ознак і що в 53% їх не спостерігається ніяких відхилень. В той же час автори вказували, що до числа випадкових причин проституції належать злидні, вплив поганих прикладів з боку оточуючих, тобто соціальні фактори [3].

В подальшому Ломброзо наполегливо продовжує свої дослідження, не дивлячись на критику в його адресу. З під пера геніального вченого виходять такі наукові праці, як: «Гіпнотизм, що застосовується у кримінальній процедурі» (1887), «Кримінолоїд» (1889), «Психологія свідків у кримінальному процесі» (1890), «Політичний злочин і революції» (1890, у співавт.), «Розмаїття божевілля у спадковій злочинності» (1892), «Анархісти (кримінально-психологічний і соціологічний нарис)» (1894), «Графологія» (1895), «Найновіші успіхи науки про злочинця» (т. 1—3, 1896—97), «Геній і виродження» (1897), «Злочин, причини і засоби лікування» (1899), «Свідчення дітей» (1908) та ін [4].

Особливий інтерес та актуальність, на думку авторів, становлять роботи професора Ломброзо по соціології політичної злочинності: «Політична злочинність і революція» (*Il delitto politico e le rivoluzioni*, 1890), «Анархісти. Кримінально-психологічний та соціологічний нарис» (*Gli anarchici. Studio di psicologia e sociologia criminale*, 1895). Новітня історія України і сучасні події переконливо свідчать, що прикриваючись політичними гаслами, такі злочинці можуть розв'язувати війни, вчиняти тяжкі злочини. Можна собі уявити, які конфузи виникали, коли з'ясовувалося, що деякі державні діячі повністю підпадають під опис злочинної людини Ломброзо. Тут доречно зазначити, що в СРСР Ч. Ломброзо чомусь особливо не любили.

Але крім геніальних теорій професора, які і дотепер сприймаються неоднозначно, генію Ч. Ломброзо належить ідея гідросфігмометра - прототипа сучасного поліграфа. На підставі показань гідросфігмометра навіть винесли один виправдальний вирок. Пристрій фіксував зміни пульсу і кров'яного тиску у підозрюваних під час допитів. Пульс підозрюваного у вбивстві залишився спокійним, коли йому показали фотографію жертви. Подальше розслідування підтвердило дані приладу [5].

В останні 20–30 років фахівцями в галузі біології, генетики, поведінки проведені численні дослідження, що підтверджують залежність

делінквентності, агресії від біологічних особливостей особи, спадковості. А працівники правоохоронних органів підтверджують, що неодноразово зустрічали у злочинців зовнішні ознаки, на які вказував професор Ломброзо.

Тим не менше, більшість криминологів і криміналістів справедливо підкреслювали спільний вплив зовнішнього середовища і біології (біосоціальних факторів) і вважають, що генетична схильність до агресивної та злочинної поведінки може проявлятися тільки при певних обставинах – найчастіше в жорсткому виховному середовищі [1, с. 393], [2].

Підсумовуючи сказане автори переконані, що наукова спадщина професора Чезаре Ломброзо в сфері судової медицини та психіатрії, криминології, криміналістики заслуговує на увагу та подальше вивчення, не дивлячись на деякі суперечності та невідповідності. Деякі його висновки зараз справляють враження необґрунтованих або навіть дещо наївних, але тут слід брати до уваги рівень тогочасної науки, проте можемо переконатись, що він не заперечував вплив соціальних факторів.

Сучасна наука доводить, що злочинність зумовлена багатьма факторами, серед яких виділяються постійно мінливі умови соціального середовища та суб'єктивні властивості особи злочинця: біологічні, фізіологічні, генетичні, психологічні та ін. Подальше вивчення цих факторів за допомогою новітніх технологій дозволить підвищити ефективність боротьби зі злочинністю. І все це стало можливим завдяки дослідженням видатного науковця, професора Чезаре Ломброзо.

Список використаних джерел:

1. Криминология: учебник / под ред. Дж. Ф. Шелли. Пер. с англ. – СПб. : Питер, 2003. – 860 с.
2. Джужа О.М. Чезаре Ломброзо як один з піонерів теорії біосоціального походження злочинності // Криминологічна теорія і практика. 2019. с.13-17. С. 15. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/13849>
3. Чезаре Ломброзо «Женщина преступница и проститутка» <http://www.psychiatry.ru/lib/55/book/115/chapter/6>
4. Чезаре Ломброзо // URL: <https://leksika.com.ua/17390617/legal/lombrozo>
5. Заблуждения и слава психиатра Ломброзо // URL: <https://un-sci.com/ru/2019/10/20/zabluzhdeniya-i-slava-psihiatra-lombrozo>

СЕКЦІЯ 1.

«Актуальні питання кримінального права та криминології».

Бондаренко Ольга Сергіївна,

старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету,
м. Суми, Україна.

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТОВНОГО НАПОВНЕННЯ ПОНЯТТЯ «КОРУПЦІЙНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ»

Різновидом правопорушення, згідно з ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» є корупційне правопорушення, тобто діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність [1].

З викладеного випливає, що діяння визнається корупційним якщо воно: 1) містить ознаки корупції; 2) вчинене певним суб'єктом – особою зазначеною у ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції»; 3) за нього законом встановлена юридична відповідальність: кримінальна, адміністративна, дисциплінарна або цивільно-правова [2, с. 40].

Аналіз як самого поняття, так і його ознак породжує питання відповідності Конституції України такого правового визначення. Зокрема, принцип *non bis in idem* передбачає, що особа не може бути притягнута до юридичної відповідальності двічі за одне й те саме правопорушення. Водночас у тексті законодавчого визначення чітко зазначено «кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність». Ми переконані, що положення ч. 1 та ч. 2 ст. 65-1 Закону України «Про запобігання корупції» згідно з якими особа, яка вчинила корупційне правопорушення або правопорушення, пов'язане з корупцією, однак судом не було застосовано до неї покарання або не накладено на неї стягнення у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, пов'язаними з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, або такою, що прирівнюється до цієї діяльності, підлягає притягненню до дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку – суперечить ст. 61 Конституції України, адже допускає одночасне притягнення до кількох видів відповідальності за одне й те саме діяння. На нашу думку, таке викривлене та обхідне тлумачення Основного Закону є абсолютно недопустимим. Кримінальна відповідальність є найсуворішим видом відповідальності. А суддя призначаючи покарання, спираючись на об'єктивний аналіз всіх доказів, внутрішнє переконання та характеристику особи підсудного обирає саме те покарання, яке є необхідним та достатнім: для виправлення винного та його

кари, яка виражається в застосуванні обмежень майнового, організаційного та особистісного характеру. Таким чином, суддя ухваливши вирок не призначає особі покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, адже вважає це покарання не потрібним для реалізації основних завдань покарання. Водночас роботодавець не погоджуючись з позицією суду може «правомірно» звільнити такого працівника відповідно до Закону України «Про запобігання корупції». Така ситуація дискредитує не лише положення ст. 61 Конституції України, а й положення ст. 124 Конституції України, яка забороняє здійснення правосуддя не судом.

Окрім того, незрозумілим є відсутність у визначенні можливості притягнути особу до адміністративної відповідальності. Така ситуація зумовлена штучним виділенням поняття «правопорушення, пов'язані з корупцією», як у тексті антикорупційного закону, так і у Кодексі України про адміністративні правопорушення. Адже, законодавець вказує, правопорушення, пов'язане з корупцією – діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені цим Законом України «Про запобігання корупції» вимоги, заборони та обмеження, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність. Фактично це означає, що ці діяння не є корупцією. Ми вважаємо, що такий законодавчий підхід є не виваженим, доцільніше було б запровадити градацію кримінальних правопорушень. Наприклад, відмежувати її за ступенями тяжкості на корупційні правопорушення: дисциплінарні, адміністративні та кримінальні.

Найтяжчим видом корупційних правопорушень є кримінальні корупційні правопорушення. У теорії кримінального права відсутній єдиний підхід до поняття корупційні кримінальні правопорушення. Зокрема,

О. Шостко пропонує називати ними сукупність суспільно небезпечних діянь, державних службовців та державних посадових осіб, працівників підприємств, установ, організацій різних форм власності, які не є державними службовцями, вчинених у зв'язку з отриманням неправомірної вигоди для себе, інших осіб або юридичних осіб з метою заохочення їх до виконання чи невиконання своїх службових обов'язків з боку пересічних громадян чи представників бізнесової спільноти [3, с. 177]. Натомість,

М. Мельник вважає, що корупційні кримінальні правопорушення – це ті правопорушення що полягають у неправомірному використанні (зловживанні) посадовими особами органів державної влади або органів місцевого самоврядування наданої їм влади або свого посадового становища в особистих інтересах або інтересах третіх осіб [4, с. 128.]. Натомість В. Куц вважає, що корупційними правопорушеннями є передбачені у Особливій частині КК України суспільно небезпечні

діяння, яке містить як ознаки самої корупції, так і корупційного правопорушення [5, с. 33].

Багатоманітність наукових підходів зумовлена відсутністю законодавчого визначення поняття. Адже, у тексті КК України законодавець формулюючи поняття корупційних кримінальних правопорушень, використав не традиційний спосіб визначення понять через рід і видову відмінність, вказуючи на ті ознаки, які мають бути притаманні всім діянням, що становлять вказану категорію, а спосіб перелічення всіх предметів і явищ, до яких застосовне дане поняття [6, с. 396]

З огляду на викладене вище, ми переконані, що спираючись на приклад надання законодавчого визначення військових кримінальних правопорушень у ст. 401 КК України, з метою уникнення подвійності тлумачення, а як наслідок неоднозначності у правозастосуванні необхідно, щоб ст. 45 КК України надавала не лише перелік корупційних кримінальних правопорушень, а й визначення цього поняття. Зокрема, викласти Примітку 1 до ст. 45 таким чином: Корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до цього Кодексу є визначені проступки і злочини проти встановленого законодавцем порядку здійснення службовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх апарату, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності та особами, що надають публічні послуги своїх повноважень. Примітка 2: Корупційними кримінальними правопорушеннями вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 369, 369-2, 369-3 цього Кодексу.

Література:

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII; ред. станом на 31 груд. 2021 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2014. № 49. Ст. 3186.
2. Відповідальність за корупційні правопорушення : навч. посіб. Є. О. Алісов, В. В. Мартиновський, В. Я. Настюк, О. М. Шевчук. Харків : Юрайт, 2017. 168 с.
3. Шостко О. Ю. Стан і тенденції виявлення кримінальних корупційних правопорушень в Україні. Проблеми законності. 2018. Вип. 141. С. 175–184.
4. Мельник М. І. Корупційні злочини: сутність і поняття. Право України. 2000. № 11. С. 126–130.
5. Куц В., Триньова Я. Поняття корупційних злочинів та їх види. Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. № 4. С. 32–36.

6. Тютюгін В. І., Косінова К. С. Поняття та ознаки корупційних злочинів. Вісник Асоціації кримінального права України : електрон. наук. вид. 2015. Вип. 1 (4). С. 388–396. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/4_26.pdf (дата звернення: 15.04.2021).

Веретянніков Володимир Олександрович,
здобувач Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, м.
Северодонецьк, Україна

Науковий керівник Карчевський Микола Віталійович, доктор юридичних наук,
професор, перший проректор Луганського
державного університету внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка, м. Северодонецьк,
Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО СУБ'ЄКТИВНУ СТОРОНУ ПРОВОКАЦІЇ ПІДКУПУ

Як відомо, ст. 23 вітчизняного КК визначає вину як психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Ця фундаментальна ознака злочину є комплексним правовим і психологічним феноменом, який досі «приховує» чимало наукових таємниць навіть від вузьких фахівців. Виходячи з нормативної дефініції вини, О. Дудоров справедливо вказує на те, що вітчизняний законодавець сприймає психологічну форму вини, яка передбачає, що для належного обґрунтування винного стану свідомості потрібно встановити певне психічне ставлення до вчиненого діяння та його наслідків з боку кримінального правопорушника. Водночас учений апелює також до іншої теорії вини – нормативної (оціночної). Вважається, що нормативна теорія вини усуває умисел і необережність як форми вини, надаючи їм значення лише психологічних фактів, захищає занадто широкий суддівський розсуд, не охоплює особистісне ставлення суб'єкта до вчиненого ним кримінального правопорушення. Незважаючи на загалом неприйнятність цієї альтернативної теорії вини, водночас оціночний елемент у вині як соціальній категорії, що обґрунтовує кримінальну відповідальність, все ж таки присутній. Урешті-решт вина є негативним станом і засуджується правом; держава в особі уповноважених органів докоряє суб'єкту за його винну поведінку [1, с. 186–187].

Переходячи до висвітлення винесеної в назву цієї роботи проблематики, варто зауважити про те, що суб'єктивна сторона провокації підкупу характеризується прямим умислом (винний усвідомлює, що його дії мають провокаційний характер стосовно іншої особи, і бажає вчинити такі дії), а також спеціальною метою: останньою є викриття того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду. Зазначене викриття зводиться до того, щоб установити і зробити відомим факт вчинення певного кримінально караного

діяння, і не потребує процесуального закріплення чи дотримання певної процедури. О.М. Грудзур вважає тут достатнім лише факт виявлення того, що давання чи одержання хабара вчиняються тією або іншою особою. Водночас інша мета, яку може переслідувати провокатор (шантаж, заподіяння матеріальної чи нематеріальної шкоди тощо), є, на думку згаданого автора, похідною і досягається лише після викриття того, хто дав чи одержав хабар [2, с. 143].

Саме за метою викриття провокацію підкупу потрібно відрізнити від: 1) вимагання неправомірної вигоди (здійснюючи останнє, винний прагне змусити іншу особу надати йому неправомірну вигоду, однак не має при цьому на меті викрити особу у вчиненні злочину); 2) інших (порівняно з описаним у ст. 370 КК) різновидів підбурювання до вчинення злочинів, передбачених статтями 354, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 КК.

При провокації підкупу у провокатора по суті відсутній прямий умисел на вчинення особою злочину. Тобто пропонування, обіцянка чи надання неправомірної вигоди не є кінцевою метою, а виступає лише засобом досягнення кінцевої мети – викриття спровокованої особи. Така мета уособлює прагнення службової особи зробити відомим факт вчинення певного діяння конкретною особою та повинна виникнути до початку створення відповідних обставин і умов [3, с. 64].

Мотиви дій винної особи, не впливаючи на кваліфікацію за ст. 370 КК, можуть бути різними (корисливі спонукання, кар'єризм, помста, заздрість, марнославство, бажання скомпрометувати особу чи організацію, інтереси боротьби зі злочинністю тощо) і підлягають врахуванню при призначенні покарання [4, с. 314].

Б.В. Волженкін наголошує на такій особливості суб'єктивної сторони провокації: суть провокації полягає в тому, що провокатор сам викликає у іншої особи намір вчинити злочин з метою наступного викриття цієї особи чи її шантажу, створення залежного становища [5, с. 268]. Ця сторона характеризується умислом, який має специфічну інтелектуальну і вольову ознаки. Інтелектуальна ознака умислу провокатора полягає в тому, що він усвідомлює, що викликає рішучість в іншої особи вчинити корупційний злочин, передбачає, що в результаті його дій буде вчинено конкретне протиправне діяння. А от вольова ознака умислу провокатора має складніший характер. Насамперед провокатор бажає, щоб в іншої особи виникла рішучість вчинити злочин, проте в нього може бути різне ставлення до діяльності самої спровокованої особи. Провокатор може прагнути настання наслідків вчиненого спровокованого злочину (повідомляє органи влади після вчинення злочину); може не бажати їх настання (повідомляє органи влади до моменту доведення злочину до кінця, намагаючись попередити їх настання); може хоча й не бажати, але свідомо припускати їх настання, виявляючи байдужість (повідомляє органи влади на будь-якому етапі вчинення злочину – чи то готування, чи замаху на нього, чи вже після його закінчення).

Проблеми кваліфікації суб'єктивних ознак ст. 370 КК виникають зокрема з огляду на усталене в правозастосовній практиці положення про те, що провокація підкупу є закінченим злочином з моменту створення службовою особою умов для пропонування чи давання неправомірної вигоди, незалежно від того, чи було дано або одержано неправомірну вигоду (про це йдеться, поміж іншого, в п. 23 постанови Пленуму Верховного суду України від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у

справах про хабарництво». На практиці це виливається в значні складнощі щодо встановлення і доказування факту умисного створення службовою особою умов для пропозиції чи давання неправомірної вигоди. Складність, зауважує А. Штерн, полягає у доказуванні прямого умислу та мети злочинного діяння, які є обов'язковими ознаками цього злочину. Адже відповідно до положень ст. 62 Конституції України та ст. 327 КПК обвинувальний вирок суду не може ґрунтуватись на припущеннях, а всі сумніви щодо вини особи мають тлумачитися на її користь [6, с. 131–132]. Це призводить до того, що на практиці довести кримінальну справу до логічного завершення надзвичайно складно.

Видається, що провокація підкупу як окремих вид злочину не може зводитись до простого підбурювання чи являти його спеціальний вид. І хоча за суб'єктивними ознаками провокація і підбурювання до вчинення злочину ззовні подібні, за своїм змістом провокація злочину є більш широким поняттям, ніж підбурювання до вчинення конкретного злочину. Відповідно, за своєю структурою та змістом діяння, що передбачене у ст. 370 КК, сформульовано таким чином, що залежно від форми вираження може мати двояку юридичну природу, а отже різну кримінально-правову оцінку. Співучасть передбачає взаємну угоду сторін, тоді як при провокації відсутній вольовий момент умислу, оскільки бажання особи спрямовано на викриття особи. Таким чином, при провокації злочину фактично відсутня єдність умислу особи, яка її здійснює, і особи, стосовно якої здійснюється провокація, що виключає можливість кваліфікації дій провокатора в межах інституту співучасті [7, с. 265–266].

П.П. Андрушко пише про те, що єдиною розмежувальною ознакою зазначених діянь є мета вчинення зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 370 КК дій – викрити особу, яка дала (запропонувала) неправомірну вигоду, чи особу, яка одержала (погодились одержати) неправомірну вигоду [8, с. 255].

На це безпосередньо вказує використаний законодавцем зворот «щоб потім викрити», використаний у диспозиції ч. 1 ст. 370 КК. До слова в попередніх редакціях норми про провокацію підкупу використовувався більш однозначний зворот «з метою викриття». Однак по суті, незалежно від конкретного способу тлумачення офіційного тексту, тут ідеться про одне й те саме.

Варто визнати: викриття спровокованої особи є не лише метою, а й специфічним результатом дій провокатора, якого він прагне досягти. Не випадково вітчизняний законодавець традиційно використовує формулу «щоб потім викрити», а не словосполучення «з метою викриття». З іншого боку, пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди може надаватися за вчинення (невчинення) будь-яких дій в інтересах суб'єкта підкупу, але точно не за порушення кримінального переслідування щодо нього. Теж саме стосується і прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди. Таким чином, злочинний результат дій провокатора є абсолютно неприйнятним для спровокованої особи, а прагнення останньої зовсім не цікавлять суб'єкта провокації. Ігнорування цієї обставини так або інакше позбавляє співучасть її суб'єктивних ознак [9, с. 81].

Водночас варто зауважити, що провокація виключається, якщо оперативно-розшукові заходи мають на меті вирішення конкретних завдань оперативно-розшукової діяльності, здійснюються виключно за наявності законних підстав, а

умисел об'єкта оперативно-розшукової діяльності повинен сформуватися незалежно від діяльності працівників оперативних підрозділів або осіб (агентів), які сприяють їм у цій діяльності.

Література:

1. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.
2. Грудзур О.М. Кримінально-правова характеристика провокації хабара : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2011. 229 с.
3. Судова практика в справах про злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : окремі тенденції, проблеми та перспективи вдосконалення / наук. ред. К.П. Задоя. Київ: ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2014. 135 с.
4. Настільна книга детектива, прокурора, судді: коментар антикорупційного законодавства / За ред. М. І. Хавронюка. Київ: ВД «Дакор», 2016. 496 с.
5. Волженкин Б.В. Служебные преступления. Москва: Юристь, 2000. 368 с.
6. Штерн А.В. Деякі аспекти доцільності кримінальної відповідальності за провокацію підкуп. Вісник Академії адвокатури України. 2016. Том 13. № 1. С. 131–132.
7. Кваша О.О. Співучасть у злочині: сутність, структура та відповідальність : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08, Київ, 2013. 360 с.
8. Андрушко П.П. Провокація хабара або комерційного підкупу: проблеми кваліфікації, напрями удосконалення норми, сформульованої в статті 370 КК. Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення : тези доповідей та повідомлень учасників Міжнар. симпозіуму (Львів, 21–22 вересня 2012 р.). Львів : Львів. держ. ун-т внутрішніх справ, 2012.
9. Комар В.В. Поняття та види підкупу за кримінальним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Одеса, 2020. 249 с.

Веселовська Наталія Олександрівна

старший викладач кафедри
кримінального права, кримінології,
цивільного та господарського права
Національної академії управління
м. Київ, Україна

ТИПОЛОГІЯ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ ЖЕРТВ ВТЯГНЕННЯ У ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Типи жертв втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність можна виділити, використовуючи основні типи злочинців, а також дані досліджень й опитувань.

Жертва втягнення у протиправну діяльність схильна до гіперсоціальної поведінки через потребу у соціальній активності, контактах і дружбі, що вказує на їх маргінальність. Групи неповнолітніх залежать від лідера, тому можуть бути як кримінальними, так і з позитивною діяльністю, проте неповнолітні легко піддаються впливу будь-якого лідера та легко починають стосунки з незнайомими людьми [1].

Неповнолітній потерпілий має такі віктимні властивості як фрустрація щодо розуміння власного значення, самовизначення та ролі, емоційна інфантильність, героїзація осіб із злочинними чи насильницькими схильностями [2].

Зазвичай виділяють 4 типи таких неповнолітніх потерпілих від втягнення у протиправну діяльність [3, с. 206], проте нами досліджено та запропоновано додати ще два типи – сугестивний і конформний. Проведений нами аналіз літературних джерел та авторські дослідження показали, що такі типи [58] є доцільним виокремити, адже вони мають свою, притаманну лише їм, картину поведінки, тому їх не бажано об'єднувати із рештою типів.

Поєднуючи напрацювання дослідників і наші пропозиції, пропонуємо визначити та розкрити таку типологію поведінки неповнолітніх жертв втягнення у протиправну діяльність:

- 1) сугестивні;
- 2) конформні;
- 3) випадкові;
- 4) ситуативні;
- 5) передкримінальні;
- б) кримінальні.

Сугестивні неповнолітні особи піддаються впливу дорослих чи інших неповнолітніх щодо необхідності вчинити певні дії чи дослухатися до пропозицій тих чи інших осіб. Такі неповнолітні частіше піддаються залякуванню, маніпуляціям, вони мають слабкий зв'язок із батьками і тому не можуть вирішити проблему – потрібно чи не потрібно вчиняти кримінальне правопорушення; схильність до впливу інших на їх думку та лінія поведінки проявляється постійно, а не лише в рамках кримінальних правопорушень, передбачених ст. 304 КК України [4]. Це важливо для розуміння того, що такі жертви провокують своєю поведінкою (проявленою в інших ситуаціях) дорослого злочинця та саме таких жертв може шукати собі той чи інший дорослий. Для сугестивного типу такий поштовх і піддавання маніпуляціям носить миттєвий характер: неповнолітній може не до кінця усвідомлювати, що вчиняє протиправні діяння регулярно в житті і що навіюваність йому властива [5].

Конформні неповнолітні проявляють свою соціальну орієнтацію не в свідомому усвідомленні життєвих позицій, а в бажанні пристосуватися до певної групи чи манери власної поведінки. Це також може бути законослухняний неповнолітній, проте він не мав прикладу як поводити себе у певних ситуаціях чи досягати успіху своїми вміннями, знаннями тощо.

Саме тому такі неповнолітні шукають оточення, друзів чи роботу, де їм буде легко, якщо вони зуміють пристосуватися до правил. Таким неповнолітнім притаманна пасивність, жага збагачення чи бажання змінити свій соціальний статус [5].

Випадковий тип неповнолітніх можна описати як осіб, які зазвичай є законослухняними, проте опинившись у певній ситуації, випадково, через збіг обставин чи незнання як вчинити законно у певній ситуації, чи через страх дорослого вчиняють протиправне діяння. Проте, така навіюваність чи бажання стати «іншим» таким неповнолітнім може бути невластива [6, с. 10–11].

Ситуативні неповнолітні особи своєю нестійкою поведінкою спричиняють певну протиправну ситуацію під впливом дорослої особи.

Передкримінальні неповнолітні зазвичай не вчиняють протиправні діяння, проте мають негативну лінію поведінки в соціумі та можуть за певних обставин вчинити кримінальне правопорушення, оскільки вони внутрішньо вже налаштовані на вчинення таких дій.

Кримінальні неповнолітні особи вже мають досвід вчинення протиправних діянь. Вони сформувалися як такі, що ігнорують вимоги закону та суспільства, як правило, перебувають у складі групі подібних до них осіб і легко погоджуються на вчинення кримінального правопорушення.

При цьому дорослі велику кількість правопорушень сприймають як бешкетництво чи дитячі ігри, тому про такі дії не повідомляють до правоохоронних органів, що сприяє латентності втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність [6, с. 9].

У червні–липні 2019 року нами було проведено опитування серед 52 неповнолітніх, які є отримувачами послуг соціальних служб, а також такої ж кількості неповнолітніх, які живуть у благополучних родинах із нормальним достатком, які вчаться у гімназіях та ведуть активне соціальне життя, щодо мотивації їхньої протиправної поведінки [5]. Неповнолітнім, вік яких становив від 14 до 17 років, було запропоновано обрати з 4 типів жертв такий варіант поведінки, який розкриває їх поведінку найточніше (див. таб. 1).

Варіант обраної поведінки	Кількість осіб, які отримують послуги соціальних служб	Кількість осіб благополучних сімей
Мене іноді надихає чи переконує у вчиненні дії та чи інша особа; мені важко відмовити чи дискутувати з ним (сугестивний тип)	4 (7,7%)	3 (5,8%)
Мені хочеться бути в більш дорослій компанії, аби відчувати себе крутим і здатним на серйозні вчинки; але	9 (17,3%)	8 (15,3%)

для цього необхідно було виконати дії, які змінили мене в гірший бік (конформний тип)		
Зазвичай я поводжу себе обережно та добре, проте виникали ситуації, коли поганий вчинок довелося вчинити (не знав, що це правопорушення чи не було вибору) (випадковий тип)	16 (30,8%)	11 (21,1%)
Ситуації в моєму житті складаються так, що я не можу бути завжди хорошим і змушений пристосовуватися до реалій (ситуативний тип)	23 (44,2%)	30 (57,8%)

Таблиця 1. Мотивація обраної неповнолітнім поведінки в разі пропозиції вчинити протиправне діяння (розроблена Веселовською Н.О.)

Ситуації, які склалися так, що «підштовхнули» до вчинення правопорушення неповнолітніх обох груп, кардинально відрізняються одна від іншої:

- неповнолітні, які перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО) назвали такі ситуації: відчував себе самотнім після смерті одного з батьків; недостатнє харчування вдома; булінг у школі чи знущання старших; батьки били; батьки не давали гроші на харчування в школі чи на одяг;
- неповнолітні, які живуть у родинях, що вважаються благополучними, назвали такі ситуації: мене не сприймали як особистість; до моїх потреб не дослухалися; мене не вважали таким, що може вчинити щось доросле та серйозне; спір; батьки дуже опікали мене, а це викликало неповагу у моїх однолітків.

Розуміння цих типів є надважливим, тому що кожен з них має свою специфіку, не лише для вивчення поведінки неповнолітньої особи, а і розробки алгоритмів і методики розкриття кримінальних правопорушень, запобігання формуванню протиправного спрямування поведінки неповнолітнього [7, с. 22]. Крім того, завдяки вивченню жертви втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність можна прослідкувати схильність до вчинення певних видів кримінальних правопорушень: статевих, побутових, майнових тощо.

Реакції неповнолітніх на пропозиції вчинити кримінальне правопорушення бувають різними:

- відмовляється та не вчиняє правопорушення;
- відмовляється, проте зі страху (чи інших обставин) вчиняє правопорушення;
- погоджується, проте не виконує (тікає або «не справляється») протиправне діяння;

- погоджується та вчиняє кримінальне правопорушення через страх, чи інші обставини;

- погоджується й активно співпрацює (часто сам провокує поведінкою дорослого на втягнення його у протиправну діяльність).

Щодо зовнішніх факторів, що впливають на поведінку неповнолітнього, який став жертвою втягнення у протиправну діяльність, як доктрина, так і практика, сходяться у тому, що низький рівень життя, погане матеріальне становище, непорозуміння із батьками є основними такими факторами, про що йдеться і у щорічній доповіді Президента України [8].

Також називають помилки батьківського виховання чи педагогічні помилки, погане оточення та жорстокість у відношенні до неповнолітнього, проте близько 36% неповнолітніх, схильних до вчинення злочинів, мають хвороби центральної нервової системи, соматичні проблеми чи мають біологічну неповноцінність [9, с. 211]. До таких факторів відносяться також гуртки, секції, субкультура, що впливають на становлення неповнолітнього як особистості.

Негативний вплив сучасних проблем та особливостей, які є на сьогодні актуальними, досить великий. Про актуальність даної проблеми пишуть науковці на конференціях, збираються «круглі столи», проте проблема до сих пір є невирішеною.

Сучасні проблеми називають в тому числі підробленою злочинцями під себе систему цінностей людства [10, с. 17] та наголошується на тому, що група, яка має свої системи та цінності, в тому числі направлені не на розвиток суспільства, сприяють початку вчинення неповнолітніми протиправних діянь під керівництвом дорослого.

Саме тому вивчення та ґрунтовне дослідження типології поведінки неповнолітніх жертв втягнення у протиправну діяльність є вкрай важливим та має важливе значення для розробки заходів запобігання кримінальному правопорушенню, передбаченому ст.. 304 Кримінального кодексу України.

Література:

1. Корнієнко А.В. Особливості формування соціальної компетентності в учнів підліткового віку у позашкільних навчальних закладах. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський. 2009. 440 с.
2. Амонашвили Ш.А. Правила виховання. URL: https://mel.fm/pravila-vospitaniya/9701465-amonashvili_rules
3. Кримінологія: підручник / за заг. ред. Л.С. Сміяна, Ю.В. Нікітіна. К.: Нац. акад. упр., 2010. 496 с.
4. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
5. Веселовська Н.О. Особливості криміналістичного запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 5. С. 71–74.

6. Встановлення та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів дітьми: практ. посіб. / за заг. ред. К.В. Антонова. Дніпропетровськ: ДДУВС, 2011. 147 с.
7. Главацька О.Л. Сутність соціальної профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх. *Social Work and Education*. 2015. Vol. 2 No 1. С. 15–24.
8. Аналіз справ про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність за II півріччя 2018 року. URL: <https://bl.od.court.gov.ua/sud1506/pres-centr/news/702727/>
9. Селецкий А.И., Татарухин С.А. Несовершеннолетние с отклоняющимся поведением. К.: Вища школа. 1981. 238 с.
10. Старков О.В. Криминальная субкультура: спецкурс. М.: Волтерс Клувер. 2010. 240 с.

Каменський Дмитро Васильович,
доктор юридичних наук, професор кафедри
правознавства Бердянського державного
педагогічного університету,
м. Бердянськ, Україна

ДОКТРИНА КОЛЕКТИВНОЇ СВІДОМОСТІ І ПРАКТИКА ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЕКОНОМІЧНІ ЗЛОЧИНИ В США

Чимало правозастосовних нюансів у частині встановлення внутрішніх, суб'єктивних характеристик злочинної поведінки в сфері економіки демонструє практика кримінального переслідування організацій у США. Так, шляхом об'єднання дій та бездіяльності двох або більше фізичних осіб, які своєю поведінкою уособлюють корпорацію, базові елементи *actus reus* та *mens rea* злочинної поведінки юридичної особи можуть бути «сконструйовані» на підставі поєднання дій і знань декількох її представників. Такий наразі усталений у США (а також відомий в Австралії та водночас неприйнятний в Англії) підхід іменується доктриною колективної свідомості (обізнаності) (англ. – *collective knowledge doctrine*).

Сучасний підхід до застосування доктрини ґрунтується передусім на правовій позиції, викладеній у рішенні у справі «United States v. Bank of New England, N.A» (1987 р.). У ній федеральний апеляційний суд першого округу залишив у силі вирок окружного суду, яким банківську установу було визнано винною в умисному недекларуванні певних операцій з коштами клієнтів, оскільки обізнаність банку як один із визначених кримінальним законом видів умисної форми вини була визначена як сукупність всієї юридично значущої інформації, якою володіли працівники банку в межах своїх професійних повноважень. При цьому під час розгляду кримінальної справи по суті не було встановлено ознак

умисної вини окремих працівників банку у процесі реалізації *actus reus* у частині недекларування певних грошових трансакцій. Апеляційний суд визнав інструкцію присяжним про можливість установа в діях організації ознак колективної свідомості законною і раціональною, пояснивши при цьому, що в протилежному випадку корпорації ефективно уникали би кримінальної відповідальності шляхом віртуального (штучного) «розподілу» стану колективного усвідомлення протиправності своєї поведінки на окремі частини (сегменти) серед різних підрозділів і навіть серед окремих працівників – на їхніх автономних функціональних рівнях [1].

«Раціональне зерно» доктрини колективної свідомості полягає в тому, що ідентифікувати конкретного порушника кримінального закону, який діє у межах складної та здебільшого децентралізованої структури корпорації, часто неможливо. За таких обставин ідентифікація ознак колективної злочинної обізнаності стає не лише доречним, а й необхідним, із точки зору підстав і цілей кримінальної відповідальності, підходом.

Поясню на доречному прикладі. Так, якщо організацію звинувачують у вчиненні злочину, нормативно визначеними елементами якого є А, В та С, і при цьому встановлено, що протиправність елементу А злочину усвідомлює працівник А, протиправність елементу В – працівник В, а елементу С – працівник С, то за таких умов для цілей застосування заходів кримінальної відповідальності презюмується, що і власне юридична особа (організація) усвідомлює всі зазначені елементи злочину.

Представники кримінально-правової науки неоднозначно оцінили доктрину колективної свідомості, про що свідчить гостра полеміка на сторінках юридичних видань. Зокрема, Е. Ледерман звертає увагу на очевидну неготовність американських судів повністю скасувати цю доктрину у своїй практиці, незважаючи на послідовні аргументи представників юридичної науки та навіть їхні спроби «пом'якшити» суворі стандарти доктрини шляхом поширення її виключно на випадки свідомого ігнорування або недбалості в діях працівників корпорацій. Принаймні, констатує цей автор, судові органи застосовують принцип «складання частин цілого» під час реконструкції цієї доктрини щодо базового елементу злочину *mens rea* – при цьому за основу береться неперсоніфікований, раціональний (логічний) компонент свідомості, адже аналізована доктрина з об'єктивних причин не може допустити вольову, емоційно орієнтовану поведінку організації.

Американський автор Т. Халабі також піддає доктрину колективної свідомості послідовній аргументованій критиці. Він, зокрема, висуває слушну, як на мене, тезу про те, що перенесення стану усвідомлення протиправності з пересічних працівників компанії, яких можуть бути тисячі, власне «на плечі» юридичної особи здатне загрожувати засудженням по суті невинної особи – організації. Посилаючись на результати міжгалузевих досліджень із проблематики обігу інформації в корпоративному середовищі, зокрема на авторитетні праці в галузі економіки, психології та соціології, автор звертає увагу на проблему «зіпсованого телефону»: через низку суб'єктивних і об'єктивних факторів

економічно й юридично чутлива інформація, що рухається ієрархічними каналами управління компанією та, після акумулювання в кабінетах топ-менеджерів, впливає на ухвалення рішень від імені самої організації, часто не відповідає дійсності, є спотвореною, призводить до небажаних, а часом відверто неочікуваних результатів. Дослідник вдається до слушного порівняння: усім відомо, наскільки складно в деяких випадках установити обізнаність фізичної особи про кримінально каране порушення певного юридичного обов'язку; у випадку ж з колективним утворенням – корпорацією задача коректного встановлення усвідомлення протиправності ускладнюється на порядок [2, с. 267–268.].

У статті, присвяченій «міфології» сукупної корпоративної свідомості, інші американські дослідники, Т. Хейгеманн та Д. Грінштейн, взагалі піддають доктрину колективної свідомості системній критиці, називаючи її міфом, який було створено фрагментарною практикою окремих апеляційних судів. Цей міф, вважають вони, полягає в тому, що у межах будь-якої корпорації і водночас за відсутності інкримінуючих обставин по суті невинне усвідомлення (обізнаність) одного працівника може бути поєднане з такою самою невинною професійною обізнаністю іншого. І далі, на підставі такого сукупного поєднання, установлюється відповідна форма вини (як обов'язкова передбачена кримінальним законом ознака) корпорації у вчиненому злочині. Автори небезпідставно додають, що існування такого собі міфу «сукупного усвідомлення» є вельми зручним як для представників правозастосовної практики (переважно прокурорів), так і для тих науковців, які вивчають питання кримінальної відповідальності юридичних осіб. Для перших (прокурорів) можливість такого «гнучкого» кримінального переслідування корпорацій за відсутності безпосередніх доказів свідомої протиправної поведінки є вагомим аргументом для тиску на деяких представників бізнесу під час переговорів про накладення юридичних санкцій за різноманітні порушення, зокрема під час формулювання змісту поширених на практиці угод про визнання вини. Натомість для других (науковців) ця доктрина виступає таким собі «хлопчиком для биття» – предметом гострої критики на адресу експоненціального зростання блоку кримінально-правового регулювання через новостворені судові прецеденти, у цьому випадку в контексті істотного розширення кола підстав для кримінальної відповідальності юридичних осіб. Дослідники резюмують, що аналіз судом обставин справи «United States v. Bank of New England, N.A.» був а priori неправильним і повинен був ґрунтуватись на положеннях зовсім іншої «суб'єктивної» доктрини – доктрини свідомого ігнорування обізнаності (яка уже була предметом мого аналізу в цьому підрозділі) [3, с. 211, 218].

Загалом критичний аналіз ознак вини у складах економічних злочинів, поєднаний зі зверненням до порівняльного методу, спонукає запропонувати декілька авторських висновків, які певним чином віддзеркалюють сучасний status quo та окреслюють потенційні напрями вдосконалення цього правового феномену.

У США доктрину колективної свідомості (передусім у контексті відповідальності за економічні злочини) варто визнати «продуктами» судового

тлумачення, покликаними вирішувати цілком прагматичні завдання щодо правильного встановлення ознак вини в поведінці економічних правопорушників. Визначено, що ця здебільшого матеріально-процесуальна за своїм змістом доктрина розширює межі усталеного стандарту злочинного усвідомлення як одного з проявів умислу, вона сприяють розвитку інституту вини у нових, прогресивних і водночас прагматичних, напрямках.

Зокрема «раціональне зерно» доктрини колективної свідомості вбачається у тому, що ідентифікувати конкретного порушника кримінального закону, який діє у межах складної й тим більше децентралізованої структури сучасної корпорації, на практиці часто неможливо. За таких обставин установлення елементів колективної злочинної обізнаності стає необхідним кроком із точки зору визначення підстав і забезпечення цілей реалізації кримінальної відповідальності.

Водночас варто констатувати відсутність навіть віддалено схожої концепції винного стану свідомості у складах економічних правопорушень за кримінальним законодавством України. При цьому потрібно визнати: їхнє запровадження не є на часі з огляду на поточний стан і структуру економічних відносин в Україні, а також ураховуючи наявні нормативні та правозастосовні підходи до кримінально-правової охорони цих відносин.

Література:

1. United States v. Bank of New England, N.A., 821 F.2d 844 (1st Cir. 1987).
2. Halabi S. Collective Corporate Knowledge and the Federal False Claims Act. *Baylor Law Review*. 2016. № 68. P. 265–333.
3. Hagemann T., Grinstein J. The Mythology of Aggregate Corporate Knowledge: A Deconstruction. *George Washington Law Review*. 1997. № 65. P. 210–247.

Киренко Сергій Георгійович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права Київського національного
лінгвістичного університету, м. Київ, Україна.

Григорович Марина Вікторівна,

студентка 4-го курсу факультету економіки і права
Київського національного лінгвістичного
університету, м. Київ, Україна.

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ НЕПОВНОЛІТНІХ ВІД ДІЙ СЕКСУАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ

Проблеми кримінальної відповідальності за вчинення дій сексуального характеру щодо неповнолітніх і, особливо, щодо осіб, яка не досягли 14-річного віку, є дуже актуальною, оскільки стосується, головним чином, такого суспільно небезпечного явища як педофілія – статевого потягу до дітей. В цілому, педофілія – це постійна

сексуальна зацикленість на дітях, які не досягли віку статевого дозрівання або ж знаходяться лише в ранній його стадії [1].

Особи, які вчиняють такого роду дії, становлять особливу небезпеку для суспільства, тому що, як правило, окрім дій сексуального характеру з дітьми, вони вчиняють злочини насильницького спрямування (вбивство, тілесні ушкодження). Більше того, для таких осіб, зазвичай, характерний садистський тип особи-злочинця (особа, яка отримує задоволення знущаючись над іншою).

Педофільний розлад характеризується стійким, цілеспрямованим та інтенсивним характером сексуального збудження, що виявляється в постійних сексуальних думках, фантазіях, бажаннях або поведінці стосовно дітей, які не досягли статевого дозрівання; діагностування відбувається тільки тоді, коли хворим 16 або більше років і вони на 5 або більше років старші дитини, яка є об'єктом фантазій [2]. Причинами виникнення педофільного розладу вчені називають вроджені відхилення, проте також дотримуються думки, що результатом такого стану може бути травма головного мозку (згідно із напрацюваннями Нідерландського інституту головного мозку при Нідерландській королівській академії наук) [3, с. 296-298]. Василь Кулик – відомий серійний вбивця, гвалтівник та педофіл сам зізнався, що після того як він був пограбований, побитий і в результаті отримав травму голови його почали регулярно навідувати думки сексуального характеру, де він вчиняв сексуальні акти над дітьми. Спочатку думав тільки про дівчат, потім про – хлопчиків, а також про стареньких. Тому дійсно можна стверджувати про наявність певного зв'язок між порушеннями головного мозку та педофільним розладом. Але не кожна травма є причиною виникнення такого стану [4].

Вроджені відхилення можуть підсилюватися депресіями, наркотичною чи алкогольною залежністю, неблагополучними обставинами в родині або ж людина, яка має педофільний розлад, сама в минулому піддавалася сексуальному або будь-якому іншому виду насилля. Як приклад, можна навести колумбійського серійного вбивцю Педро Лопеса, дитинство якого не можна назвати щасливим. Адже у 8-річному віці він потрапив до педофіла, який гвалтував та знущався над ним, що в подальшому зробило Лопеса «монстром Анд». На рахунку достеменно не відома кількість вбитих жінок та дітей віком від 7-18 років, яких він спочатку гвалтував, а згодом позбавлявся від них [5].

Крім того, що педофільний розлад – це хворобливий стан, можна також додати, що педофілія є психічним розладом та порушенням поведінки, які мають відповідний класифікатор у Міжнародній статистичній класифікації хвороб та проблем пов'язаних із здоров'ям (МКХ-10), що підтверджує свою небезпечність [6].

Окремо варто звернути увагу на жертв педофілів. Це люди зі скаліченою психікою, які мають проблеми в подальшому житті, у тому числі і в сексуальній сфері (постраждала особа травмується або в подальшому сама може проєкціювати пережите на інших).

У цьому ракурсі особливого значення набуває кримінально-правова охорона неповнолітніх від різноманітних дій сексуального характеру, проте аналіз статей Кримінального кодексу (далі – КК) України, що передбачають відповідальність за відповідні діяння, викликає ряд зауважень.

Диспозиція ч.1 ст.152 КК України сформульована так, що під «згвалтуванням» розуміються дії сексуального характеру пов'язані із вагінальним, анальним, оральним

проникненням з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета без добровільної згоди потерпілої особи, а диспозиція ч. 1 ст. 153 КК України під сексуальним насильством розуміє вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи. Вказівка на сексуальний характер відповідних дій (ст.152-153 КК України) вимагає обов'язкового встановлення наявності у винного саме сексуального мотиву, оскільки, дії пов'язані, зокрема, з різноманітним проникненням в тіло іншої особи з використанням не геніталій, а інших предметів, можуть підпадати під ознаки кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, громадського порядку тощо.

Новелою в ст.ст. 152-153 КК України також є законодавча вказівка у ч.4 ст.152 та ч.4 ст.153 КК України на те, що звалтуванням чи сексуальним насильством вважаються відповідні дії, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди. Тобто, навіть у випадках, якщо така особа, надаючи згоду на дії сексуального характеру, повністю усвідомлювала їх сутність і не піддавалася ніякому примусу.

Такий законодавчий підхід є дискусійним, оскільки саме відсутність добровільної згоди потерпілої особи і є конститутивною ознакою звалтування та сексуального насильства. Якщо ж потерпіла особа повністю усвідомлює сутність дій сексуального характеру і погоджується на них, то такі дії не можна визнавати, відповідно, звалтуванням чи сексуальним насильством, і їх доцільніше було б кваліфікувати за іншою статтею КК України – ст. 155. Варто зазначити, що попередня редакція статей 152-153 КК України в цьому аспекті більше враховувала всю складність цього питання. Отже, більш вдалим, на нашу думку, буде наступна редакція диспозицій ч. 4 ст. 152 і ч. 4 ст. 153 КК України: «Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років».

Диспозиція ч. 1 ст. 155 КК України передбачає кримінальну відповідність за вчинення повнолітньою особою дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з використанням геніталій, іншого органу чи частини тіла або будь-якого предмета. Враховуючи положення ст.ст. 152-153 КК України, потерпілою особою у цьому випадку є особа у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років. Така редакція ч.1 ст.155 КК України викликає наступне питання: як кваліфікувати відповідні дії сексуального характеру, якщо вони вчинені особою у віці до вісімнадцяти років (наприклад, хлопцю сімнадцять років, а дівчині – п'ятнадцять)? Вважаємо за необхідне виключити з диспозиції ч.1 ст.155 КК України вказівку на повнолітній вік винного і передбачити за такі дії відповідальність з шістнадцяти років, а у частині другій статті передбачити посилену відповідальність за вчинення відповідних дій щодо особи, яка не досягла чотирнадцятирічного віку (ось тут наявність добровільної згоди з боку потерпілої особи повинна бути обов'язковою для кваліфікації за цією статтею).

Схожа ситуація спостерігається у ст. 156-1 КК України («Домагання дитини для сексуальних цілей»): суб'єктом цього кримінального правопорушення закон називає лише повнолітню особу, що виключає можливість її застосування у випадку вчинення відповідних дій особою у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років, що є

неприпустимим. Таким чином, потрібно виключити з цієї статті вказівку на повнолітній вік винного і передбачити кримінальну відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей з шістнадцяти років.

Вказані заходи, на нашу думку, дозволять посилити кримінально-правову охорону неповнолітніх від дій сексуального характеру.

Література:

1. Педофілія: причини захворювання, основні симптоми, лікування і профілактика // med.obozrevatel.com. URL: <https://med.obozrevatel.com/bolezni/pedofiliya.htm>
2. Педофілічне розлад // msdmanuals.com. URL: <https://www.msdmanuals.com/ru/професійний/нарушення психіки/сексуальність-гендерна-дисфорія-і-парафілії/педофілічне-розлад>.
3. Дік Франс Свааб. Ми – це наш мозок. Харків. Видавництво: Клуб сімейного дозвілля, 2017. 496 с.
4. Кулик, Василь Сергійович // Wikipedia.org.
URL:[https://ru.wikipedia.org/wiki/Кулик, Василь Сергійович](https://ru.wikipedia.org/wiki/Кулик,_Василь_Сергійович)
5. Алонсо Лопес, Педро // Wikipedia.org.
URL:[https://ru.wikipedia.org/wiki/Алонсо, Лопес, Педро](https://ru.wikipedia.org/wiki/Алонсо,_Лопес,_Педро)
6. Педофілія//Wikipedia.org.URL:[https://uk.wikipedia.org/wiki/ Педофілія](https://uk.wikipedia.org/wiki/Педофілія).

Колб Олександр Григорович

професор кафедри політології, управління та державної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений юрист України

<https://orcid.org/0000-0003-1792-4739>

Колб Роксолана Олегівна

аспірант кафедри кримінального права і процесу

Волинського національного університету

імені Лесі Українки

<https://orcid.org/0000-0003-0187-3391>

БАНКІВСЬКА УСТАНОВА ЯК НАПІВСПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ

Як показує вивчення змісту нормативно-правових актів, що регулюють діяльність банківських установ в Україні, одним завдань, зазначених у їх статутних документах, є запобігання різноманітним правопорушенням, які мають місце у зазначеній сфері суспільних відносин. Зокрема, у п. 30 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» закріплено положення

про те, що серед інших функцій цієї державної установи є й та, що пов'язана із здійсненням державного регулювання та нагляду у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом [1].

Поряд з цим, як свідчить практика, рівень реалізації даного завдання досі є доволі низьким, а в цілому – діяльність банківських установ по запобіганню різноманітним правопорушенням – малоефективною. Так, згідно офіційних даних Національного банку України (НБУ) тільки у січні-червні 2020 року було зафіксовано 47 тис. 500 випадків шахрайства із платіжними картками і банківськими рахунками українців на загальну суму 86,4 млн. грн. (у першому півріччі 2019 року – відповідно: 34 тис. 700 випадків на суму 72,6 млн. грн.) [2].

Цікавим у зв'язку з цим є й той факт, що у 2020 році правоохоронними органами України було відкрито кримінальне провадження щодо факту функціонування будівництва банку «Аркада», визнаного неплатоспроможним [3].

Зазначене та інші аналогічні правопорушення, які вчиняються у сфері діяльності банківських установ України, дають підстави стверджувати, що у правовому механізмі запобігання суспільно небезпечним явищам роль і місце цих суб'єктів є незначними, а рівень ефективності реалізації банками своїх повноважень у даній галузі суспільних відносин - вкрай низьким.

Як показує практика, для того, щоб видозмінити будь-яку діяльність та підвищити рівень її ефективності, необхідно всебічно, повно та комплексно з'ясувати її соціальну сутність і роль. Цей висновок у повній мірі можна застосувати й щодо оцінки запобіжної діяльності, яка здійснюється банківськими установами та спрямована на недопущення і протидію вчинюваним правопорушенням у даній сфері суспільних відносин. Так, як свідчать результати аналізу наукової літератури, одні автори відносять банківські установи до напівспеціалізованих суб'єктів запобігання злочинам, якщо в основу їх класифікації покласти такі критерії, як: виконувані ними завдання, компетенцію або зміст запобіжної діяльності [4, с. 64-65].

У свою чергу, другі вчені переконані (і, як видається, з цим можна погодитись), що при застосуванні інших критеріїв поділу зазначених суб'єктів запобігання злочинам на певні групи (рівнів цієї діяльності, масштабу, спеціального цільового призначення, застосованих засобів тощо) їх можна диференціювати й на додаткові аналогічні групи суб'єктів [5, с. 346-347].

Поряд з цим, як вірно зробив з цього приводу висновок А. П. Закалюк, більш повно охоплює коло суб'єктів запобіжної діяльності реальне здійснення ними запобіжної функції, тобто пріоритетною є функціональна підстава їхнього виокремлення та класифікації, а саме: наявність у будь-якого неспеціалізованого чи частково спеціалізованого суб'єкта передбачених правових повноважень з означеного напрямку діяльності (як от: функція НАБУ щодо запобігання правопорушенням у сфері забезпечення та управління банківською системою) не може бути підставою для віднесення їх

до спеціалізованих суб'єктів запобігання правопорушенням і злочинам [5, с. 347].

Враховуючи зазначене, банківські установи варто віднести до тих суб'єктів, функції та повноваження яких хоча й не мають цільового (статутного) спрямування на запобігання злочинам у сфері їх функціонування, але їх змістовна діяльність посередньо впливає на запобіжні процеси щодо детермінантів злочинності та окремих кримінальних правопорушень (це так звані напівспеціалізовані суб'єкти запобіжної діяльності [4, с. 65]). Зокрема, саме у результаті реалізації відповідних запобіжних заходів у статусі напівспеціалізованих суб'єктів спільно із спеціалізованими суб'єктами (Національною поліцією, Службою безпеки України (СБУ), прокуратурою тощо [4, с. 64]) системою банківських установ України тільки у 2019 році були суттєво зменшені збитки від незаконних дій із платіжними картками по зрівнянню з 2018 роком (відповідно, з 0,0042% збитків від загального обсягу всіх операцій з картками у 2019 році до 0,0092% – у 2018 р. та до 0,0077% – у 2017 р.) [6]. При цьому звертає на себе увагу той факт, що найбільша кількість незаконних дій із платіжними картками тільки у 2019 році відбувалась у мережі Інтернет – 41,4 тис. випадків (58% від їх загальної кількості) [6].

Таким чином, поряд з основними функціями, що, зокрема, визначені в ст. 7 Закону України «Про Національний банк України», банківські установи попутно виконують і завдання, що стосуються запобігання правопорушенням у сфері їх діяльності, що й дозволяє їх на доктринальному рівні віднести до напівспеціалізованих суб'єктів запобіжної діяльності.

Література:

1. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV (редакція станом на 14.04.2021). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238.

2. Скільки шахраї вкрали з платіжних карток українців: дані НБУ. *ЛІГА. Money*. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://money.liga.net/novini/news/moshennichestvo-s-platejnymi-kartami-skolko-deneg-ukradeno-u-ukraintsev>

3. Відкрито справу щодо 9 млрд. грн., зібраних через банк «Аркада». *Финансовий клуб*. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://finclub.net/ua/news/vidkryto-spravu-shchodo-9-mlrd-hrn-zibranykh-cherez-bank-arkada.html>

4. Кримінологія: навч. посібник. / О. М. Джу́жа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.: за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джу́жи. Київ: Атіка, 2009. 312 с.

5. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія кримінологічної науки. 424 с.

6. Збитки від незаконних дій із платіжними картками зменшилися більш ніж удвічі. Національний банк України. Офіційний сайт. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zbitki-vid-nezakonnih-diy-iz-platijnimi-kartkami-zmenshilisya-bilshe-nij-udvichi>

Крючкова Аліна Єгорівна,
студентка 3-го курсу юридичного факультету Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.

Науковий керівник –
Киренко Сергій Георгійович,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Право кожного громадянина на належні, безпечні умови праці, що закріплено у ст. 43 Конституції України, походить від іншого, не менш важливого, конституційного принципу, згідно з яким людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Так історично склалося, що економічний потенціал держави зумовив існування великої кількості виробничих підприємств на території України. Зайнятість у таких сферах як вугільній, нафтогазовій чи хімічній передбачає великі ризики травмування, ушкодження здоров'я і навіть непоодинокі випадки смерті. Статистика Державної служби України з питань праці про стан виробничого травматизму за період 2018-2020 рр. показала, що в грудні 2020 року кількість постраждалих на виробництві склала 6121 особу з початку року, що на 2245 осіб більше порівняно з даними грудня 2019 року, та на 2495 осіб більше в порівнянні з відповідним періодом 2018 року. При цьому смертельними наслідками супроводжувалось майже 11% від загальної кількості постраждалих. Причинами виникнення нещасних випадків на виробництві склали організаційні (48,7%), психофізіологічні, техногенні, соціальні (45,3%) та технічні (6%) [2].

Саме такі показники дають змогу встановити комплексність проблеми охорони праці в Україні та звернути увагу на відповідальність уповноважених осіб за дотримання законодавства про працю та притягнення до неї. У цьому ракурсі особливого значення набувають питання кримінально-правової охорони безпеки виробництва. Притягнення до кримінальної відповідальності за порушення вимог законодавства про

охорону праці відбувається з урахуванням положень ст. 271 Кримінального кодексу (далі-КК) України, що визначає загальні правила, та ст.ст. 272—275 КК України у випадках порушення спеціальних правил, які стосуються виконання робіт в окремих сферах виробництва. Прикладом порушення вимог з охорони праці за ст. 271 КК України можуть бути розпорядження керівництва щодо проведення робіт в небезпечних або шкідливих для здоров'я умовах, використання неналежного обладнання чи пристроїв, а також допуск до виконання роботи осіб, що не пройшли необхідну підготовку чи інструктаж. Відзначимо, що кримінальній відповідальності за порушення вимог законодавства про охорону праці підлягають дві категорії осіб, а саме: службові особи підприємств, установ, організацій та громадяни - суб'єкти підприємницької діяльності. При цьому, протиправні діяння осіб можуть бути вчинені як з умислом, так і з необережності та бути у формі конкретних дій (вказівок на проведення робіт поза межами робочого часу) так і бездіяльності (невжиття належних заходів контролю за роботою, допуск осіб, непридатних для виконання даної роботи). Законні права та інтереси працівників напряду залежать від виконання відповідних обов'язків роботодавцем. Проте, на жаль, саме безвідповідальне ставлення останніх часто стає причиною травматизму та смерті інших осіб. На практиці варто докласти багато зусиль і часу, щоб встановити доказову базу притягнення керівників до відповідальності за їхню байдужість до здоров'я та життя людей.

В решті решт, дотримання вимог законодавства про охорону праці стосуються безпосередньо і самих працівників. Щоб «працеохоронний механізм» працював без збоїв, дотримуватися законодавчих вимог з питань охорони праці зобов'язані не тільки роботодавці, а й працівники. Так, відповідно до ст. 14 Закону України «Про охорону праці», до обов'язків працівників входить: дбати про особисту безпеку і здоров'я, а також про безпеку і здоров'я оточуючих людей в процесі виконання будь-яких робіт чи під час перебування на території підприємства, знати і виконувати вимоги нормативно-правових актів з охорони праці, правила поведінки з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва, користуватися засобами колективного та індивідуального захисту, проходити у встановленому законодавством порядку попередні та періодичні медичні огляди [3]. Таким чином, тільки взаємне дотримання роботодавцем і працівником правил з охорони праці може максимально забезпечити безпечні умови праці для працюючих осіб.

Виходячи з вищевказаного, потрібно звернути увагу на наступні моменти. Диспозиція ч. 1 ст. 271 КК України встановлює відповідальність за порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці службовою особою підприємства, установи, організації або громадянином-суб'єктом підприємницької діяльності, якщо це порушення заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого. Потрібно зазначити, що на відміну від ст.ст. 272-275 КК України, диспозиції яких у якості ознак основного

складу відповідних кримінальних правопорушень містять вказівку на створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого, диспозиція ч. 1 ст. 271 КК України обмежується вказівкою лише на заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого як наслідок вчинення передбачених в законі діянь, що навряд чи правильно, оскільки у такій ситуації не можна адекватно оцінювати випадки, коли внаслідок порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці виникла загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків. Тому вважається за доцільне доповнити диспозицію ч. 1 ст. 271 КК України вказівкою і на такий наслідок як загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків.

Наступне. Коло суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 271 КК України, обмежується службовими особами підприємств, установ, організацій та громадянами – суб'єктами підприємницької діяльності. Проте, як зазначалося вище, і працівники повинні виконувати відповідні вимоги про охорону праці, тому відсутність їх у якості суб'єктів порушення вимог законодавства про охорону праці в ст. 271 КК України навряд чи виправдане. По-перше, якщо внаслідок порушення працівником встановлених вимог про охорону праці виникнуть суспільно небезпечні наслідки – повинен бути адекватний законодавчий механізм притягнення його до кримінальної відповідальності; по-друге, необхідно враховувати, що кримінальне законодавство виконує не тільки охоронну, а й, зокрема, превентивну функцію, про що прямо зазначено у ч. 1 ст. 1 КК України: «Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру та безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням». Отже, вказівка у ст. 271 і на іншу особу, яка зобов'язана дотримувати вимоги законодавства про охорону праці, як суб'єкта кримінального правопорушення, дозволить утримувати не лише відповідних службових осіб і громадян-суб'єктів підприємницької діяльності від вчинення відповідних кримінально-протиправних діянь, а й всіх працівників.

Таким чином, найбільш вдалою буде наступна редакція диспозиції ч. 1 ст. 271 КК України: «Порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці службовою особою підприємства, установи, організації, громадянином-суб'єктом підприємницької діяльності або іншою особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо це порушення створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого».

Література:

1. Конституція України : станом на 1 січня 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Статистичні дані про стан виробничого травматизму / Державна служба України з питань праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dsp.gov.ua/stan-vyrobnychogo-travmatyzmu/>
3. Закон України «Про охорону праці» : станом на 27 лютого 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>

Купліченко К.О.,

студентка юридичного факультету
Державного університету інфраструктури та
технологій м.Київ, Україна

Науковий керівник –

Мусієнко Анатолій Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права
юридичного факультету
Державного університету інфраструктури та
технологій

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ БІОПСИХОЛОГІЧНОГО НАПРЯМУ КРИМІНОЛОГІЇ В УКРАЇНІ

Усе частіше сучасні кримінологи, ґрунтуючись на результатах досліджень генетиків, біохіміків, неврологів, психофізіологів та інших фахівців, звертають увагу на те, що біопсихологічні фактори відіграють важливу, а інколи й вирішальну роль в агресивній поведінці неповнолітніх та дорослих, яка призводить до вчинення різних злочинів проти життя і здоров'я особи. Сучасні біокримінологи вважають, що наявність деяких біологічних факторів збільшує ймовірність втягнення індивідуумів у протизаконні діяння, однак заперечують жорсткий детермінізм між цими явищами. Характеризуючи сучасні біологічні теорії, слід підкреслити, що багато біокримінологів вивчають генетичні фактори, пов'язані з поведінкою людини. На їх погляд, гени – це основна частка (ділянка) життя, яка контролює людську долю.

Першою частиною біопсихологічного напрямку є саме біологічний розділ. У кінці XIX століття в Італії виникла позитивістська школа кримінології, одним з напрямків якої була так звана «медична модель» підходу до злочинності, прихильники якої вважали злочин симптомом хвороби, а в злочинці бачили тільки хворого, який потребує лікування. Безперечним родоначальником біологічного напрямку вважається Чезаре Ломброзо – тюремний лікар із Туріна, який розробив теорію

природженого злочинця. Початковий варіант про причини злочинності Ломброзо виклав у своїй книзі «Злочинна людина». Основна думка твору полягає в тому, що типовий злочинець представляє собою особливий різновид людини, що відрізняється від решти населення, насамперед, своєю своєрідною анатомо-фізіологічною структурою. Школа Ломброзо вчить, що існує особливий антропологічний тип злочинця, або, точніше, кілька антропологічних типів злочинців [4].

Необхідність перевірки та критичної оцінки тверджень, що висувалися Ломброзо стала спонукальним мотивом до вивчення злочинності як соціального явища і змусила фахівців, що представляють різні галузі, зайнятися ретельним дослідженням особистостей обвинувачених та засуджених. Вимоги Ломброзо про реформу кримінального права і процесу спонукали багатьох юристів піддати аналізу фундаментальні загальнодемократичні принципи правосуддя, рішуче виступити на їхній захист, зокрема з обґрунтуванням необхідності дотримання гарантій законності. Таким чином, він дав потужний імпульс проведенню численних глибоких досліджень у кримінальній сфері. Поставивши в центр наукових досліджень людину, яка вчинила злочин, Ломброзо поклав початок всебічним та періодичним дослідженням особистості злочинця – відкрив глобальний напрямок кримінологічного пошуку. Згодом і інші дослідники почали розробляти різні теорії щодо біологічного підходу, найвизначнішими з них стали: теорія підвищеної криміногенності осіб з набором хромосом типу ХУУ, теорія близнюків[2].

Другою частиною даного напряму є саме психологічна складова. Психологи, психіатри, а також інші спеціалісти у галузі психічного здоров'я завжди відігравали провідну роль у створенні кримінологічних теорій, хоча, як вважають деякі фахівці, власної теорії злочинності вони не створили, а «розробили пояснення девіантної поведінки, статистичне уявлення про норму в моделі індивідуальних відхилень, яку можна назвати клінічною теорією девіантності». Однак ще у радянській, а також у сучасній українській кримінологічній літературі постійно йдеться саме про психологічні теорії причин злочинності. Психологи вважають, що кримінологи ніколи не зможуть пояснити причини злочинності поки не з'ясують, які психологічні процеси викликають та зумовлюють злочинну поведінку.

Безперечно, психологія озброїла кримінологію психодіагностичними та психометричними методами. Важливе значення має спеціальне тестування злочинців, яке широко запроваджене за кордоном. Розроблені спеціалістами тести сприяють глибшому вивченню характерних рис особи правопорушника, уможливають порівняння злочинців із законотворчими громадянами, запровадженню індивідуальних способів та заходів запобігання повторній злочинній поведінці. Психологічні теорії застосовують для

обґрунтування реалізації заходів поетапної корекції поведінки засуджених. До таких теорій можна віднести теорію небезпечного стану [3]. Перевірена часом, ця теорія надає для практичного використання теоретично-обґрунтовану, комплексну методичку клінічної роботи з метою запобігання злочинам. Першу працю в цьому напрямі "Критерії небезпечного стану" написав у 1880 р. Р. Гарофало. Після Другої світової війни видатним представником цієї теорії був відомий кримінолог Ж. Пінатель. Ця теорія значно поширена в США й називається клінічною кримінологією. Згідно з цією теорією, у конкретних випадках злочин виникає на ґрунті певного психічного стану, що схиляє людину до конфлікту із соціальними, моральними та правовими нормами. Зазвичай, небезпечний стан є тимчасовим і відповідає внутрішньому стану, що змінюється емоційною байдужістю, після якої настає егоцентризм, а потім лабільність (нестійкість), яка може знову перерости в кризу. Небезпечний стан діагностують виключно спеціалісти. При цьому важливу роль відіграє порівняння результатів дослідження особи з даними ситуації, в якій вона перебуває. При оцінюванні ситуації беруть до уваги, зокрема, матеріальні умови, вплив з боку оточення, наявність психотравмуючих факторів та ін. Практичні методи впливу на злочинців розробив француз Ж. Пінатель. Він на основі повної аналогії з медичною практикою побудував поетапну клінічну методичку, яка включає в себе: 1) обстеження; 2) діагноз; 3) прогноз; 4) програму перевиховання. На сучасному етапі розвитку права як науки, можна сказати, що в багатьох розвинених країнах погляди на покарання зв'язують з безпекою суспільства. У зв'язку з цим можна побачити різні розмежування злочинців, наприклад, категорію «небезпечний злочинець» - це такі індивіди, що засуджуються за тяжкі або статеві злочини. В деяких, розробляються спеціальні закони щодо регулювання «небезпечних злочинців». На шляху свого розвитку клінічна кримінологія зазнає певні проблеми, серед них: 1) чи є злочинність результатом хворобливих психофізичних відхилень людини; 2) розвиток клінічної кримінології є майже неможливим без збору емпіричної наукової бази (шляхом проведення відповідних експериментів над людиною); 3) запропоновані клінічною кримінологією методи впливу на злочинність на практиці дають неоднозначні результати [1].

Наприкінці слід зазначити, що вітчизняним кримінологам, варто глибше вивчати біопсихологічну складову особистості злочинця, з метою подальшого врахування та узагальнення різних поведінкових дій особи. Таким чином, у процесі розкриття злочинів та їх профілактики фахівці мають враховувати усі чинники: індивідуально-особистісні поведінкові прояви, психологічні та біологічні аспекти. Без визначення специфічних рис злочинця, шляхів формування кримінальних нахилів неможливо протидіяти тим чи іншим видам злочинів та злочинністю загалом.

Список використаних джерел:

1. Академічний збірник наукових праць. Проблеми законності – Харків, 2009
2. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія: навч. посіб. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008
3. Кримінологія. Навчально-методичний посібник / В. М. Дрьомін, Ж. В. Мандриченко, Т. В. Мельничук, Ю. О. Стрелковська, А. І. Марчук, А. М. Ізовіта, С. А. Ілько, Н. О. Федчун, В. Я. Цитряк. – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2015
4. Ч. Ломброзо «Злочинна людина», 1876

Матюшенко Олена Іванівна, завідувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат наук з державного управління, м. Київ, Україна
Вартилицька Інна Анатоліївна, професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент, м. Київ, Україна

ШТРАФ В СИСТЕМІ ПОКАРАНЬ: НОВАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

Практика призначення кримінальних покарань в Україні засвідчує, що з року в рік категорія правопорушників, щодо яких судами застосовано покарання у виді штрафу зростає. Аналіз статистичних даних останніх років щодо призначення судами винним особам основних покарань, дозволяє виявити позитивні тенденції до застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

Так, в період 2015–2019 років найбільшу кількість серед засуджених становили особи, яким суди призначили в якості основного покарання штраф. Їх частка в ці роки у середньому становила 24,6 % від усіх засуджених осіб за всі види кримінальних правопорушень.

Упродовж останніх років кількість випадків призначення судами основного покарання у вигляді штрафу збільшується. Так, якщо у 2015 року цей вид кримінального покарання було застосовано до 19,7 % засуджених осіб, то у 2019 році цей показник збільшився до 30,4 % [1].

У 2020 році з загальної кількості 67519 засуджених осіб основне покарання у виді штрафу було призначено 19447 особам (28,8 % від усіх засуджених за вчинення кримінальних правопорушень злочинців) [2].

Можна переконатись, що тенденція застосування судами до винних осіб протягом 2015–2021 років альтернативних позбавленню волі покарань є позитивною. І штраф в якості основного покарання відіграє в системі кримінальних покарань важливе значення. На ці тенденції у кримінальній політиці держави у сфері реалізації кримінальної репресії орієнтуються і автори проекту Кримінального кодексу, які серед основних покарань за

злочини, поряд з ув'язненням на певний строк та довічним ув'язненням передбачають штраф. За вчинення проступку пропонується застосування серед основних покарань, поряд з безоплатними роботами, обмеженням свободи пересування, арештом і грошове стягнення. Як вказують автори проекту, як додаткове покарання штраф може призначатися разом з ув'язненням на певний строк, а грошове стягнення - разом з обмеженням свободи пересування або арештом [3].

В статті 1.3.2. (Розрахункова одиниця) Проекту для визначення розміру штрафу та грошового стягнення пропонується ввести розрахункову одиницю, яка дорівнюватиме 200 гривням. Після набрання чинності майбутнім кодексом розмір розрахункової одиниці може змінюватися не частіше, ніж один раз на календарний рік.

Порівняння положень статей 3.1.3. (Штраф) та 3.1.7. (Грошове стягнення за проступок) виявляє максимальну подібність в змісті норм, включених до названих статей Проекту. Як штраф, так і грошове стягнення, зазначено в Проекті, - це визначена судом грошова сума, яку особа повинна сплатити до Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим. Різниця полягає в тому, що штраф повинна сплатити особа, засуджена за злочин, а грошове стягнення - особа, засуджена за проступок.

В обох статтях Проекту передбачено застереження, яке визначає, що штраф та грошове стягнення як основне покарання не призначаються у разі засудження за злочини та проступки, пов'язані із домашнім насильством, щодо особи, яка не має доходу або майна, достатніх для сплати штрафу, якщо його стягнення поставить таку особу у стан крайньої нужди, та за відсутності можливості його сплати.

Покарання за кримінальне правопорушення авторами проекту Кримінального кодексу тісно ув'язуються зі ступенем тяжкості кримінального правопорушення. Призначення грошового стягнення в якості основного покарання передбачено у розмірі від 50 до 100 розрахункових одиниць. За злочин 1 ступеня до санкції, поряд з ув'язненням на строк від трьох місяців до двох років, включено штраф у розмірі від 100 до 500 розрахункових одиниць; у санкції за злочин 2 ступеня - штраф у розмірі від 500 до 1000 розрахункових одиниць. Таким чином, можна спостерігати логічну послідовну градацію у розмірах майнового покарання. Ці межі переходять від меншої до вищої, обумовлюючи суворість визначених видів покарання та засвідчуючи ступінь тяжкості кримінальних правопорушень: від проступку до злочину 1 ступеня і за цією категорією - злочину 2 ступеня.

Сплата грошового стягнення, як і штрафу, повинна бути здійснена протягом 60 днів з дня набрання вироком законної сили. З урахуванням майнового стану засудженого суд у вирокі може прийняти рішення про розстрочення штрафу та грошового стягнення з визначенням розмірів платежів та періодичності (не рідше ніж один раз на 60 днів). Відмінність щодо термінів розстрочення сплати двох названих покарань полягає у різних строках можливого розстрочення (для штрафу така сплата може здійснюватись частинами на строк до п'яти років, для грошового стягнення - частинами на строк до двох років). Відстрочення сплати штрафу та

грошового стягнення проект Кримінального кодексу передбачає на строк до одного року.

Можна продовжити і далі порівняння ще ряду норм Проекту щодо особливостей реалізації штрафу та грошового стягнення в системі запропонованих авторами заходів кримінально-правового характеру. Однак, вже викладене вище дає підстави стверджувати, що положення Проекту щодо названих покарань за кримінальні правопорушення співпадають у більшості їх правових ознак. І законодавче визначення штрафу як грошового стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині Кримінального Кодексу (частина 1 статті 53 КК України), теж свідчить про синонімічність двох даних термінів. Логічно виникає питання, чи є необхідність у включенні до системи покарань за кримінальні правопорушення двох окремих видів покарань: штрафу та грошового стягнення, які мають майже повну ідентичність їх змісту, умов застосування, правових наслідків невиконання вироків щодо їх реалізації.

Більш необхідним та обґрунтованим виглядає збереження в системі покарань єдиного виду майнового покарання штрафу за всі види кримінальних правопорушень, виключивши з Проекту Кримінального кодексу норми щодо грошового стягнення за проступки.

Література

1. Колянчук Олена. Засуджені місцевими загальними судами особи та застосовані до них види покарань упродовж 2015–2019 років // Судебно-юридическая газета. 2020. 22 вересня. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/996948/> (дата звернення: 20.04.2021)
2. Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності. Види кримінального покарання за 2020 рік. № 6. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/rik_2020 (дата звернення: 01.01.2021)
3. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст (+ Проступки) URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/03/30/kontrolnyj-proekt-kk-29-03-2021-1.pdf> (дата звернення: 29.03.2021)

Осадчий Володимир Іванович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри правосуддя
Державного університету інфраструктури та
технологій, м. Київ, Україна

ОБОВ'ЯЗКИ І ПРАВА ПОЛІЦІЇ ПРИ ВИЯВЛЕННІ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Практика застосування ст. 342 КК України показує, що в цілому працівники поліції при затриманні особи, котра вчинила правопорушення (для прикладу візьмемо порушення правил дорожнього руху), діють

відповідно до нормативно-правових встановлень. Прикладом може слугувати наступний. Близько 2 години двоє поліцейських зупинили легковий автомобіль у зв'язку з несправністю правої фари. Чоловік, котрий сидів на місці пасажира, вийшов із салону автомобіля і заявив, що автомобіль належить йому, проте сам він перебуває в стані алкогольного сп'яніння, тому керує автомобілем інша особа. Заявив також, що автомобіль зупинили безпідставно. На вимогу поліцейських вести себе спокійно і дати можливість скласти протокол про порушення, почав хапати за формений одяг одного з поліцейських. Вподальшому наніс йому удар кулаком в голову, спричинивши легкі тілесні ушкодження з короткочасним розладом здоров'я. Винний засуджений за ч. 2 ст. 342 КК України до 1 року обмеження волі та за ч. 2 ст. 345 КК України до 2 років позбавлення волі. Остаточне покарання згідно ст. 70 КК України — 2 роки позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України звільнений від відбування покарання з випробуванням [1]

Проте не завжди поведінка поліції при затриманні правопорушників, як зазначається в одному з судових рішень, бездоганна. Так, Особа була засуджена за ч. 2 ст. 342, ч. 2 ст. 345 КК України до позбавлення волі на строк 3 роки. На підставі ст. 75 КК України вона була звільнена від відбування покарання з випробуванням. Цю Особу обвинувачували в тому, що вона, керуючи автомобілем, порушила Правила дорожнього руху. Коли поліція зупинила автомобіль, Особа відмовилась пред'явити документи та вчинила опір поліції. Апеляційний суд вирок залишив без змін. Сторона захисту оскаржила вирок. Колегія суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду України скасувала ухвалу Апеляційного суду та призначила новий судовий розгляд кримінального провадження, вказавши на низку належно не досліджених обставин. Зокрема зазначалось, слід брати до уваги, що дії особи, спрямовані на протидію невинуватому і надмірному насильству з боку поліцейського, не можуть кваліфікуватися як опір за ст. 342 КК. Якщо особа відштовхує поліцейського, щоб запобігти удару кийком, або закриває обличчя від удару, в результаті чого поліцейський отримує травму руки, або хапається за одяг поліцейського, щоб запобігти падінню, такі дії не можуть вважатися опором у значенні ст. 342 КК, оскільки їхня мета полягає не у протидії законній діяльності поліції, а в уникненні небезпеки для життя і здоров'я особи. У випадку застосування поліцейським сили без попередження суд має визначити, чи не зумовлені дії особи інстинктивною реакцією на несподіване для неї насильство і намаганням відвернути небезпеку для життя і здоров'я. [2]

Використаємо цей факт як привід для акцентування уваги на об'єктивних проявах опору працівникові поліції та для моделювання гіпотетичної ситуації — поведінки поліцейського у випадку виявлення ним порушення Правил дорожнього руху.

Спершу окреслимо кілька відправних питань: чи мають працівники поліції право зупиняти транспортний засіб, вимагати від особи, котра керує цим транспортних засобом, пред'явити документи; як це має відбуватись; чи

мають вони право затримувати таку особу та одягати на неї кайданки і за яких обставин це можливо; що вказує на наявність в поведінці особи складу правопорушення (адміністративного чи кримінального)?

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», поліція має повноваження, згідно яких, зокрема: вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення (п. 3 ст. 23 Закону); доставляє у випадках і порядку, визначених законом, затриманих осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, та осіб, які вчинили адміністративне правопорушення (п. 9 ст. 23 Закону); регулює дорожній рух та здійснює контроль за дотриманням Правил дорожнього руху його учасниками та за правомірністю експлуатації транспортних засобів на вулично-дорожній мережі (п. 11 ст. 23 Закону).

При виконанні завдань поліція вправі застосовувати поліцейські заходи — це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень. Поліцейський захід застосовується виключно для виконання повноважень поліції. Обраний поліцейський захід має бути законним, необхідним, пропорційним та ефективним. Поліцейський захід припиняється, якщо досягнуто мети його застосування, якщо неможливість досягнення мети заходу є очевидною або якщо немає необхідності у подальшому застосуванні такого заходу (ст. 29 Закону України «Про Національну поліцію»).

В ст. 30 Закону України «Про Національну поліцію» конкретно зазначено, що видами поліцейських заходів для охорони прав і свобод людини, запобігання загрозам публічній безпеці і порядку або припинення їх порушення є превентивні заходи та заходи примусу. Зазначено також, що поліція для виконання покладених на неї завдань може застосовувати інші заходи, визначені окремими законами.

До превентивних поліцейських заходів віднесено, зокрема, такі: перевірка документів особи; зупинення транспортного засобу; обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю. Зазначено також, що під час проведення превентивних поліцейських заходів поліція зобов'язана повідомити особі про причини застосування до неї превентивних заходів, а також довести до її відома нормативно-правові акти, на підставі яких застосовуються такі заходи (ст. 31 Закону України «Про Національну поліцію»).

Щодо зупинення транспортного засобу. Поліцейський може зупиняти транспортні засоби у разі:

- Якщо водій порушив Правила дорожнього руху;
- якщо є очевидні ознаки, що свідчать про технічну несправність транспортного засобу;
- якщо є інформація, що свідчить про причетність водія або пасажирів транспортного засобу до вчинення дорожньо-транспортної пригоди,

кримінального чи адміністративного правопорушення, або якщо є інформація, що свідчить про те, що транспортний засіб чи вантаж можуть бути об'єктом чи знаряддям учинення дорожньо-транспортної пригоди, кримінального чи адміністративного правопорушення;

якщо транспортний засіб перебуває в розшуку;

якщо необхідно здійснити опитування водія чи пасажирів про обставини вчинення дорожньо-транспортної пригоди, кримінального чи адміністративного правопорушення, свідками якого вони є або могли бути;

якщо необхідно залучити водія транспортного засобу до надання допомоги іншим учасникам дорожнього руху або поліцейським або як свідка під час оформлення протоколів про адміністративні правопорушення чи матеріалів дорожньо-транспортних пригод;

якщо уповноважений орган державної влади прийняв рішення про обмеження чи заборону руху;

якщо спосіб закріплення вантажу на транспортному засобі створює небезпеку для інших учасників дорожнього руху;

порушення порядку визначення і використання на транспортному засобі спеціальних світлових або звукових сигнальних пристроїв.

Поліцейський зобов'язаний поінформувати водія про конкретну причину зупинення ним транспортного засобу з детальним описом підстави зупинки, визначеної у цій статті (ст. 35 Закону).

Щодо перевірки документів особи. Поліцейський має право вимагати в особи пред'явлення нею документів, що посвідчують особу, та/або документів, що підтверджують відповідне право особи, у таких випадках:

1) якщо особа володіє зовнішніми ознаками, схожими на зовнішні ознаки особи, яка перебуває в розшуку, або безвісно зниклої особи;

2) якщо існує достатньо підстав вважати, що особа вчинила або має намір вчинити правопорушення;

3) якщо особа перебуває на території чи об'єкті із спеціальним режимом або в місці здійснення спеціального поліцейського контролю;

4) якщо в особі є зброя, боєприпаси, наркотичні засоби та інші речі, обіг яких обмежений або заборонений, або для зберігання, використання чи перевезення яких потрібен дозвіл, якщо встановити такі права іншим чином неможливо;

5) якщо особа перебуває в місці вчинення правопорушення або дорожньо-транспортної пригоди, іншої надзвичайної події;

6) якщо зовнішні ознаки особи чи транспортного засобу або дії особи дають достатні підстави вважати, що особа причетна до вчинення правопорушення, транспортний засіб може бути знаряддям чи об'єктом вчинення правопорушення (ст. 32 Закону України «Про Національну поліцію»).

Щодо обмеження пересування особи. Поліція уповноважена затримувати особу на підставах, у порядку та на строки, визначені Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом України та

Кодексом України про адміністративні правопорушення, а також іншими законами України.

Відлік часу утримання затриманої фізичної особи в спеціально відведених для цього приміщеннях рахується з моменту її фактичного затримання. Тимчасове обмеження пересування особи та перенесення або перевезення речі негайно припиняється, якщо немає необхідності здійснювати такий захід (ст. 37 Закону України «Про Національну поліцію»).

До поліцейських заходів примусу віднесено такі:

1) фізичний вплив (сила) — застосування будь-якої фізичної сили, а також спеціальних прийомів боротьби з метою припинення протиправних дій правопорушників (ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію»).

Поліцейський може застосовувати фізичну силу, у тому числі спеціальні прийоми боротьби (рукопашного бою), для забезпечення особистої безпеки або/та безпеки інших осіб, припинення правопорушення, затримання особи, яка вчинила правопорушення, якщо застосування інших поліцейських заходів не забезпечує виконання поліцейським повноважень, покладених на нього законом (ст. 44 Закону України «Про Національну поліцію»);

2) застосування спеціальних засобів (як поліцейські заходи примусу) — це сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами (у тому числі від зброї), тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують, з чітким регулюванням підстав і правил застосування таких засобів та службових тварин. В т.ч. і засоби обмеження рухомості — кайданки (ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію»).

Кайданки та інші засоби обмеження рухомості застосовуються: до особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення та чинить опір поліцейському або намагається втекти; під час затримання особи. При цьому заборонено застосовувати кайданки більше ніж 2 години безперервного використання або без послаблення їх тиску (ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію»);

3) застосування вогнепальної зброї (ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію») [3].

Наведені положення Закону вказують на те, що поліцейський при виконанні службових обов'язків має низку прав, зокрема, право зупиняти транспортний засіб та перевіряти документи особи; застосовувати фізичну силу для припинення правопорушення, затримувати особу, яка вчинила правопорушення; застосовувати кайданки під час затримання особи.

При цьому Закон України «Про Національну поліцію» вимагає, що при виконанні обов'язків поліцейський, зобов'язаний, зокрема: професійно виконувати свої службові обов'язки відповідно до вимог нормативно-правових актів, посадових (функціональних) обов'язків, наказів керівництва;

звертаючись до особи, або у разі звернення особи до поліцейського, поліцейський зобов'язаний назвати своє прізвище, посаду, спеціальне звання та пред'явити на її вимогу службове посвідчення, надавши можливість ознайомитися з викладеною в ньому інформацією, не випускаючи його з рук (ст. 18).

Отже, коли поліцейський, виходячи зі змісту ст. 35 Закону України «Про Національну поліцію», зупинив автомобіль, він зобов'язаний, куруючись вимогами ст. 18 цього ж Закону, представитись та поінформувати водія про конкретну причину зупинення ним транспортного засобу з детальним описом підстави зупинки. Якщо, наприклад, водій порушив Правила дорожнього руху, поліцейський повинен повідомити в чому конкретно проявилось це порушення. Скажімо, водій вчинив перевищення встановлених обмежень швидкості руху, проїзд на заборонний сигнал регулювання дорожнього руху та порушення інших правил дорожнього руху. Поліцейський повинен роз'яснити водію, що в даному разі, відповідно до ст. 122 КУпАП — це адміністративне правопорушення.

Як зобов'язаний поліцейський реагувати на виявлене ним адміністративне правопорушення?

Про вчинення адміністративного правопорушення складається протокол уповноваженими на те посадовою особою або представником громадської організації чи органу громадської самодіяльності (ст. 254 КУпАП). Адже доказами в справі про адміністративне правопорушення, є будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність даної особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи, і ці дані встановлюються протоколом про адміністративне правопорушення (ст. 251 КУпАП). Саме тому поліцейський і зобов'язаний скласти протокол про адміністративне правопорушення (у справах про адміністративні правопорушення протоколи про правопорушення мають право складати уповноважені на те посадові особи органів внутрішніх справ (Національної поліції), при вчиненні, зокрема, правопорушення, відповідальність за яке передбачена ч. 3, ч. 4 ст. 122 КУпАП (п. 1 ст. 255 КУпАП).

Для складання такого протоколу поліцейський зобов'язаний встановити особу правопорушника. І, відповідно до ст. 32 Закону України «Про Національну поліцію», поліцейський має право вимагати в особи пред'явлення нею документів, що посвідчують особу.

Якщо особа ігнорує законні вимоги поліцейського про пред'явлення нею документів, що посвідчують особу, він повинен неодноразово повторити зазначені вище вимоги — пред'явити документи та роз'яснити причину зупинки транспорту. Ігнорування неодноразово повторених законних вимог чи розпоряджень поліцейського утворює злісну непокору, як порушення, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 185 КУпАП. Злісна непокора (в контексті п. 7 постанови № 8 Пленуму Верховного Суду України

від 26. 06. 1992 р. «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність працівників суду та правоохоронних органів») — це відмова від виконання наполегливих, неодноразово повторених законних вимог чи розпоряджень поліцейського при виконанні ним службових обов'язків, або відмова, виражена у зухвалій формі, що свідчить про явну зневагу до нього.

За наведеної ситуації наявні два адміністративні правопорушення в поведінці одної особи (у справах про адміністративні правопорушення протоколи про правопорушення мають право складати уповноважені на те посадові особи органів внутрішніх справ (Національної поліції), при вчиненні, зокрема, правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 185 КУпАП (п. 1 ст. 255 КУпАП).

Зважаючи, що одним із завдань Національної поліції є охорона прав і свобод людини (ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію»), в рамках превентивних поліцейських заходів поліцейський може запросити особу до поліцейського приміщення для опитування.

Якщо особа відмовляється пред'явити документи, не бажає слідувати до поліцейського приміщення і в інший спосіб встановити особу правопорушника, скласти протокол про вчинене адміністративне правопорушення неможливо, для виконання покладених по поліцію завдань, відповідно до наданих повноважень поліцейський повинен роз'яснити особі його право на адміністративне затримання цієї особи.

Так, згідно ст. 259 КУпАП, з метою складення протоколу про адміністративне правопорушення в разі неможливості скласти його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим, порушника може бути доставлено в поліцію. Крім того, в даній статті встановлено також, що при вчиненні порушень правил користування засобами транспорту порушника може бути доставлено уповноваженою на те особою в поліцію, якщо у нього немає документів, що посвідчують особу, і немає свідків, які б могли повідомити необхідні дані про нього.

Визначаючи заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення, ст. 260 КУпАП встановлює, зокрема, таке. У випадках, прямо передбачених законами України, з метою припинення адміністративних правопорушень, коли вичерпано інші заходи впливу, встановлення особи, складення протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим, забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов по справах про адміністративні правопорушення допускається адміністративне затримання особи.

Стаття 262 КУпАП визначає органи (посадові особи), правомочні здійснювати адміністративне затримання. Адміністративне затримання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може провадитися лише органами (посадовими особами), уповноваженими на те законами

України. Адміністративне затримання провадиться, зокрема, органами внутрішніх справ (Національною поліцією), при вчиненні в т. ч., злісної непокори законному розпорядженню чи вимозі поліцейського, при порушенні правил дорожнього руху.

Перед здійсненням адміністративного затримання, поліцейський зобов'язаний виконати вимоги ст. 43 Закону України «Про Національну поліцію» — порядок застосування поліцейських заходів примусу: заздалегідь попередити особу про застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї і надати їй достатньо часу для виконання законної вимоги поліцейського, крім випадку, коли зволікання може спричинити посягання на життя і здоров'я особи чи та/або поліцейського або інші тяжкі наслідки, або в ситуації, що склалася, таке попередження є не виправданим або неможливим. Попередження може бути зроблено голосом, а за значної відстані або звернення до великої групи людей — через гучномовні установки, підсилювачі звуку. Вид та інтенсивність застосування заходів примусу визначаються з урахуванням конкретної ситуації, характеру правопорушення та індивідуальних особливостей особи, яка вчинила правопорушення. Поліцейські зобов'язані надавати невідкладну медичну допомогу особам, які постраждали в результаті застосування заходів примусу. Заборонено застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї до жінок з явними ознаками вагітності, малолітніх осіб, осіб з явними ознаками обмежених можливостей або старості, крім випадків учинення ними збройного чи групового нападу, учинення збройного опору поліцейському, що загрожує життю і здоров'ю інших осіб або поліцейських, якщо відбити такий напад або опір іншими способами і засобами неможливо.

Адміністративне затримання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може тривати не більш як три години (ст. 263 КУпАП).

Можливі ситуації, коли правопорушник, будучи належним чином проінформований про застосування щодо нього поліцейських заходів примусу з метою його адміністративного затримання та доставлення до поліції, чинить поліцейському опір. Що представляє собою опір?

Під опором розуміють вчинення активної фізичної протидії здійсненню потерпілим своїх обов'язків, яка спрямована безпосередньо на нього (п. 8 постанови № 8 ПВСУ від 26. 06. 1992 р. «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність працівників суду та правоохоронних органів»). Причому, згідно ч. 1 та ч. 2 ст. 342 КК України, така протидія може бути лише ненасильницькою.

Ненасильницький опір (в контексті чинної редакції ч. 1, ч. 2 ст. 342 КК України) — це вчинення активної фізичної протидії потерпілому, не пов'язаної зі спричиненням йому удару, побоїв або тілесних ушкоджень. Такий опір перешкоджає виконати обов'язки чи ставить під загрозу їх виконання, що і складає суспільну небезпеку цього посягання.

Наприклад, відштовхування потерпілого (без заподіяння побоїв чи тілесних ушкоджень), зривання погонів, предметів (елементів) одягу, технічних засобів відеозапису, прикріплених до одягу потерпілого, інші дії, які потерпілому необхідно нейтралізувати у безпосередньому контакті з суб'єктом. Скажімо, перебороти суб'єкта, який хапається за громіздкі предмети, щоб уникнути затримання. Опір буде і тоді, коли суб'єкт зачиняє двері квартири (будинку) та/або притримує їх з наміром протидії його затриманню. Якщо суб'єкт вчиняє дії, що перешкодили запобіганню кримінального правопорушення чи затриманню особи, яка його вчинила, це утворює склад злочину, відповідальність за який передбачена ч. 2 ст. 343 КК України. В той же час, якщо особа не приховує злочинця і не відчиняє двері, це не є опором, оскільки вона спеціально не створює умов для протидії законній діяльності потерпілого.

Діяння, відповідальність за вчинення якого передбачено ч. 1 та ч. 2 ст. 342 КК України, вважається закінченим з моменту вчинення опору.

Якщо при опорі, передбаченому в згаданих частинах, вчиняється посягання на безпеку чи здоров'я потерпілого настає сукупна кваліфікація за ч. 1 або ч. 2 ст. 342 КК України та ст. ст. 345 чи 350 КК України.

Опір слід відрізнити від злісної непокори. Під злісною непокорою розуміють відмову від виконання наполегливих, неодноразово повторених законних вимог чи розпоряджень потерпілого при виконанні ним обов'язків, що свідчить про явну зневагу до нього. [4]

Для того, щоб уникнути непорозумінь при здійсненні затримання особи, яка вчинила правопорушення, необхідно у визначених законом межах здійснювати відеозапис події, про що правопорушник повинен бути попереджений, що сприятиме як законності діяльності поліції, так і адекватній поведінці правопорушника.

Література:

1. Справа № 450/1009/19. Вирок Пустомитівського районного суду Львівської області [електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу: www.reyestr.court.gov.ua.

2. Номер судового провадження Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 20. 10 2020 р.: 51-8311км 18 [електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу: www.reyestr.court.gov.ua.

3. Більш детально про певні неузгодженості регламентування поліцейських заходів примусу в Законі України «Про Національну поліцію» дивись опубліковану раніше статтю: Осадчий В.І. Кримінально-правова складова регламентування поліцейських заходів примусу в Законі України «Про Національну поліцію» // Юридичний

вісник. «Повітряне і космічне право»: Наукові праці Національного авіаційного університету. — К.: НАУ, 2015. — №4. — С.154-160.

4. Більш детально про опір працівникові правоохоронного органу див.: Осадчий В.І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності. — К.: Атіка, 2004. — 336 с.

Петров Володимир Васильович

доцент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та правоохоронної діяльності Університету «Україна», к.ю.н., доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ДО НАЦІОНАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Домашнє насильство, особливо насильство щодо дітей, є однією з найбільш поширених форм порушень прав людини. О.А. Шаповалова вважає, що насильство в сім'ї це - прихована епідемія світового масштабу [1, с. 8]. Таке насильство руйнує взаємовідносини між подружжям та дітьми, а також виступає однією з передумов розвитку злочинності в цілому.

Стаття 4 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» передбачає, що у разі якщо постраждалою особою є дитина, будь-які дії, що вчиняються щодо неї, базуються на принципах, визначених Конвенцією ООН про права дитини, Конвенцією Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, Європейською конвенцією про здійснення прав дітей та законодавчими актами України у сфері захисту прав дитини [2].

Україна підтвердила свій намір щодо створення ефективного механізму протидії домашньому насильству, підписавши Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, так звану Стамбульську конвенцію (далі Конвенція). Унікальність Стамбульської конвенції, як орієнтиру національних політик Європейських країн у відповідній сфері, визначається її належністю до конвенцій Ради Європи нового покоління, що містять не лише декларації, наміри, а перелік конкретних зобов'язань держави стосовно вдосконалення законодавства та правозастосовної практики, а також забезпечення належних фінансових та людських ресурсів [3, с. 5].

Наступним кроком на шляху до ратифікації цього документа стало прийняття Верховною Радою України Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству

стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р.[4]

Але конвенція не була ратифікована Верховною Радою України у т. ч. через «нав'язування гендерної ідеології, яка не здатна захистити жінок від насильства, проте суттєво шкодить моральним засадам і сімейним цінностям українського суспільства» [5].

Основні цілі Конвенції – захистити жіноцтво, як більш слабку стать, від насильства та дискримінації. Разом з тим, підписантів конвенції заохочують поширювати її вимоги не тільки на жінок, але й на чоловіків, дітей та людей літнього віку, тобто на усіх – хто стає жертвами домашнього насильства.

За даними МВС, щороку від насильства в родині потерпають понад 150 тисяч українок, близько 600 з них гинуть. Поліція фіксує приблизно 300 фактів домашнього насильства як щодо жінок, так і дітей кожного дня.

Водночас, за даними Фонду народонаселення ООН, організації «Ла Страда Україна» та Женевського центру демократичного контролю за збройними силами, 38% суддів та майже 40% прокурорів вважають домашнє насильство «приватною справою». 59% правоохоронців вважають більшість повідомлень про домашнє насильство неправдивими, 84% поліцейських, яких викликають у таких випадках, ставлять у пріоритет примирення, а не покарання, 62% правоохоронців вважають, що значна частина жертв згвалтування самі в цьому винні [6].

Служби, що надають підтримку потерпілим від домашнього насильства, мають враховувати потреби дітей, що стали свідками насильства. Забезпечення будь-якої підтримки має бути спрямоване на благо дитини.

Тому для запобігання домашнього насильства щодо дітей потрібно, зокрема:

- розробити всеосяжні превентивні заходи щодо попередження домашнього насильства з метою охоплення всіх молодих людей;
- здійснити професійну підготовку фахівців, які працюють з дітьми за програмами, що стосуються питань домашнього насильства;
- посилити захист і підтримку дітей, які стали свідками насильства або жертвами насильства;
- приділяти більш уваги вивчення масштабів домашнього насильства щодо дітей та розробляти адекватні засоби запобігання домашньому насильству.

Література:

1. Шаповалова О. Моніторинг національної судової практики розгляду судами кримінальних, цивільних справ і справ про адміністративні правопорушення, пов'язаних із вчиненням насильства і сім'ї. Київ : Ваіте, 2014. 190 с.
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19/print> (дата звернення: 15.04.2021)

3. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2019. 288 с.
4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06 грудня 2017 р. № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#n41> (дата звернення: 15.04.2021).
5. Звернення ВРЦіРО до Парламенту про недоцільність і ризики ратифікації Стамбульської конвенції. Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій: Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-against-istanbul-convention-and-gender-ideology>. (дата звернення: 15.04.2021).
6. Мирослав Ліскович. Чому Україна тягне зі Стамбульською конвенцією. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3035854-comu-ukraina-tagne-zi-stambulskou-konvencieu.html>. (дата звернення: 15.04.2021).

Поліщук Геннадій Сергійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ

ІНФОРМАЦІЙНІ ЧИННИКИ В СТРУКТУРІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

При аналізі походження соціальних явищ, у тому числі й такого специфічного як екологічна злочинність, дослідники стикаються з множинністю факторів, що її зумовлюють. До таких факторів варто віднести й інформаційні, детермінуючий вплив яких характеризується все більшим зростанням зважаючи на глобальний характер інформатизації суспільства та формування єдиного інформаційного простору. Зазначені процеси супроводжуються лавиноподібним накопиченням інформаційних ресурсів, що прямо та опосередковано впливає на суспільні явища, зокрема й злочинність.

Варто зауважити, що право на доступ до екологічної інформації є фундаментальною складовою права на безпечне для життя і здоров'я довкілля та, відповідно до ч. 2 ст. 50 Конституції, складається з трьох елементів:

- 1) право доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту;
- 2) право поширювати таку інформацію;
- 3) право вільного доступу до інформації. Крім Конституції гарантії дотримання цих прав закріплені у положеннях Конвенції про доступ до інформації, участі громадськості у

процесі прийнятті рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, ратифікованої Україною в 1999 р. [1].

У чинному КК України перешкоджання реалізації таких прав криміналізовано ст. 238 «Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення». Вирішальною передумовою криміналізації, що зумовила віднесення вказаних посягань до злочинних є те, що наслідки таких дій (відсутність або необ'єктивність екологічної інформації) практично унеможлиблюють ефективне реагування на вчинення екологічних злочинів, значна частина яких, зокрема у сфері екологічної безпеки, є за своїм характером триваючими та кумулятивними. Водночас зазначена кримінально-правова норма на практиці застосовується вкрай рідко. Так, із 2002 по 2016 р. за ст. 238 КК України порушено лише п'ять кримінальних справ чи проваджень, а засуджено тільки одну особу.

Отже, цілком очевидно, що розробленню та реалізації запобіжних заходів має передувати відповідна аналітична діяльність на підставі об'єктивної екологічної інформації. Відповідно до ст. 13 Закону України «Про інформацію», екологічна інформація – відомості та/або дані про: стан складових довкілля та його компоненти, включаючи генетично модифіковані організми, та взаємодію між цими складовими; фактори, що впливають або можуть впливати на складові довкілля (речовини, енергія, шум і випромінювання, а також діяльність або заходи, включаючи адміністративні, угоди в галузі навколишнього природного середовища, політику, законодавство, плани і програми); стан здоров'я та безпеки людей, умови життя людей, стан об'єктів культури і споруд тією мірою, якою на них впливає або може вплинути стан складових довкілля [2].

Доступність, достовірність і своєчасність отримання екологічної інформації проголошено одним із принципів національної екологічної політики в іншому документі державного стратегічного планування – *Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року* [3]. Одним із завдань Стратегія визначає створення до 2015 р. мережі загальнодержавної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації, що включатиме, зокрема, національну систему кадастрів природних ресурсів, реєстри викидів та перенесення забруднюючих речовин, і до 2020 року – системи управління екологічною інформацією, відповідно до стандартів ЄС. Варто зауважити, що на сьогодні створення такої мережі навіть не розпочато.

Однією з найтрагічніших, але мало висвітлених у засобах масової інформації проблем, є багаторічне поступове нищення здоров'я людей, які знаходяться в регіоні проведення АТО та навколишнього середовища, зокрема руйнування цілісних природних ландшафтів, забруднення води, ґрунтів, атмосферного повітря, знищення біоресурсів.

Реальні загрози екологічній безпеці у регіоні оцінити важко, адже відсутня фактична можливість контролюючих органів об'єктивно оцінити шкоду, нанесену довкіллю. Водночас, очевидно, що чисельні випадки руйнування, пошкодження, виникнення пожеж на екологічно небезпечних підприємствах, а також величезна кількість відходів, небезпечних хімічних речовин, що використовуються у промисловості, в умовах відсутності контролю та можливостей ліквідації негативних

наслідків екологічного забруднення, потенційно збільшують масштаби негативного впливу на довкілля з кожним днем.

Ситуація ускладнюється тим, що екологічні ефекти неможливо обмежити державними кордонами. В умовах глобалізації екологічна криза та реальна можливість екологічної катастрофи в окремому взятому регіоні не може залишатися замкнутою в її межах і розглядатися як приватна внутрішньодержавна проблема. Відтак, розв'язання наявної проблеми потребує як відповідного інформаційного забезпечення, так і узгоджених організаційних та правових дій на міждержавному рівні.

Література:

1. Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля: Закон України від 06.07.1999 № 832-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/832-14> (дата звернення: 21.03.2018).
2. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. Дата оновлення: 01.01.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 21.03.2018).
3. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21.12.2010 № 2818-VI. Дата оновлення: 14.01.2011. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> (дата звернення: 29.03.2018).

Романенко Олександр,

студент 2 курсу юридичного факультету
Державного університету
інфраструктури та технологій м. Київ,
Україна

Науковий керівник –

Мусієнко Анатолій Володимирович,

кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри кримінального права
юридичного факультету Інституту
управління, технологій та права
Державного університету
інфраструктури та технологій

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ РЕЦИДИВНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Актуальність теми. Потрібно зазначити, що серед видів множинності злочинів надзвичайно велике і важливе місце займає саме рецидив. Суспільна небезпечність рецидиву зумовлюється тим, що повторними злочинами рецидивісти значно примножують заподіяну їхніми діями суспільству шкоду, а також запроваджують свого роду кримінальні “звичаї та традиції”, так

звану “кримінальну субкультуру”, яка набуває великого значення для формування первинної злочинності, а також детермінації злочинності серед нових верств населення. Тому актуальність розглянутої теми зумовлюється перманентною необхідністю держави запобігати та протидіяти рецидивній злочинності як одному із найнебезпечніших видів злочинності.

Рецидивна злочинність є складним соціальним явищем в основі якого лежать як загальні для усієї злочинності причини і умови, так і деякі притаманні лише їй специфічні риси. Складний, комплексний характер причин і умов рецидивної злочинності, форм і видів її проявів ставлять перед органами внутрішніх справ та іншими правоохоронними органами завдання щодо комплексного підходу до запобігання та боротьби з нею. [1]

Як зазначає В.Голіна: “Рецидивна злочинність — надзвичайно складне і хворобливе явище, яке притаманне людському суспільству, має свої закономірності та не може бути викоренене повністю. Максимум можливого у боротьбі з нею — скорочення її до певних розмірів, утримання на певному рівні, здійснення більш ефективного контролю з боку держави за її станом та заходами боротьби з нею”. [2]

Слід зазначити, що основна ідея запобігання рецидивній злочинності полягає в орієнтації всього суспільства і держави на необхідність довгострокової, послідовної, комплексної, боротьби з нею. Запобігання рецидивної злочинності передбачає здійснення встановленого комплексу заходів, щодо усунення причин та умов, які її викликають. Цей комплекс повинен включати в себе систему заходів на трьох рівнях: загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному.

Важливим загальносоціальним інструментом запобігання рецидивної злочинності є вдосконалення виховання людини. “Це — найтриваліший і важкий, але й надійніший засіб запобігання рецидивної злочинності, бо зникає її база — широка первинна злочинність”. [2] Самовиховання, сім'я, школа, оточуюче середовище, трудовий колектив, суспільство і держава повинні створити єдину виховну систему. При здійсненні цього напрямку загальносоціального попередження рецидивної злочинності на ранній стадії соціалізації особи необхідно: відтворити в Україні єдину виховно-профілактичну систему; забезпечити неповнолітнім і молоді реалізацію конституційного права на виживання і розвиток; змінити принцип виділення матеріальних витрат на розвиток, виховання, охорону здоров'я дітей і підлітків.

Спеціально-кримінологічне запобігання рецидивної злочинності складається з двох головних напрямків: 1) кримінологічної профілактики; 2) попередження і припинення повторних злочинів.

Кримінологічна профілактика — це головним чином випереджаючий напрямок запобігання рецидивної злочинності. Її попередження необхідно починати з попередження первинної злочинності неповнолітніх. Слід рішуче усувати недоліки в професійній діяльності фахівців, які відповідають за процеси навчання та виховання дітей, підлітків, молоді; вживати заходів щодо

зменшення впливу негативних умов мікросередовища, що потребує творчих пошуків нових профілактичних новел; нейтралізувати сімейне неблагополуччя, де формуються стійкі криміногенні риси майбутнього рецидивіста.

Запобігання рецидивної злочинності неможливе без підриву і руйнування кримінальної субкультури, традиції та звичаї якої суперечать принципам загальних людських цінностей і спрямовані на утримання особи в злочинних тенетах. Потрібно розробити і впровадити дійові заходи протидії кримінальній субкультурі в місцях позбавлення волі аж до зміни концепції умов утримання засуджених.

Розглядаючи індивідуальний рівень, потрібно вказати, що майже третина засуджених, нерідко роблячи невмотивовані злочини, мають відхилення в психіці, що ускладнює випереджаючий вплив. Ймовірність рецидиву багато в чому залежить від реакції на перший злочин, а саме від того, чи піддавалась особа, яка його вчинила, кримінально-правовому впливу. Профілактика рецидивної злочинності на стадії попереднього слідства і судового розгляду включає в себе забезпечення фактичної невідворотності покарання злочинців; вихідних даних, необхідних для обрання запобіжного заходу, максимально відповідної скоєного, особи винного, причин і мотивів злочину; обраних запобіжних заходів, що перешкоджають продовженню злочинної діяльності.

Значну увагу потрібно приділити проблемам побутового і трудового влаштування осіб, які звільняються з місць позбавлення волі. Багато засуджених, звільнені з місць позбавлення волі, потребують допомоги з працевлаштування. Цим в даний час займаються центри зайнятості населення, місцеві органи влади і самоврядування, відділи та управління органів внутрішніх справ, благодійні організації, асоціації взаємодопомоги судимим і їх близьким. Слід вказати на значну проблему відсутності житла у засуджених, так як вільного муніципального житла практично немає, що також сприяє вчиненню нових злочинів.

Профілактичне значення має спостереження за особами, які достроково були звільнені від покарання, і проведення з ними виховної роботи. Головна мета спостереження і виховної роботи - допомогти звільненому адаптуватися в нових для нього умовах, посприяти у вирішенні виникаючих питань, запобігти рецидив, який найчастіше спостерігається в перший час після звільнення. Спостереження і проведення виховної роботи потрібно покласти громадські організації і трудові колективи за місцем роботи, навчання або проживання засудженого. При високому ступені ймовірності рецидиву з боку осіб, які звільняються з місць позбавлення волі, за ними потрібно встановити адміністративний нагляд.

Не потрібно невеливати роль релігійних організацій та церкви. "Формування милосердя та прощення, можливість сповідання, можливість бути прийнятим та зрозуміли - все це дозволяє релігії бути дієвим інструментом для запобігання вчинення нових злочинів та становлення потенційних рецидивістів на "вірний шлях". [3]

Підсумовуючи вищенаведене, потрібно вказати, що запобігання рецидивної злочинності є частиною загальних профілактичних заходів держави, як соціального інституту. Запобігання рецидивної злочинності передбачає активний, цілеспрямований вплив на весь комплекс детермінантів, які обумовлюють її причини і умови. Це вплив повинен здійснюватися шляхом застосування різних за своїм змістом заходів на загальносоціальному, соціально-кримінологічній та індивідуальному рівнях. Особливості рецидивної злочинності, специфіка деяких обставин, що її обумовлюють, зумовлюють необхідність здійснення ряду спеціальних заходів правового, організаційного, педагогічного та іншого характеру, спрямованих на недопущення повернення на злочинний шлях тих, хто вже піддавався кримінальному покаранню, попередження і зниження повторних злочинів. За основу запобігання рецидивній злочинності необхідно взяти до уваги переорієнтацію антисуспільної поведінки осіб, що звільняються із місць позбавлення волі.

Список використаних джерел:

1. Юхно О. О. Генезис запобігання і припинення рецидивної злочинності у законодавстві України та окремі аспекти їх удосконалення [Електронний ресурс] / О. О. Юхно // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 904–908. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2011-3/11jooaiu.pdf>
2. Голіна В. Рецидивна злочинність в Україні: рівень, структура, динаміка. Вісник Академії правових наук України. 1998. № 4 (15). С.147-156.
3. Криминология: учебное пособие. Стандарт третьего поколения / под ред. В. Н. Бурлакова, Н. М. Кропачева. СПб.: «Питер», 2013.

Соловійова Юлія Олександрівна, студентка юридичного факультету, напрям підготовки 081 «Право», Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.

Науковий керівник -

Мусієнко Анатолій Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права, Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.

ПРОБЛЕМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Згідно офіційних даних Всесвітньої організації охорони здоров'я, відображених у засобах масової інформації, щорічно в світі більш ніж 800 000 осіб позбавляють себе життя, що означає те, що кожні 40 секунд самогубство вчиняє як мінімум одна людина. Також стверджується, що самогубство знаходиться на другому місці серед причин смертності індивідів у віковому діапазоні 15–29 років [3]. Значно

більша кількість людей роблять спроби самогубства, що в сукупності формує досить похмуру картину такого кримінологічного явища, особливо в Україні, яка за даними World Population Review у 2019 р. перебувала на 8 місці серед усіх країн світу по кількості самогубств, вчинених на одиницю населення [1].

Починаючи розглядати основні дефініції поняття «суїцидальна поведінка», слід почати з такого загального поняття «самогубство». Логіка обумовлена тим, що саме таку дефініцію як «доведення до самогубства» визначено статтею 120 КК України. А саме: «Доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, схиляння до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства, - караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.» [4].

У своєму комплексному кримінологічному вигляді, на думку А.С. Фокіна, «самогубство» можливо розглядати як «форму аутодеструктивної поведінки, яка полягає в прояві шляхом аутоагресії найсильнішої напруги деструктивної психічної енергії, що виникла під тривалим впливом системи негативних загальносоціальних, кримінально-правових, особистісних і біологічних детермінантів, і вираженого в умисному позбавленні або ж замаху на позбавлення себе життя, здійснюваному найбільш прийнятним для конкретної культури способом» [8, с. 127–128].

Ознаками поняття “самогубство” виступають: а) мета - позбавити себе життя; б) потерпілий та суб'єкт суїциду є одна і та ж особа; в) об'єктом замаху є життя самої людини; г) смерть спричиняється особистими діями самої людини.

Поряд із терміном «самогубство» існує й синонімічний термін «суїцидальна поведінка», яка корелює з такими видами поведінки, як аутоагресивна і аутодеструктивна, до яких прийнято включати певні стилі життя з саморуйнівними проявами [7, с. 92]. Зміст і структуру моделі «суїцидальної поведінки» можна сформулювати на прикладі праць Данути Вассерман, яка включає у цю модель наступні поведінкові форми: бажання смерті, суїцидальні думки, суїцидальні комунікації, суїцидальні спроби, знову суїцидальні комунікації і безпосередньо суїцид тощо [2].

Суїцид (завершене самогубство) — навмисне самоушкодження зі смертельним результатом, позбавлення себе життя. Суїциди поділяють на три основні групи: справжні, демонстративні й приховані. Істинний суїцид — це правдиве бажання вмерти, не буває спонтанним, такому суїциду завжди передують депресивний стан. Демонстративний суїцид не пов'язаний із бажанням умерти, а є способом звернути увагу на свої проблеми, покликати на допомогу, вести діалог. Смертельний результат у такому випадку є наслідком фатальної випадковості. Прихований суїцид — вид суїцидальної поведінки, що не відповідає її буквальному визначенню, але з тією ж

спрямованістю. Це поведінка, націлена на ризик, а не на завершення життя.

Детермінанти (причини і умови) суїцидальної поведінки варто розглядати як єдину взаємообумовлену систему. Ознака взаємозумовленості виражається в тому, що одні детермінанти, здійснюючи вплив на індивіда провокують зародження і виникнення інших, що підсилюють їхню дію. Іншою ознакою, що характеризує детермінанти суїцидальної поведінки є їх триваючий вплив у часі.

Детермінанти вчинення самогубства – це система негативних, взаємозумовлених зовнішніх і внутрішніх факторів, що мають триваючий вплив на різні аспекти життєдіяльності людини і завдяки цьому провокують виникнення і розвиток суїцидальної поведінки індивіда як свого наслідку. У структурі детермінант варто виділити дві основні групи – зовнішню і внутрішню, які, в свою чергу, поділяються на властиві їм підгрупи. Група зовнішніх факторів включає в себе загально-соціальну та кримінально-правову підгрупи, які охоплюють дві частини середовища (соціум й мікросоціум), а група внутрішніх чинників формулює особистісну і біологічну підгрупи.

При розкритті змісту вказаних підгруп детермінантів у рамках кримінально-правової підгрупи варто констатувати, що, крім описаних у ст. 120 КК України детермінантів вчинення самогубства, є й інші, суміжні за характером напрями схиляння до суїцидальної поведінки, а саме: «булінг», «сімейне насильство», «релігійний вплив тоталітарних деструктивних сект». Зазначені детермінанти у своєму негативному впливі на особу прямо тягнуть за собою суспільно небезпечні наслідки у вигляді подальшого вчинення нею самогубства. У зв'язку з цим, для протидії «сімейному насильству» як детермінанти розвитку суїцидальної поведінки дитини пропонується доповнити ст. 120 КК України такого роду кваліфікуючою ознакою шляхом введення додаткової ч. 4 такого змісту: «Діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, якщо вони були вчинені батьками щодо малолітньої дитини – карається позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років».

До основних суїцидальних чинників відносяться наступні: попередні спроби до суїциду; моделювання, самогубство в сім'ї, спадковість; суїцидне мислення, емоції, відповідні релігійні переконання; депресивні розлади і деякі типи психічних розладів; алкоголізм та інші види зловживань наркотичними речовинами; хронічні або смертельні хвороби; ізоляція, життя в самотності; важкі втрати, наприклад, смерть близької людини; сімейні проблеми: догляд з родини або розлучення; фінансові проблеми [5, с. 55].

До суїцидально небезпечних референтних груп належать: молодь з порушенням міжособистісних відносин, “одиночки”, які зловживають алкоголем або наркотиками; гомосексуалісти; в'язні в тюрмах; ветерани

воєн і локальних конфліктів; лікарі та представники окремих професій; літні люди, які страждають від хвороб або покинуті оточенням.

Ефективність попередження самогубства залежить від розв'язання масштабних соціальних, економічних, культурних, медичних, правових та інших проблем, які зумовлюють існування цього явища в нашому суспільстві. Необхідний комплексний підхід до його профілактики. Зрозуміло, що така діяльність може бути розвинена, перетворена на постійну функцію певних державних органів і громадських організацій лише тоді, коли для цього є необхідні умови. По-перше, мають сформуватися досить виразні уявлення про природу самогубства, його причини. По-друге, для розвитку соціально-профілактичної діяльності необхідні відповідні матеріально-технічна та організаційна бази. Слід звернути увагу й на законотворчий процес.

Загальними вимогами при плануванні профілактичних заходів мають бути такі: обґрунтованість – включення заходів, що базуються на об'єктивно оціненій інформації; повнота – охоплення профілактичними заходами всіх сфер життєдіяльності громадян з урахуванням їх особистості; конкретність – формулювання заходів на підставі характеристики громадянина, застосування індивідуальних форм і методів профілактичної та виховної роботи з точним зазначенням строків виконання певних дій та їх ви-

конавців; своєчасність – визначення і застосування саме тих профілактичних заходів впливу, що є ефективними в конкретний період; реальність – включення до плану заходів, що мають бути обов'язково виконані. Це означає, що профілактичні заходи повинні плануватися з урахуванням наявних можливостей їх реалізації з боку соціальних суб'єктів, залучених до цієї роботи [6, с. 37].

Розрізняють первинну і вторинну профілактики суїцидальної поведінки. Первинна профілактика – заходи (соціально-економічні, медичні, психологічні, педагогічні), спрямовані на запобігання виникненню самогубств. Вторинна профілактика – заходи, спрямовані на послаблення суїцидальних тенденцій і попередження повторних.

Висновки

1. Сьогодні Україна входить до групи країн з високим рівнем суїцидальної активності (понад 32,4 випадків самогубств на 100 тисяч населення). Найбільш благополучна картина складається в західних регіонах країни – Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській областях (у середньому 13,4 на 100 тисяч населення). Відносно стійкий суїцидальний бар'єр у цій популяції обумовлений сильними релігійними традиціями.

2. Проблема самогубства заслуговує на серйозну увагу і вимагає проведення комплексних досліджень у цій галузі. Однак слід констатувати той факт, що суїцидологічної служби в Україні не існує, фахівців даного профілю недостатньо, а їхня підготовка не завжди

відповідає сучасним знанням у цій сфері. Впровадження сучасних форм і методів профілактики аутоагресії у кризових стаціонарах шляхом амбулаторної допомоги, патронажу, психологічного консультування, створення «Телефонів Довіри» дотепер не набуло масштабів державної програми і багато в чому залишається справою ентузіастів.

3. Потрібна розробка та впровадження сучасних програм комплексної допомоги, системний підхід та відповідна законодавча база, доцільно впровадити такі заходи превенції як залучення до попереджувальної діяльності різних суб'єктів (наприклад, діячів церкви, ради пенсіонерів, громадськості); інформування про методи, засоби, результати такої діяльності, а також про причини й умови існування явища (проведення бесід у різноманітних колективах, висвітлення питання у ЗМІ тощо); спеціальний моніторинг суїцидальної активності населення, введення інституту релігійного піклування тощо.

І нам в Україні в цьому напрямку ще працювати і працювати, проте активна діяльність суїцидологів та інших фахівців, спрямована на виявлення суїцидонебезпечного контингенту, профілактику аутоагресивної поведінки, буде вважатися немарною навіть у разі порятунку одного життя зі ста.

Література:

1. Suicide Rate By Country by Population 2020: World Population Review: офіційний сайт. URL: <http://worldpopulationreview.com/countries/suicide-rate-by-country/#dataTable>.
2. Wasserman D. (Ed.) Suicide. An unnecessary death. Martin Dunitz. London. 2001. 287 p.
3. ВООЗ б'є на сполох через кількість самогубств у світі. ТСН. URL: <https://tsn.ua/svit/vooz-b-ye-na-spoloh-cherez-kilkist-samogubstv-u-sviti-u-zamozhnih-krayinah-situaciyanygirsha-1408281.html>.
4. Кримінальний кодекс України: зі змінами та доповненнями станом на 28 листопада 2019 р. Київ : Видавництво «Паливода А.В.», 2019. 212 с.
5. Лебедев Д.В., Назаров О.О., Тімченко О.В., Христенко В.Є., Шевченко І.О. П86 Психологія суїцидальної поведінки: Посібник/За заг. ред. проф. О.В.Тімченка – Харків, 2007. – 129 с.
6. Орловський Б.М. Фокин А.С. Кримінологічний підхід до вивчення Детермінант вчинення самогубства та суїцидальної поведінки особи//ПРАВО І СУСПІЛЬСТВО № 2 частина 3 / 2020. – С. 36-43
7. Розанов В.А. О механизмах формирования суицидального поведения и возможностях его предикции на ранних этапах развития. Український медичний часопис. 2010. № 75. С. 92–97.
8. Фокин А.С., Балашов Д.В. Кримінально-правовий та кримінологічний підходи до вивчення змісту поняття «самогубство» («суїцид»). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції

«Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (м. Одеса, 17–18 січня 2020 р.). Одеса: Причорноморська фундація права, 2020. С. 125–128.

Соловйова Юлія Олександрівна, студентка 2 курсу, юридичного факультету, напрям підготовки 081 «Право», Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.

Науковий керівник -

Половникова Жанета Юрїївна,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри кримінального права, Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ, Україна.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ

Останнім часом ми багато чуємо з екранів телебачення, читаємо в соціальних мережах та інших ЗМІ про державну зраду. Дуже часто цей термін використовують політики, громадські діячі та активісти застосовуючи його з будь якого приводу, і навіть не розуміючи його значення. У наш час особливого значення набуває проблема об'єктивної оцінки застосування ст. 111 Кримінального кодексу України (далі КК України), а саме до кого, і з якого приводу можна застосовувати цей термін. В Україні донедавна простежувалися лише поодинокі випадки вчинення державної зради, тому ст. 111 КК України практично не застосовувалась. Попри це, навіть одиничний факт вчинення цього злочину становить серйозну небезпеку для нашої держави, оскільки відповідні дії можуть спричинити неабияку шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Широко застосовувати ст. 111 КК України правоохоронні органи почали у 2014 році після активізації російської збройної агресії на сході України, насильницького протиправного відторгнення АР Крим та Севастополя від України, а також їхньої анексії Російською Федерацією [6].

Суперечливість та дискусійність досліджуваної проблеми також створюють додаткові можливості для владної еліти в сучасних політичних реаліях маніпулювати застосуванням норм статті 111 КК «державна зрада» і самим поняттям по відношенню до політичних супротивників і опонентів. Яскравим прикладом такого маніпулювання, на моє переконання, була гучна справа героя України, народного депутата України VIII скликання Надії Савченко, яку публічно звинувачували у 2018 у державній зраді, однак де факто їй були висунуті звинувачення за статтями 14, 28, 109, 112 КК України (підготовка до вчинення дій з метою насильницького повалення

конституційного ладу та захоплення державної влади за попередньою змовою групою осіб, а також посягання на життя державного діяча), яка провела більше року за ґратами, а на станом травень 2021 року судовий розгляд справи по суті навіть не розпочався.

Дефініція «державна зрада», яка визначена КК України. Стаття про державну зраду розміщена у Розділі I Особливої частини «Злочини проти основ національної безпеки України». Це свідчить про те, що державна зрада є одним із найнебезпечніших видів злочинної діяльності. Злочин, передбачений ст. 111 КК України, враховуючи його безпосередній об'єкт, необхідно віднести до так званих «багатооб'єктних» злочинів, які одночасно заподіюють шкоду декільком групам суспільних відносин, які є альтернативними та цілком самостійними об'єктами відповідного складу злочину. Предметом складу злочину «державна зрада» є відомості, що становлять державну таємницю, які чітко визначені у сферах, у яких вона може існувати (у сфері оборони; економіки, науки; зовнішніх відносин, у сфері державної безпеки та охорони правопорядку). Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є лише суспільно небезпечне діяння. Державна зрада вчиняється виключно з прямим умислом, оскільки відповідний злочин описано як такий, що має формальний склад. Прямий умисел також впливає з його мети – спричинити шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Аналіз положень кримінального законодавства засвідчив, що суб'єкт державної зради є спеціальним. Державну зраду може вчинити фактично кожна особа, яка наділена загальними (фізична, осудна чи обмежено осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку) та спеціальною (наявність громадянства України) ознаками суб'єкта складу злочину, – від Президента України до пересічної людини. Вказівка у диспозиції ст. 111 КК України на таку ознаку суб'єкта злочину, як наявність лише громадянства України, дещо звужує коло осіб, які можуть вчинити державну зраду. Відтак несправедливим є те, що особа користується всім обсягом прав, які надає їй Україна, однак, коли вчиняє посягання, спрямоване на шкоду національній безпеці України. Тому необхідно передбачити відповідальність за вчинення державної зради не лише громадянином України, але й особою, яка має громадянство України та приналежність до громадянства іншої держави (інших держав) одночасно [5, с. 52-125].

Досліджуючи питання про призначення покарання за державну зраду, найперше треба встановити санкцію відповідної кримінально-правової норми. Так, за вчинення державної зради передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої (ч. 1 ст. 111 КК України). З аналізу цієї санкції статті очевидно, що за ступенем суспільної небезпеки це посягання є особливо тяжким злочином [3, с. 35]. Відтак запровадження додаткового покарання у виді конфіскації майна є виправданим рішенням законодавця,

оскільки відповідний вид покарання є ефективним засобом протидії злочинності, адже таким чином посилюється каральна та виховна можливість основного покарання. Далі необхідно зосередитися на питанні про призначення покарання за вчинення державної зради. З цього приводу І. В. Красницький зазначає, що кримінальна відповідальність, як одна з форм реалізації охоронюваних кримінально-правових відносин, може мати чотири форми: 1) осуду з призначенням та виконанням (відбуванням) покарання; 2) осуду з умовним невиконанням (звільненням від відбування) покарання; 3) осуду з безумовним невиконанням (звільненням від відбування) покарання; 4) осуду без призначення покарання [4, с. 5]. Однак, на нашу автора, щодо осіб, які вчинили державну зраду, можуть застосовуватися лише перша (осуд із призначенням та виконанням (відбуванням) покарання) та друга (осуд із умовним невиконанням (звільненням від відбування) покарання) форми кримінальної відповідальності. Це пов'язано з тим, що державна зрада за ступенем суспільної небезпеки є особливо тяжким злочином. Відповідно, до осіб, які вчинили вказаний злочин, суд не може застосувати звільнення від відбування покарання (виняток становить звільнення від відбування покарання за хворобою на підставі ст. 84 КК України). Що стосується кримінальної відповідальності у формі осуду без призначення покарання, то вона не може застосовуватись, оскільки це суперечитиме положенням чинного кримінального процесуального законодавства, відповідно до якого у резолютивній частині вироку, у разі визнання особи винуватою, зазначається покарання, призначене за кожним із обвинувачень, що визнані судом доведеними, та остаточна міра покарання, обрана судом (п. 2 ч. 4 ст. 374).

Кількість вручених підозр про скоєння злочину за статтею 111 (144, 37.7% від загальної кількості облікованих кримінальних проваджень) у відносному вимірі несуттєво відрізняється від кількості вручених підозр за статтями 109 (110, 39%) та 110 (413, 41.1%). Звертає на себе увагу, що обвинувальний акт спрямовано до суду лише у третині проваджень, в яких вручена підозра про вчинення злочину. Це значно менше, ніж за статтею 109 (67.3% обвинувальних актів від кількості проваджень, у яких вручена підозра) та статтею 110 (73.6%). На наш погляд, це свідчить про слабкість правової позиції обвинувачення та можливі помилки в кваліфікації злочинів як державна зрада і небажання визнати це (бо «органи не помиляються»), ось і тягнуться роками розслідування, а обвинувачені продовжують перебувати в СІЗО. А коли таку справу передають на розгляд суду, то там виявляється необґрунтованість обвинувачення, проте, за загальною традицією українського судочинства, суди нечасто наважуються виносити виправдальні вироки за кваліфікацією статі 111 КК України, хоча певні позитивні зрушення вже помітні.

ВИСНОВКИ:

Дослідження кримінальної відповідальності є дуже актуальною проблемою як для науки, так і для правозастосування.

Узагальнення теоретичних напрацювань щодо кримінальної відповідальності за державну зраду в кримінальному праві засвідчує, що цьому питанню приділено недостатньо уваги. Зокрема, наявні кримінально-правові дослідження висвітлюють тільки фрагментарно окремі питання, які пов'язані з учиненням відповідних посягань. Так, здебільшого автори вивчали кримінальну відповідальність за вчинення державної зради лише дотично у межах аналізу: складів злочинів проти основ національної безпеки України [7; 8; 9]; підстав й умов звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду; проблемних питань кримінальної відповідальності за цей склад злочину [1]; співвідношення понять державної та зовнішньої безпеки.

Досліджуючи імплементацію статті 111 КК України, можна наслідувати деяку закономірність. За останні роки відкрито багато кримінальних проваджень за цією статтею, але притягнуто до кримінальної відповідальності досить мало осіб. І таких випадків, коли справу не доведено до логічного завершення, дуже багато. Це говорить про те, що чинне кримінальне законодавство потребує вдосконалення, з точки зору більш коректного викладення ознак державної зради та додаткових підстав звільнення від кримінальної відповідальності за даний злочин. Також сьогодні в Україні існує необхідність у кримінально-правовій, та науковій розробці питань протидії державній зраді. Ті суспільні та політичні процеси, які відбуваються в нашій країні, потребують нового осмислення в свідомості суспільства, щодо значення кримінально-правової відповідальності за злочини передбачені ст. 111 КК України.

Література:

1. Гордієнко С. Г. Сутність та зміст поняття «державна безпека». Стратегічна панорама. 2003. № 2. С. 114–120.
2. Грищук В. К. Соціальна зумовленість відповідальності за злочини проти держави в умовах відновлення незалежності України. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 1993. Вип. 30. С. 76–80.
3. Кончук Н. С. Кримінальна відповідальність за державну зраду. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія. – Львівський державний університет МВС України, Львів, 2018. –218 с.
4. Красницький І. В. Поняття, підстави та форми кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції та України: порівняльний аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Львів, 2005. 18 с.
5. Кримінальне право України: Загальна част: підр. 4-те вид. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін; Х.: Право, 2010. 514 с.

6. Лист ГПУ на запит НДУ О. А. Корчинській, щодо надання статистичної інформації про роботу правоохоронних органів у сфері протидії тероризму та сепаратизму в країні. Вих. № 04/06-12 вих.12 від 09 січня 2018 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/wcadr_document?DOCUMENT_ID=131652&DOCUMENT_TYPE=2.
7. Мошняга Л. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти конституційних основ національної безпеки України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Х.: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2011. 20 с.
8. Харь І. О. Суб'єкт злочинів проти основ національної безпеки України. Юридична наука. 2011. № 6. С. 105–110.
9. Шамара О. В. Поняття злочину проти основ національної безпеки України. Науковий вісник ДДУВС. Дніпро, 2011. Вип. 3. С. 193–198.

Тернавська Анастасія Андріївна,
головний спеціаліст відділу забезпечення діяльності Дисциплінарних палат управління з питань відповідальності суддів і прокурорів секретаріату Вищої ради правосуддя, кандидат юридичних наук, м. Київ, Україна.

ЩОДО СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ СУЇЦИДЕНТА У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ УКРАЇНИ

Розуміння механізмів вчинення суїциду в умовах установ виконання покарань вимагає поглибленого вивчення особливостей особи суїцидента, адже особистість – не тільки продукт і об'єкт суспільних відносин, але й активно діючий суб'єкт, наділений свободою волі і можливістю вибору, який здатний «змінювати поведінку відповідно до зміни ситуації, розумно регулювати і саморегулювати дії» [1, с. 66].

Як відомо, соціально-демографічні дані, особливо різних груп злочинців несуть в собі цінну кримінологічну інформацію» [2, с. 51] і накладають відбиток на їхню поведінку в місцях позбавлення волі. Наведені нижче відомості ґрунтуються на авторських емпіричних дослідженнях фактів суїцидальної поведінки осіб, які утримувались в установах виконання покарань, зокрема матеріалах про аутодеструктивну поведінку в місцях позбавлення волі, особових справах суїцидентів, а також результатах анонімного анкетування осіб, які відбували покарання у виправних колоніях України [3, с. 74].

Щодо розподілу суїцидентів за статевими ознаками, зауважимо, що переважну більшість досліджуваної категорії становлять чоловіки. Нам

вдалося виявити тільки шість актів суїциду, скоєних жінками. Поодинокі випадки жіночого суїциду у виправних колоніях описані і в дослідженнях, проведених на території Росії, Білорусії і Казахстану [4, с. 38]. Такі низькі показники вченими трактуються по-різному. А.П. Тищенко пояснює їх як «незначним співвідношенням частки засуджених жінок до засуджених чоловіків», так і тим, що «жінки в меншій мірі піддаються психотравмуючому ефекту соціально-психологічного відчуження» [5, с. 11]. У загальній популяції чоловіки здійснюють самогубства в 4-5 разів частіше за жінок і за період 2013 року по 2016 рік рівень суїцидів в Україні серед чоловіків в середньому склав 60 на 100 тис. чоловічого населення, серед жінок 10,0 відповідно [6, с. 28].

Нами встановлено, що засуджені жінки, які відбувають покарання у виправних колоніях України, значно рідше здійснюють спроби вчинити самогубство, ніж засуджені чоловіки. Отже, у розподілі вчинення суїциду спецконтингентом за статтю достовірно переважають чоловіки, що відповідає світовим тенденціям як у суспільстві в цілому, так і в установ виконання покарань зокрема.

У суспільстві рівень суїцидів, піднімаючись, досягає максимуму (45-49 років), потім знижується з подальшим підвищенням у віці понад 70 років, що характерно для представників як чоловічої, так і жіночої статі. Максимум суїцидальних замахів відзначається в 20-29 років, причому у жінок домінують демонстративні спроби - максимум в 15-19 років, у чоловіків - в 30-35 років [6, с. 28].

Проведений нами аналіз випадків суїциду серед засуджених у виправних колоніях у період з 2010 року по 2017 рік включно, дозволяє зробити висновок, що більшість самогубств вчиняється особами у віці 18-29 років (49,3%), потім йде вікова група від 30 до 49 років (37,9%) і група понад 50 років (12,8%).

Мінімум суїцидальних форм аутодеструктивної поведінки спостерігається у віковій групі до понад 50 років і пояснюється їх кількісним співвідношенням до всіх інших вікових груп засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях.

До суїцидальних форм аутодеструктивної поведінки особливо в формі членушкодження частіше вдаються особи молодого віку – 18-29 років. Самоушкодження поступово зменшуються у віковій групі 30-49 років, досягаючи свого мінімуму в вікових групах старше 50 років.

Переважання всіх форм аутодеструктивної поведінки у віці від 18 до 29 років пояснюється тим, що особи даного віку складають основну масу всіх засуджених у виправних колоніях України (близько 65%). Домінування ж осіб щодо молодого віку (18-29 років) може бути пов'язано з тим, що в цей час ще триває становлення особистості, велике прагнення до самоствердження, вплив соціально-корисних зв'язків на її формування ослаблене, крім того, за даними ряду досліджень, на вказаний вік припадає значне число конфліктних ситуацій в місцях позбавлення волі [7, с. 75-76].

Аналіз осіб, які вчиняли суїцид у виправних колоніях, дозволяє відмітити сталу тенденцію до омолодження суїциду. Найбільш чисельною залишається вікова група від 18 до 29 років (2010 рік – 43,7%, 2018 рік – 46%) та від 30 до 49 років (2010 рік – 42,3%, 2018 рік – 37%). Найрідше вчиняють суїцид засуджені, що входять до вікової групи понад 50 років (2010 рік – 14%, 2018 рік – 17%).

У цьому контексті доцільно навести думку П.Б. Зотова, який зазначає, що вік має важливе значення для виявлення потенційного суїцидента, так як, по-перше, визначає наявність або відсутність знань і особистого досвіду подолання стресу, по-друге, відображає життєву перспективу – очікувану тривалість майбутнього життя [8]. Виходячи з цього міркування, можна пояснити різницю основних елементів суїцидальної динаміки в різних вікових групах, що найбільш проявляється у осіб молодого і похилого віку.

Загальновідомим є і зв'язок рівня самогубств з сімейним станом засуджених. Як у всьому світі, так і в Україні рівень суїциду вищий серед осіб, які неодружені, розлучені, овдовілі та бездітні. Дослідження в цілому підтверджують ці відомості: 60,27% самогубців у виправних колоніях не мали сім'ї (дружини, дітей) або були розлучені та не підтримували відносин за допомогою листування; 19% були одружені, інформація про сімейний стан 20,73% самогубців в місцях позбавлення волі відсутня. Як зазначає А.С. Міхлін, «у засуджених, чії сім'ї розпалися в період відбування покарання у виді позбавлення волі, рівень самогубств вдвічі переважає над тими, хто зберіг сім'ї. Засуджені, які мають дітей, кінчають життя самогубством в півтора рази рідше, ніж засуджені, які дітей не мають; засуджені, які не мають родичів – в 3 рази частіше засуджених, що мають родичів» [9, с. 114].

Встановлено, що у виправних колоніях частка осіб, які не перебували у шлюбі, в 2 рази вище рівня осіб, які не перебували в шлюбі в загальній популяції населення, оскільки «сім'я зазвичай є стримуючим фактором, що перешкоджає здійсненню антигромадських вчинків» [10, с. 18]. Відповідно до матеріалів особових справ засуджених лише 17,3% перебували в зареєстрованому шлюбі, 16,8% до засудження жили в цивільному шлюбі, 17,7% були розлучені, причому у 4% сім'я розпалася в період знаходження в місцях позбавлення волі, 1,7% були вдівцями, а 46,5% ніколи в шлюбі не перебували. Цими закономірностями пояснюється той факт, що абсолютна більшість осіб з схильних до суїциду у виправних колоніях також не мали сім'ї.

У загальній популяції громадян переважають самогубства серед осіб з високим професійним статусом і вищою освітою [11, с. 20].

У виправних колоніях серед суїцидентів домінують засуджені із середньою та професійно-технічною освітою, що на нашу думку можна пояснити їх кількісним переважанням у місцях позбавлення волі.

Вбачається, що певний вплив на рішення вчинити суїцид здійснює стан здоров'я. За даними Державної кримінально-виконавчої служби України, первинна захворюваність осіб, які утримуються у виправних колоніях,

перевищує загальнодержавний показник на 12,3%, а загальна захворюваність – на 45,1%. При цьому в структурі захворюваності переважають хвороби органів дихання і травлення, а в загальній захворюваності лідирує психічна патологія. У загальній популяції громадян у 70% самогубців були різні соматичні захворювання. Особи, які страждають важкими соматичними захворюваннями, ВІЛ / СНІД, інваліди, вченими віднесені до групи високого суїцидального ризику [12, с. 30].

Серед досліджених самогубств чоловіків в установах виконання покарань 57% відносилися до категорії практично здорових, а проблеми зі здоров'ям виявлені у 43%.

Під час дослідження матеріалів особових справ засуджених, які вчинили суїцид під час відбування покарання у виправних колоніях встановлено, що нервово-психічні розлади в абсолютній більшості випадків не є причиною аутодеструктивної поведінки, а лише виступають в якості фактору ризику такого. Відзначимо, що тільки 2% засуджених в якості основної причини вчинення суїциду виділили – психічний розлад. Схожі цифри наводять і інші дослідники аутодеструктивної поведінки в місцях позбавлення волі [13, с. 114].

Таким чином, проведені дослідження показали, що в більшості випадків факти соматичної і психічної патології, не є основною причиною вчинення акту суїциду, а виступають лише як фактор ризику.

Проведене дослідження засвідчує, що соціально-демографічна характеристика осіб, які вчиняють суїцид у виправних колоніях, має важливе кримінологічне значення, оскільки сприяє повноті висвітлення досліджуваної проблеми. Аналіз узагальнюючих ознак осіб даної категорії дозволяє встановити специфічні характеристики суїцидентів-засуджених, що сприятиме розробленню відповідних заходів запобігання.

Література:

1. Кудрявцев И. А., Ратинов Н. А. Криминальная агрессия (экспертная типология и судебно-психологическая оценка). М. : Моск. ун-та, 2000. 192 с.
2. Кашевский В. А., Ахраменко Н. Ф. Краткий курс лекций по криминологии. Минск : Белорус. негос. ин-т правоведения, 1996. 102 с.
3. Поліщук Г. С., Тернавська А. А., Запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України. – Монографія. – Київ: ФОП Маслаков, 2020. – 172 с.
4. Шахманов Р. А. Предупреждение самоубийств среди осужденных к лишению свободы: (правовое и криминологические аспекты) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Рязань, 2001. 218 с.
5. Тищенко А. П. Профилактика суицидального поведения осужденных в местах лишения свободы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Киев, 1993. 23 с.

6. Диагностика суицидального поведения : метод. рек. / [сост.: А. Г. Амбрумова, В. А. Тихоненко] ; М-во здравоохранения РСФСР ; Моск. НИИ психиатрии. М., 1980. 48 с.
7. Казак Б. Б. Уголовно-исполнительная система в механизме обеспечения внутренней безопасности общества. Рязань : Наше время, 2000. 333 с.
8. Зотов П. Б. Факторы антисуицидального барьера в психотерапии суицидального поведения лиц разных возрастных групп. *Тюменский медицинский журнал. Суицидология*. 2013. № 2 (11). Т. 4. С. 57–62. URL: http://www.medpsy.ru/library/library173_2.pdf
9. Михлин А. С. Характеристика личности осужденных, совершивших самоубийство в местах лишения свободы. *Проблемы суицидального поведения* : материалы симпозиума 21–23 октября 1974 г., М., 1974. С. 112–129.
10. Характеристика осужденных к лишению свободы: по материалам контрольной переписи 1975 г. / [С. В. Бородин и др.] ; под общ. ред. А. С. Михлина. М. : ВНИИ МВД СССР, 1978. 167 с.
11. Ласый Е. В. Диагностика и профилактика суицидального поведения в общемедицинской практике : метод. рек. Минск : БелГУ - ИВ, 1999. 20 с.
12. Амбрумова А. Г., Бородин С. В., Михлин А. С. Предупреждение самоубийств. М. : Акад. МВД СССР, 1980. 164 с.
13. Шахманов Р. А. Предупреждение самоубийств среди осужденных к лишению свободы: (правовые и криминологические аспекты) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Рязань, 2001. 218 с.

Тихонова Олена Вікторівна,
 доктор юридичних наук, професор,
 професор кафедри економічної безпеки та
 фінансових розслідувань,
 Національна академія внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТУ ЗЛОЧИНУ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ ЯКОГО ПЕРЕДБАЧЕНА СТАТТЕЮ 223¹ КК УКРАЇНИ

Сучасний ринок цінних паперів України є важливою складовою української економіки та показником розвитку не тільки ринку капіталу, а й всієї фінансової системи країни [1, с. 207]. Саме тому наразі залишається актуальним питання кримінально-правової охорони суспільних відносин від протиправних посягань у зазначеній сфері, особливо в частині кримінально-правової охорони такої «частини» фондового ринку, що пов'язана із реалізацією прав власників цінних паперів у процесі їх випуску, емісії, що в

підсумку дозволить системно, а не вибірково забезпечити кримінально-правову охорону процесу емісії цінних паперів та, відповідно, більш якісно захистити права інвесторів у цінні папери [2].

Для ефективного функціонування ринку цінних паперів важливим є інвестиційна якість власне цінних паперів. Проте, реєстрація Національною Комісією з цінних паперів та фондового ринку (далі – Комісія) випуску та проспекту емісії цінних паперів не розглядається як гарантія їх вартості. Відповідно до законодавства відповідальність за достовірність відомостей, наведених у документах, що подаються для реєстрації випуску та проспекту емісії цінних паперів, несуть особи, які підписали ці документи. Тому наразі постає актуальним питання достовірності відомостей, наведених у зазначених документах.

Статтею 223¹ встановлено відповідальність за підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, відповідальність за якою несуть уповноважені особи, які внесли завідомо неправдиві відомості до документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів. Відповідно до Положення про порядок реєстрації випуску акцій при заснуванні акціонерних товариств [3] для реєстрації випуску акції до Комісії подається низка документів, що підписують різні уповноважені особи. Зокрема:

- керівник підприємства та/або голова і секретар зборів засновників – ставлять підпис на відповідному рішенні зборів засновників;

- керівник підприємства та директор аудиторської фірми – ставлять підписи на балансі (звіті про фінансовий стан) та звіті про фінансові результати (звіт про сукупний дохід) за звітний період, що передував кварталу, у якому подаються документи для реєстрації випуску акцій;

- аудитор – підписує довідку про фінансовий стан акціонерного товариства;

- аудитори та/або директор аудиторської фірми – ставлять підпис на аудиторському висновку (звіті) щодо огляду проміжної фінансової звітності за звітний період, що передував кварталу, у якому подаються документи для реєстрації випуску акцій, а також на висновку щодо спроможності засновника - юридичної особи сплатити відповідні внески до статутного капіталу товариства;

- працівник податкового органу (центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, його територіальні органи), в якому перебуває на обліку засновник – фізична особа, який відповідно до своїх посадових обов'язків приймає та здійснює перевірку заповнення декларацій про доходи і майно фізичних осіб.

Зважаючи на те, що у диспозиції ст. 223¹ «Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів» не конкретизовано про які саме документи йдеться, то в залежності від того, до яких з перерахованих документів було внесено завідомо неправдиві відомості, і буде визначено конкретних суб'єкт кримінального правопорушення. Водночас, доволі проблематичним виявляється визначення суб'єкту протиправного діяння у тому випадку, коли неправдиві відомості було внесено у декілька документів. Адже виникає питання щодо встановлення факту, неправдиві відомості, що містяться у

якому саме документі, призвели до заподіяння значної матеріальної шкоди інвесторові. Зазначене актуалізує необхідність подальшого вивчення та узагальнення судової практики щодо притягнення до відповідальності уповноваженої особи у випадку умисного внесення нею неправдивих відомостей до документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, якщо це заподіяло значну матеріальну шкоду інвесторові в цінні папери.

Література:

1. Рубаха М.В., Головнич О.Б. Ринок цінних паперів: сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент.* 2015. Вип. 13. С. 207-210.
2. Волинець Р.А. Напрями вдосконалення нормативної регламентації кримінальної відповідальності за посягання на фондовий ринок. *Право і громадянське суспільство.* 2016. № 2 (14). URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-14-2016/item/270-napryamy-vdoskonalennya-normatyvnoyi-rehlamentatsiyi-kryminalnoyi-vidpovidalnosti-za-posyahannya-na-fondovyyu-rynok-volynets-r-a>
3. Про затвердження Положення про порядок реєстрації випуску (випусків) акцій при заснуванні акціонерних товариств : Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 27 трав. 2014 р. № 692. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0642-14#Text>

Турлова Юлія Анатоліївна,
виконуюча обов'язки провідного наукового співробітника відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, м. Київ, Україна.

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ГРУПОВІ ЕКОЛОГІЧНІ ЗЛОЧИНИ

У кримінологічній літературі питання, що стосуються окремих характеристик особи злочинця, розглядаються при дослідженні одного з основних елементів кримінології – особи злочинця, важливість якого зумовлена тим, що в ньому переплітаються такі важливі кримінологічні проблеми, як природа злочинності та шляхи її запобігання. Ефективність запобіжної діяльності зумовлюється адекватним уявленням щодо предмету такої діяльності, зокрема стану злочинності, її окремих складових і характеристик особи злочинця.

Як відомо, груповій злочинній діяльності властива підвищена суспільна небезпека, адже в процесі її здійснення об'єднуються зусилля декількох осіб з метою досягнення злочинних результатів, які є більш значними, ніж унаслідок дій однієї особи.

Порівнюючи відповідні показники групової складової серед екологічних злочинців та осіб, що вчинили злочини всіх категорій, протягом 2009–2020 рр. варто звернути увагу на істотно більше значення відповідного показника стосовно екологічних злочинів – 23,8 % проти 14,0 % для загальної злочинності.

Як видно з наведеної нижче діаграми, показники частки групової складової екологічної злочинності характеризуються відносною (порівняно з загальною) стабільністю та відзначаються до 2016 року несуттєвими коливаннями.

Протягом останніх трьох років спостерігається зниження відповідних показників до мінімальних значень у 2018-2019 роках до 13,2% [1, с. 66]. У 2020 році зазначений показник знову збільшився до 18,0%.

Частка групової складової екологічної злочинності протягом 2009–2020 рр.

Подібна тенденція притаманна і загальній злочинності. Так, у колективній монографії «Злочинність в Україні: фактори, тенденції, протидія (2002–2014 рр.)» наведено такі показники: 2002 р. – 29,1 %, 2014 р. – 11,6 % [2, с. 274]. Зауважимо, що у подальшому ця тенденція зберігається: у 2020 р. частка виявлених осіб, які вчинили злочин у групі, становила 7,0 %.

Показники, що характеризують вчинення екологічних злочинів у групі, суттєво різняться залежно від виду посягання. Зокрема Т. В. Корнякова вказує, що за попередньою змовою групою осіб вчинене майже кожне третє (31 %) незаконне полювання, кожне четверте-п'яте незаконне зайняття рибним, тваринним або іншим водним добувним промислом (23,7 %) і незаконна порубка лісу (22,5 %). Але лише у 12,2 % випадків незаконне

видобування корисних копалин було вчинено за попередньою змовою групою осіб (за іншими складами злочинів у сфері навколишнього природного середовища не виявлено фактів групового вчинення злочину) [3, с. 248].

Водночас, О. В. Мельник, котра досліджувала злочинне забруднення довкілля, так пояснює незначну частку групової злочинності за цією категорією справ: «офіційна статистика не є повністю адекватною реаліям вчинення злочинам даної категорії, адже хоча видання незаконного розпорядження, що призводить до забруднення довкілля або ж створення такої загрози, здійснюється службовою особою (яка за незаконне використання наявних в неї правових можливостей і притягується до відповідальності), фактичне виконання безпосередніх дій, як правило, здійснюються іншими особами. Досліджена нами правозастосовна практика свідчить про відсутність випадків притягнення до відповідальності безпосередніх виконавців злочинів даної категорії. При цьому потрібно виходити з того, що підлеглий та інша особа, які виконали розпорядження службової особи та усвідомлювали його злочинний характер, є співучасниками злочинної дії службової особи. У подібних ситуаціях сама службова особа виступає як організатор вчинення злочину. Кримінальна ж відповідальність осіб, які виконували розпорядження службової особи про забруднення об'єктів природного середовища, може настати в тих випадках, коли вони усвідомлювали істинний характер виданого наказу. Разом з тим, судово-слідча практика йде шляхом визнання таких виконавців особами, що діяли невинно» [4, с. 109-110].

Попри певний незбіг оцінок окремих дослідників стосовно розмірів групової складової серед окремих категорій екологічних злочинців, можна визначити злочини, за якими найчастіше засуджуються особи за вчинення екологічних злочинів у складі групи. Це – злочини, що пов'язані з протиправним заволодінням природними ресурсами, передусім незаконне полювання та незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (52,1 %), незаконна порубка лісу (26,4 %) та порушення правил охорони або використання надр (18,6 %) [5, с. 180]. Груповий характер цих злочинів можна пояснити особливостями вчинення зазначених посягань, які часто потребують узгоджених колективних дій співучасників.

Привертають увагу одиничні випадки виявлення осіб, котрі вчиняли екологічні злочини у складі організованої групи чи злочинної організації. Так, протягом 2009–2020 рр. було виявлено лише 83 таких осіб, що становило 0,5 % від усієї кількості екологічних злочинців. Варто також звернути увагу на те, що протягом аналізованого періоду було виявлено лише одне організоване угруповання з міжрегіональними зв'язками (у 2020 році).

Невеликою є й частка екологічних злочинів, вчинених у змішаній, тобто за участю неповнолітніх, групі. Показники, що ілюструють кількість окремих категорій осіб, які вчиняють екологічні злочини у групі, наведено в таблиці нижче.

Кількість осіб, які вчиняли екологічні злочини у складі групи, організованої групи чи злочинної організації протягом 2009–2020 рр.

Р оки	Усього о виявлено осіб, які вчинили екологічні злочини	у складі групи			
		ус ього	у т.ч. у складі організованої групи злочинної організації	за участю неповнолітніх (змішаної групи)	тіл ьки неповно літніми
2 009	1719	49	8	12	3
2 010	1472	37	0	23	3
2 011	1666	43	8	19	0
2 012	1862	52	6	27	5
2 013	1413	35	8	12	0
2 014	1194	32	2	26	7
2 015	1003	23	3	9	2
2 016	765	19	5	8	0
2 017	938	16	16	4	2
2 018	964	12	3	5	2
2 019	730	96	10	0	0
2 020	1104	19	14	0	0
Р азом	14830	35	83	145	24

Цілком очевидно, що зазначена статистика не відображає поширеності організованої екологічної злочинності, про існування та розвиток якої свідчать окремі публікації у ЗМІ та думки науковців-фахівців. Зокрема, на думку Г. С. Поліщука, в Україні відсутня дієва та цілеспрямована протидія організованій екологічній злочинності, адже правоохоронні органи реагують лише на явні факти правопорушень, в основному стосовно безробітних місцевих мешканців, які таким чином намагаються заробити на своє

існування. Члени ж організованих угруповань у сферу дії правоохоронних органів та судів практично не потрапляють [6, с. 224].

Організована злочинна діяльність таких осіб характеризується неодноразовим, повторним вчиненням екологічних злочинів та професіоналізацією частини злочинців цієї категорії. Варто зауважити, що утворення груп злочинців-професіоналів є результатом специфічної тенденції розвитку екологічної злочинності – трансформації (внаслідок безкарності та високої прибутковості цієї діяльності) мотивів забезпечення сім'ї найнеобхіднішим (наприклад, продуктами харчування – рибою та дичиною; дровами для опалення і т. ін.) у мотиви збагачення. Так, «професійні» браконьєри найчастіше діють спільно, мають свої транспортні засоби, велику кількість заборонених засобів лову, налагоджені схеми реалізації незаконно добутої риби та морепродуктів (ікра, креветки). Сприяють злочинному бізнесу особи, котрі спеціалізуються на переробці (зберіганні в спеціально обладнаних морозильних камерах, засолюванні й копченні) та подальшій реалізації рибної продукції.

Отже, поширеність групової, у тому числі організованої, екологічної злочинності в Україні є дуже значною. Проведене дослідження засвідчує існування масштабної групової складової частини екологічної злочинності, яка має найнебезпечніший характер та протидія якій набуває в сучасних умовах особливого значення. Очевидно, що зазначена ситуація потребує й адекватного застосування заходів кримінально-правового впливу, під яким розуміється діяльність держави в особі уповноважених органів щодо реагування на фактично вчинені посягання шляхом встановлення кримінально-правових норм, які забороняють таку поведінку та передбачають відповідні міри покарання та інші заходи кримінально-правового характеру стосовно порушників таких заборон, а також фактичну діяльність правоохоронних органів, спрямовану на практичне застосування сформульованих на державному рівні засобів протидії зазначеним посяганням.

Уявляється, що наведені вище розрахунки щодо групової складової екологічної злочинності виправдовується, по-перше, завданнями їх типологізації осіб, які вчиняють відповідні злочини, в наукових і практичних цілях, по-друге, поясненням детермінації злочинної поведінки, по-третє, розробкою ефективних заходів запобігання злочинам даної категорії.

Література:

1. Turlova Yuliiia, Polishchuk Hennadii. Some indicators of the recidivism and group component of environmental crime. *Recht der Osteuropaischen Staaten*. 2020, № 3, С. 63-68.
2. Кулик О. Г., Наумова І. В., Бова А. А. Злочинність в Україні: фактори, тенденції, протидія (2002–2014 рр.): монографія. Київ: ДНДІ МВС України, 2015. 362 с.

3. Корнякова Т. В. Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля: монографія. Київ: Ін Юре, 2011. 408 с.
4. Турлова Ю. А. Екологічна злочинність в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади протидії: монографія. Київ: Знання України, 2018. 459 с.
5. Мельник О. В., Поліщук Г. С., Левченко Ю. О. Запобігання злочинам щодо забруднення довкілля в Україні: монографія. Київ: ТОВ «НВП» Інтерсервіс. 2014. 178 с.
6. Поліщук Г. С. Щодо кримінологічної характеристики організованої екологічної злочинності. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). Київ. 2008. Вип. 18. С. 219–228.

Філіппов Артем Валерійович

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського та
транспортного права
Державного університету інфраструктури та
технологій, м. Київ

**ДО ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я
ОСОБИ**

Гуманізм епохи Ренесансу, ідеї якого дістали подальшого розвитку в добу Просвітництва, змінив парадигму розвитку усїєї європейської цивілізації, яку відтоді з повним правом можна назвати гуманістичною. Після Другої Світової війни одним з загальних та основоположних принципів права стає визнання та повага прав людини. Сьогодні, у ХХІ столітті, права людини сприймаються в цивілізованому суспільстві як невід'ємні та іманентні особі. Конституція України в ч. 1 ст. 3 проголошує людину, зокрема її життя і здоров'я, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю [1] – таким чином (і абсолютно правильно, на наш погляд) нерозривно пов'язуючи загальноновизнане у сучасному світі право на життя з такою іманентною життю характеристикою як здоров'я – оскільки здатність людини підтримувати своє життя вимірюється саме станом здоров'я цієї людини. Згідно ч. 1 ст. 1 Кримінальний кодекс України (далі по тексту – КК України) зокрема визначає своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини [2], серед яких право на життя, а отже і здоров'я, в сучасній правовій парадигмі стоїть на першому місці.

Вважаємо цілком слушною точку зору деяких науковців [3, 154], що саме здоров'я особи, а не щось інше, є родовим та безпосереднім об'єктом складів злочинів, зокрема передбачених статтями 121-125 КК України [2]. В той же час, якщо виходити зі змісту статей 121, 122, 125 КК України [2], що

встановлюють відповідальність за тілесні ушкодження різного ступеню тяжкості, здоров'я розглядається як об'єкт правової охорони частково крізь призму поняття «працездатність». Таким чином, працездатність ставиться на один логічний рівень зі здоров'ям, а, відповідно, право на життя і здоров'я на один рівень з правом на працю.

На нашу думку, вимірювання в КК України шкоди здоров'ю в третинах втраченої працездатності є атавізмом радянської системи цінностей, де людина мала цінність лише в тій мірі, в якій була працездатна та корисна для держави та суспільства. Це докорінно розходиться з принципами, закріпленими в Конституції України, зокрема принципом пріоритету прав і свобод людини. Стаття 43 Конституції України закріплює *право* на працю [1], а не *обов'язок!* Конституція, зокрема в статтях 3, 27, 49, 50, говорить про право на здоров'я [1], не пов'язуючи його з працездатністю. Ні якій мірі не применшуючи соціальну значущість праці, вважаємо, що визначати здоров'я особи через працездатність є принципово невірним і принизливим для людини, яка з різних причин цю працездатність втратила, а також недоцільним не тільки з теоретичної, а й з практичної точки зору. Адже не завжди шкода здоров'ю впливає на працездатність. Працездатність – поняття досить відносне, яке важко визначити безпосередньо, оскільки вона багато в чому залежить від того, де саме реалізовується. Одне і те ж ушкодження має по різному оцінюватись з точки зору втрати працездатності для людей різних професій (наприклад втрата кількох пальців навряд чи призведе до втрати працездатності співака, а для піаніста може означати кінець професійної кар'єри). Але з точки зору шкоди здоров'ю (а саме воно є в статтях 121-125 КК України [2] основним об'єктом правової охорони) вид трудової діяльності значення не має! Більше того, зі змісту КК України не зрозуміло, як бути в такому випадку з непрацездатними особами, малолітніми, пенсіонерами, інвалідами тощо. Також КК України не закріплює жодних чітких об'єктивних критеріїв, які дозволяють математично обчислити, більше чи менше третини працездатності втрачено.

Зазначені прогалини покликані заповнити Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень [4]. В пункті 2.1.6. положення ст. 121 КК України «розлад здоров'я, пов'язаний зі стійкою втратою працездатності не менш ніж на одну третину» [2] ці Правила просто уточнюють цифрою «(не менш 33%)» [4], що навряд чи допомагає встановити зміст поняття «втрата третини працездатності» – а саме воно є кваліфікуючим для статей 121 та 122 КК України [2]. Хоч у вказаному пункті зазначено, що «розміри стійкої (постійної) втрати загальної працездатності при ушкодженнях встановлюються після наслідку ушкодження, що визначився, на підставі об'єктивних даних», але далі Правила [4] відсилають до «документів, якими керуються у своїй роботі МСЕК».

Треба погодитись: «При оцінці ступеня тяжкості тілесних ушкоджень експерт повинен брати до уваги не тривалість тимчасової непрацездатності чи лікування, а об'єктивно встановлювати тривалість розладу здоров'я,

об'єктивно визначити загальний стан потерпілого і врахувати тривалість розладу здоров'я і термін, який потрібен потерпілому для видужання [5, 348]». Ще більш слушною, на нашу думку, є критика науковцями (М.І. Федоров, І. С. Ной) самого критерію втрати працездатності – ми поділяємо їх думку, що він є необґрунтованим, але не тільки з наведених ними підстав складності визначення ступеню втрати працездатності [6, 165], а й з чисто юридичних, а також етичних міркувань.

Найбільш яскраво хибність критерію втрати працездатності для визначення ступеня тяжкості тілесного ушкодження можна проілюструвати на прикладі осіб з інвалідністю. З приводу таких осіб Правила визначають: «В інвалідів стійка втрата працездатності у зв'язку з ушкодженням визначається як у практично здорових людей, незалежно від інвалідності та її групи, за винятком тих випадків, коли інвалідність пов'язана із захворюванням або новим ушкодженням органа чи частини тіла, що були травмовані раніше. У цих випадках розмір стійкої втрати загальної працездатності в зв'язку із одержаною останньою травмою необхідно визначити з урахуванням наявної стійкої втрати загальної працездатності від попереднього ушкодження» [4]. Ще ясніше цей підхід сформульовано в Примітках до пункту 2.1.4.: «Ушкодження сліпого ока, що привело до його вилучення, оцінюється залежно від тривалості розладу здоров'я»; «Під анатомічною втратою руки чи ноги слід розуміти як відокремлення від тулуба всієї руки чи ноги, так і ампутацію на рівні не нижче ліктявого чи колінного суглобів; всі інші випадки повинні розглядатися як втрата частини кінцівки і оцінюватися за ознакою стійкої втрати працездатності»; «При ушкодженні якого-небудь органа чи його частини, функція якого була втрачена раніше (до травми), ступінь тяжкості ушкодження встановлюється за ознакою фактично викликаної тривалості розладу здоров'я». [4]. За цією утилітаристською логікою, злочинцю не завжди можна інкримінувати ст. 121 КК України, якщо він зухвало і цинічно відрубав пальці паралізованій людині чи виколов очі сліпому – адже здоров'я людини у нас вимірюється в матеріалістичній парадигмі – за ознаками «стійкої втрати працездатності» або «фактично викликаної тривалості розладу здоров'я», часто не враховуючи моральних (душевних) страждань та інших нематеріальних чинників. В такому випадку ці дії (якщо вони не призвели до душевної хвороби) будуть кваліфіковані за іншими, менш суворими, статтями – зокрема, ст. 127 КК України «Катування» [2], що карається позбавленням волі на строк всього лише від двох до п'яти років! З цього можемо зробити висновок, що здоров'я та недоторканність особи є менш важливим об'єктом кримінально-правової охорони, ніж дешевий (250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян тобто 4250 грн.) автомобіль, незаконне заволодіння яким за ст. 289 КК України [2] карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої! Такий підхід прямо суперечить ч. 1 ст. 3 Конституції України, де найвищою

соціальною цінністю проголошено не автомобіль, а людину, її життя і здоров'я, недоторканність і безпеку [1].

Цікаво, що в доктрині кримінального права склалось розуміння того, що фізичне мучення людини, як правило, супроводжується моральним стражданням [3, 243] – залишилось тільки трохи розвинути цю думку й визнати нарешті, що *prima facie* фізична шкода супроводжується моральною, закріпивши це законодавчо як правову презумпцію. Аналогічно необхідно тоді визнати, що будь-яке тілесне ушкодження, незалежно від втрати працездатності, *prima facie* завдає шкоду не тільки фізичному, а й психічному здоров'ю особи. Це, нарешті, усуне необхідність для потерпілого від фізичного насильства окремо доводити ще й факт завдання та розмір моральної шкоди через проходження принизливих психіатричних експертиз.

Складність юридичного визначення чітких критеріїв шкоди здоров'ю пов'язана ще й з тим, що термін «здоров'я», як слушно зауважила К. В. Катеринчук, не визначається у нормативно-правових актах, за винятком преамбули Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я [3, 154]. Якщо ж брати за основу тлумачення поняття «здоров'я» у вищезазначеному документі, яке передбачає «стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя», а не тільки відсутність «хвороб і фізичних дефектів» [7] - виходячи з такої парадигми, вважаємо критерії, що містять Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, недостатніми. Адже неважко помітити, що вони покликані оцінити тілесні ушкодження крізь призму переважно «хвороб і фізичних дефектів». Статут ВООЗ навпаки спеціально підкреслює, що здоров'я «є станом повного фізичного, психічного та соціального благополуччя» [7]. В цьому контексті треба підтримати позицію науковців щодо заміни поняття «тілесні ушкодження» на більш широке поняття «шкода здоров'ю», що сприятиме уніфікації термінології та вирішить проблеми кримінально-правової кваліфікації, які пов'язані з надто вузьким розумінням поняття «тілесні ушкодження» [3, 215]. На наше переконання, необхідна розробка нових Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості шкоди здоров'ю, з урахуванням положень ч. 1 ст. 3 Конституції України [1].

На наш погляд, такий соціальний та економічний критерій завданої здоров'ю шкоди як працездатність більш придатний для завдань цивільного, ніж кримінального права – в контексті проблеми відшкодування шкоди здоров'ю, зокрема обчислення та доведення в суді розміру завданих збитків, включаючи моральну шкоду, а також, можливо, непрямі збитки.

Переконані, що застосування такого критерію, як працездатність, в статтях 121, 122, 125 ККУ є нелогічним і не відповідає видовому об'єкту посягання злочинів проти життя і здоров'я. Доцільно законодавчо встановити інші, ніж працездатність, більш чіткі, об'єктивні та зрозумілі критерії для оцінки шкоди здоров'ю при кваліфікації злочинів, передбачених статтями 121, 122, 125 ККУ. Ці критерії повинні мати прив'язку лише до здоров'я особи і об'єктивно відображати завдану здоров'ю шкоду.

Література:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Офіційний вісник України*. 2001. № 21. Ст. 920.
3. Катеринчук К. В. Злочини проти здоров'я особи: проблеми кримінально-правової теорії та практики [Текст] : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 408 с.
4. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень МОЗ України, затверджені наказом МОЗ України від 17 січ. 1995 р. № 6. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95> (дата звернення: 12.05.2021)
5. Завальнюк А. Х. Судова медицина: тлумачний термінологічний довідник. Тернопіль: ТДМУ, 2016. 381 с.
6. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2000. 771 с.
7. Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) від 22 липня 1946 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_599 (дата звернення: 12.05.2021)

СЕКЦІЯ 2.

«Актуальні теоретичні та прикладні питання кримінального процесу»

Кобилянський О.Л., кандидат юридичних наук, доцент, доктор філософії, професор кафедри кримінального права юридичного факультету Інституту правління, технологій та права Державного університету інфраструктури та технологій

АДМІНІСТРАТИВНЕ ЗАТРИМАННЯ: СПІРНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Загальновідомо, що серед розмаїття заходів адміністративного примусу особливе місце держава приділяє заходам забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, які передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення. Це обумовлюється тим, що останні містять особливий організаційний потенціал, який дозволяє здійснити оперативний вплив на певне коло суспільних відносин, що виникають у зв'язку з вчиненням адміністративних правопорушень. Одним із заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення є адміністративне затримання, передбачене ст. 261 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Реалізація зазначеного заходу є дуже важливим і актуальним завданням відповідних державних органів, оскільки адміністративне затримання призначене для забезпечення законності, охорони правопорядку, прав і інтересів громадян і організацій, власності, формування оптимальних умов для діяльності апарату публічної влади в цілому.

В Мініюсті роз'яснили, що адміністративне затримання є одним з обмежувальних заходів адміністративного примусу, який застосовується всупереч волі та бажанню порушника і полягає у тимчасовому обмеженні свободи пересування і місцезнаходження.

Таке затримання застосовується:

- для припинення адміністративних правопорушень, усунення його негативних наслідків, в т.ч. попередження вчинення нових правопорушень;
- коли вичерпано інші заходи впливу;
- для встановлення особи;
- для складення протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим;
- для забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов по справах про адміністративні правопорушення [1].

Однак слід звернути увагу, що законодавча регламентація діяльності по застосуванню адміністративного затримання не повною мірою відповідає сучасним реаліям правової захищеності особи в сфері адміністративної юрисдикції;

положення, що містяться в правових нормах Кодексу України про адміністративні правопорушення про їх реалізацію, далекі від досконалості.

Так, в ст. 260 Кодексу України про адміністративні правопорушення зазначається, що у випадках, прямо передбачених законами України, з метою припинення адміністративних правопорушень, коли вичерпано інші заходи впливу, допускається адміністративне затримання особи [2]. Тобто, мова йде про те, що особа може бути затримана, коли в її діях наявні ознаки складу адміністративного правопорушення.

Далі, в ст. 262 Кодексу України про адміністративні правопорушення говориться про те, що адміністративне затримання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може провадитися лише органами (посадовими особами), уповноваженими на те законами України. Інакше кажучи, мова йде про те, що уповноважені органи (посадові особи) можуть проводити адміністративне затримання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, тобто щодо якої (особи) є рішення відповідного органу чи особи і яке набрало законної сили.

Аналізуючи зазначені норми Кодексу України про адміністративні правопорушення можемо побачити певну невідповідність. По-перше, в ст. 260 Кодексу говориться про «особу, яка вчиняє адміністративне правопорушення», а в ст. 262 – про «особу, яка вчинила адміністративне правопорушення». В більшості випадків, після набрання рішення по адміністративній справі законної сили, відпадає необхідність у адміністративному затриманні. По-друге, чи можливо взагалі за даних обставин говорити про «адміністративне правопорушення», коли не проводився розгляд адміністративної справи і відсутнє рішення по ній. Тут можна оперувати такими поняттями як «дії, що містять ознаки складу адміністративного правопорушення» або «протиправні дії».

В ст. 8.2. Процесуально-виконавчого кодексу Республіки Білорусь про адміністративні правопорушення зазначається, що адміністративне затримання фізичної особи полягає у фактичному короточасному обмеженні свободи фізичної особи, щодо якої ведеться адміністративний процес, за вчинення нею адміністративного правопорушення, в доставлянні її в місце, визначене органом, що веде адміністративний процес, і утриманні в даному місці [3].

Також, цією нормою визначається мета проведення даного примусового заходу:

- припинення протиправної діяльності;
- складання протоколу про адміністративне правопорушення, якщо складення його на місці виявлення (вчинення) адміністративного правопорушення не представляється можливим;
- встановлення особи;
- забезпечення участі при розгляді справи про адміністративне правопорушення;
- припинення приховування або знищення доказів;
- забезпечення виконання адміністративного стягнення у вигляді адміністративного арешту або депортації.

В ст. 27.3. Кодексу Російської Федерації про адміністративні правопорушення зазначається, що адміністративне затримання, тобто короткочасне обмеження свободи фізичної особи, може бути застосоване у виняткових випадках, якщо це необхідно для забезпечення правильного і своєчасного розгляду справи про адміністративне правопорушення, виконання постанови у справі про адміністративне правопорушення.

Аналіз норм, що регламентують адміністративне затримання в кодексах України, Білорусі та Російської Федерації, можна зробити висновок, що інститут адміністративного затримання в Україні потребує подальшого вивчення, обговорення у науковому середовищі та внесенні пропозицій з метою усунення прогалин і колізій в даному питанні.

Список використаних джерел:

1. URL: http://www.https://jurliga.ligazakon.net/ua/news/199538_adminstrativne-zatrimannya-mnyust-rozyasniv-osnovn-nyuansi
2. Кодексу України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>
3. Процессуально-исполнительный кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях. URL: <https://kodeksy.by/pikoap/statya-8.2>
4. Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях. URL: <http://base.garant.ru/12125267/6c61e286c98a931f79b98c1776b54fd1/#friends>

Кофанов А. В., кандидат юридичних наук, доктор філософії, доцент, професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз Навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ
Кофанова О. С., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз Навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ЩО ДО ПРОЕКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО СТАТТИ 204² КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ПІД ЧАСУ ПЕРЕТИНУ ТИМЧАСОВО НЕКОНТРОЛЬОВАНОЇ УКРАЇНОЮ ЧАСТИНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ» (реєстр. № 5405 від 20.04.2021)

1. Згідно з положеннями Розділу 3. Внесення змін до законів Правил оформлення проектів законів та основних вимог законодавчої техніки (Методичні рекомендації) Головного юридичного управління Апарату Верховної

Ради України (видання четверте, виправлене і доповнене, 2014) назва законопроекту, яким вносяться зміни до декількох статей закону або до декількох законів, має бути конкретизована. У разі якщо вносяться зміни до однієї статті, (як в даному випадку) такої конкретизації не потрібно. Тобто, конкретизація в назві законопроекту про внесення змін до статті 204⁻² Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо забезпечення прав і свобод громадян України під часу перетину тимчасово неконтрольованої Україною частини державного кордону (реєстр. № 5405 від 20.04.2021). непотрібна.

2. Законопроектом пропонується внести зміни до статті 204⁻² Кодексу України, виклавши її у *новій редакції*. Порівнявши редакцію чинної статті з запропонованою новою редакцією, можна зробити висновок, що це не нова редакція, а фактичне доповнення чинної статті новою частиною. Це чітко проглядається у порівняльній таблиці, доданої до законопроекту.

3. Вироблені наукою поняття «чинність закону» та «дія закону» не завжди послідовно й однозначно застосовуються в юридичній практиці та законотворчості, про що свідчать непоодинокі юридичні колізії й конфлікти. На жаль, вони досі не мають чіткого нормативного закріплення в законодавстві України, не стали надбанням законодавчої техніки. «Чинність закону чи статті» і «дія закону чи статті» є різними моментами законодавчого процесу¹ Важливо наголосити на тому, що закон може набирати чинності з дня його офіційного опублікування і вводиться в дію з точно визначеної календарної дати, а окремі його положення – значно пізніше цієї дати.

Спираючись на національну законотворчу практику², в запропонованому приписі законопроекту доцільно використовувати замість словосполучення «чинність цієї статті» словосполучення «дія цієї статті». (Так, наприклад, у частині другій цього законопроекту реєстр. № 5405 «Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.» і у разі прийняття цього Закону розпочинає свою дію зміна, внесена цим законом.)

¹ Див. наукові доробки, наприклад: Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. - К. : Українська енциклопедія, 1998. - Т. 2 : Д-Й. - 1999. - С. 214-215; Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. - 2-ге вид., переробл. і доповн. - К. : Юридична думка, 2012. - С. 995; Теплюк М. Уведення закону України в дію: проблема правового регулювання // Віче. - 2009. - № 4. - С. 34-36; Теплюк М. Чинність і дія норм права в теорії "чистого правознавства" Г. Кельзена / М. Теплюк // Юридична Україна. - 2012. - № 3. - С. 4-8; Шуліма А.О. "Чинність" та "дія" закону: розмежування понять / А.О. Шуліма // Держава і право: зб. наук, пр.: Юрид. і політ. науки. - К., 2011. - Вип. 51.-С. 60-70.

² Див. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)»

Із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 18 червня 2020 року N 725-IX, від 13 квітня 2021 року N 1378-IX) стосовно внесення змін до Перехідних положень Податкового кодексу України: «підрозділ 5 доповнити пунктами 291 - 293 такого змісту: "291. Тимчасово, до 30 квітня 2020 року, встановити, що:

1) дія абзаців третього і четвертого підпункту 229.1.8 пункту 229.1 статті 229 цього Кодексу не застосовується при виробництві дезінфекційних засобів (код згідно з УКТ ЗЕД 3808 94 90 00) за умови встановлення на такому підприємстві податкових постів»;». Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T200540.html

4. Викликає сумнів дотримання суб'єктом законодавчої ініціативи принципу юридичної визначеності та однозначності норм права у законопроекті реєстр. № 5405 від 20.04.2021. Законопроектом пропонується встановити, що *«Чинність цієї статті не поширюється на випадки в'їзду на тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях та виїзду з таких територій громадян України, які перетинають тимчасово неконтрольовану Україною частину Українсько-Російського кордону у періоди обмеженого функціонування контрольних пунктів в'їзду-виїзду на тимчасово окуповані території»*. Важливо зазначити, що стаття 1 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» № 2268-VIII від 18 січня 2018 року (із змінами, внесеними згідно із Законами № 113-IX від 19.09.2019, ВВР, 2019, № 42, ст.238 № 948-IX від 03.11.2020) містить таке визначення: «тимчасово окупованими територіями у Донецькій та Луганській областях на день ухвалення цього Закону визнаються частини території України, в межах яких збройні формування Російської Федерації та окупаційна адміністрація Російської Федерації встановили та здійснюють загальний контроль ...». Приписом частини другої статті 1 згаданого Закону № 2268-VIII від 18 січня 2018 року встановлено, що «Межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях, визначаються Президентом України за поданням Міністерства оборони України, підготовленим на основі пропозицій Генерального штабу Збройних Сил України.». Наприклад – Указ Президента України від 7 лютого 2019 року № 32/2019 «Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях» встановлює, що «Межі тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях визначаються фактичною лінією розмежування сторін, яка проходить:...».

Відповідно до статті 12 Закону № 2268-VIII від 18 січня 2018 року «в'їзд осіб, переміщення товарів на тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях і виїзд осіб, переміщення товарів з таких територій здійснюються через контрольні пункти в'їзду-виїзду. Командувач об'єднаних сил у разі реальної загрози життю та здоров'ю осіб, які перетинають лінію розмежування, має право обмежити в'їзд цих осіб на тимчасово окуповані території Донецької та Луганської областей на період існування цієї загрози».

Крім того, частиною третьою цієї статті встановлено, що Порядок в'їзду осіб, переміщення товарів на тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях і виїзду осіб, переміщення товарів із таких територій *визначаються Кабінетом Міністрів України*. В розвиток цього припису Закону постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 815 був затверджений Порядок в'їзду осіб, переміщення товарів на тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях і виїзду осіб,

переміщення товарів з таких територій. Якщо суб'єкт законодавчої ініціативи у своєму законопроекті веде мову про перетин **лінії розмежування** між тимчасово окупованою і тимчасово непідконтрольною Україні територією у Донецькій та Луганській областях, то це ніяк не можна назвати *«неконтрольовану Україною частину Українсько-Російського кордону»*, як це викладено у законопроекті. А якщо суб'єкт законодавчої ініціативи веде мову про *«неконтрольовану Україною частину Українсько-Російського кордону»* в прямому розумінні *«Українсько-Російського кордону»*, то вбачається, що це предмет іншої статті Кодексу. Доречи, обґрунтовуючи необхідність прийняття запропонованого законопроекту, суб'єкт законодавчої ініціативи у пояснювальній записці до законопроекту посилається на постанову Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 815 «Про затвердження Порядку в'їзду осіб, переміщення товарів на тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях і виїзду осіб, переміщення товарів з таких територій».

Враховуючи це посилення, важливо зазначити, що у пункті 2 згаданої постанови Кабінету Міністрів № 815 розкриває поняття терміну *«лінія розмежування»* – умовна лінія на місцевості між тимчасово окупованими територіями та контрольованими територіями, яка проходить по передньому краю передових позицій об'єднаних сил, а в чинному Законі України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» 18 січня 2018 року № 2268-VIII (на який суб'єкт законодавчої ініціативи теж посилається) чітко зазначено «Командувач об'єднаних сил у разі реальної загрози життю та здоров'ю осіб, які перетинають лінію розмежування, має право обмежити в'їзд цих осіб на тимчасово окуповані території Донецької та Луганської областей на період існування цієї загрози». Тобто в зазначених документах мова йде виключно про лінію розмежування сторін, а не про «Українсько-Російський кордон». На наш погляд, викладенням норми подібним чином порушується такий елемент конституційного принципу верховенства права, як принцип юридичної визначеності, який слід розуміти, зокрема, через чіткість, зрозумілість, однозначність норм права (див. підпункт 4.1 пункту 4 Рішення Конституційного Суду України від 28.08.2020 № 10-р/2020)³.

5. У пояснювальній записці до законопроекту про внесення змін до статті 204² Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо забезпечення прав і свобод громадян України під часу перетину тимчасово неконтрольованої Україною частини державного кордону (реєстр. № 5405 від 20.04.2021) необхідність його прийняття обґрунтовується тим, що з причин крайньої необхідності громадяни

³ Режим доступу - <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-20#Text>

України з окупованих територій незаконно перетинають державний кордон України з Російською Федерацією і відповідно «до статті 18 КУпАП, такі особи на підставі положень статті 247 КУпАП повинні бути звільнені від адміністративної відповідальності.». Якщо слідувати цієї концепції законопроекту то, на нашу думку, зміни доцільно було б вносити до статті 204¹ КУпАП, яка регулює питання відповідальності за незаконне перетинання або спроба незаконного перетинання державного кордону України. Від самого моменту офіційного закриття пунктів пропуску на неконтрольованих ділянках кордону у лютому 2015 такі порушники проходили за статтею 204¹ «Незаконне перетинання або спроба незаконного перетинання державного кордону України». Вона передбачає, що рішення про накладання штрафу вносить суд. Та пізніше практика змінилася. Порушникам стали переважно виписувати штрафи просто на місці прикордонники – за статтею 204², «Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї». Вочевидь, що це різний рівень суспільної небезпеки, спричиненої цими діями. Тому стосовно порушення державного кордону рішення вносить суд, а про порушення порядку в'їзду-виїзду на тимчасово окуповані території, як про менш суспільно небезпечний вчинок, складають протокол правоохоронні органи. По факту, правопорушення можна кваліфікувати і так, і так, адже місце має і нелегальний перетин кордону (між окупованою територією України та Російською Федерацією), і порушення Правил в'їзду-виїзду з тимчасово окупованої території. Але прикордонники трактують переважно у другий спосіб – за статтею 204². На практиці це пов'язано, передусім, із простішою процедурою: не треба складати протокол, скеровувати матеріали до суду та з більшою вірогідністю отримати з порушників штраф. На нашу думку, незаконний перетин державного кордону України не охоплюється складом адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 204² Кодексу України про адміністративні правопорушення, оскільки положення Порядку забороняють в'їзд/виїзд поза визначеними контрольними пунктами саме через лінію розмежування, а не державного кордону.

6. Важливо зазначити, що на сьогодні питання звільнення від відповідальності за зазначені адміністративні порушення можуть регулюватися статтею 18 та статтею 22 КУпАП про вчинення адміністративного порушення у стані крайньої необхідності та малозначність діяння відповідно. Це не означає відсутність складу правопорушення, – а саме звільнення від відповідальності за вчинення. Доречно врахування статті 247 КУпАП «Обставини, що виключають провадження про адміністративне правопорушення». Основна проблема полягає не у законодавчому врегулюванні цього питання, а практичному застосуванні чинних норм Кодексу та надання відповідних офіційних роз'яснень щодо практичного застосування цих норм права. Так,

відповідно до вимог статті 22 КУпАП, при малозначності вчиненого адміністративного правопорушення орган (посадова особа), уповноважений вирішувати справу, може звільнити порушника від адміністративної відповідальності і обмежитись усним зауваженням.

Якщо орган, який складає постанову про штраф, не вбачає необхідності звільняти від відповідальності, він ці норми не враховує. Коли особа з цим не згодна, вона може оскаржити постанову в суді.

Ірина Ярославівна Сенюта

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри медичного права ФПДО
Львівського національного медичного
університету імені Данила Галицького

СУДОВО-МЕДИЧНА ЕКСПЕРТИЗА В МЕДИЧНИХ СПРАВАХ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ

Роль і значення судово-медичних експертиз у медичних справах (справах, пов'язаних з правовідносинами у сфері медичного обслуговування) можна проілюструвати правовою позицією Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ) у рішенні в справі «Бендерський проти України» (Benderskyi v. Ukraine) (2007). ЄСПЛ зазначив, що для вирішення справ, що стосуються надання медичної допомоги пацієнту, медичний експертний висновок, безперечно, має вирішальне значення. Отож, віртуозне володіння нормативно-правовою базою з цієї проблематики буде запорукою успішної стратегії та тактики ведення таких справ.

Відповідно до ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України), з-поміж процесуальних джерел доказів визначено висновок експерта. У кожній медичній справі, яка розглядається у межах кримінального судочинства, міститься такий доказ, а відтак, важливо з'ясувати окремі проблемні моменти, які виникають на практиці.

Одним з питань, яке перманентно виникає у процесі судового розгляду таких справ, є правомірність проведення судово-медичних експертиз територіальними бюро судово-медичних експертиз, адже вони — комунальної форми власності. У ч. 3 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» закріплено, що виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням судово-медичних експертиз. Законодавець робив спробу нормативного вирішення цього питання, адже в ч. 1 ст. 7 зазначеного Закону внесено зміни Законом від 17.06.2020 № 720-ІХ в обсязі розширення кола суб'єктів судово-експертної діяльності, додавши до такого, зокрема, експертні установи комунальної форми власності. Проте ч. 3 залишилась незмінною у викладі, отож, судово-медичні експертизи мають право проводити лише державні спеціалізовані установи, тобто з-поміж установ

МОЗ України такою є Державна спеціалізована установа «Головне бюро судово-медичної експертизи Міністерства охорони здоров'я України». Отож, і надалі суб'єкт проведення судово-медичної експертизи, яким в основному при первинній експертизі є територіальне бюро, породжуватиме, приміром, клопотання про призначення повторної комісійної судово-медичної експертизи у зв'язку з неналежним суб'єктом її проведення.

Цікавим і практично наснаженим є питання допиту експерта. Серед суб'єктів зі свідочьким імунітетом у ч. 2 ст. 65 КПК України закріплено експертів щодо роз'яснення наданих ними висновків. Часом на практиці в повістках у графі процесуальний статус при виклику експерта зазначається свідок, що неприпустимо.

Дискусійним є також питання: чи можна допитувати експерта з метою роз'яснення висновку на стадії досудового розслідування?

Згідно з ч. 5 ст. 69 КПК України, експерт зобов'язаний прибути до суду і дати відповіді на запитання під час допиту. У ч. 3 ст. 95 КПК України зазначено, що експерт зобов'язаний давати показання слідчому судді та суду в установленому цим Кодексом порядку. Висновок експерта надається в письмовій формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку (ч. 7 ст. 101 КПК України).

Проте в п. 2 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про судову експертизу» до обов'язків судового експерта, зокрема, належить на вимогу особи або органу, які залучили експерта, судді, суду дати роз'яснення щодо даного ним висновку. Тобто, видається, що такий допит може бути на стадії досудового розслідування.

У ч. 1 ст. 1 КПК України зазначено, що порядок кримінального провадження на території України визначається кримінальним процесуальним законодавством України, у т. ч. КПК України та іншими законами України. Системний аналіз законодавства України дає підстави дійти висновку про нормативний дисонанс, що породжує різну правозастосовну практику.

Ще одним важливим питанням, яке породжує спектр правозастосування, є проблематика збору матеріалів експертом за власною ініціативою. У ч. 4 ст. 69 КПК України міститься заборона такого збору: експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи. Привертаємо увагу і до викладу ч. 3 ст. 101 КПК України, в якій йдеться, що висновок повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження. Підкреслимо, що надані, а не здобуті експертом самостійно. З-поміж прав судового експерта є можливість подавати клопотання про надання додаткових матеріалів, якщо експертиза призначена судом або органом досудового розслідування або ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи (п. 1 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про судову експертизу»). Відтак,

і в цьому законі йдеться про право не здобувати матеріали, а клопотати про надання додаткових матеріалів у разі потреби. Аналогічна нормативна позиція і в підзаконних актах, приміром, в п. 7 Правил проведення комісійних судово-медичних експертиз в бюро судово-медичної експертизи, затверджених Наказом МОЗ України від 17.01.1995 № 6, вказано, що експертиза може бути проведена лише при наданні особою, яка призначила експертизу, всіх необхідних матеріалів з даної справи.

Привернемо увагу до правозастосовної палітри з цієї тематики. У Постанові Верховного Суду від 18.02.2020 у справі № 445/60/17 йдеться: «Що стосується порушення експертом ОСОБА_4 положень ч. 4 ст. 69 КПК України через те, що остання самостійно отримала в лікарні медичну документацію ОСОБА_1 для проведення експертного дослідження, то колегія суддів касаційного суду погоджується з висновками судів нижчих ланок про те, що допущене експертом порушення процесуального закону щодо збирання матеріалів для проведення експертизи не є таким, що вплинуло чи могло вплинути на достовірність висновків».

Інша правова позиція зазначена в Постанові Верховного Суду від 07.08.2019 у справі № 555/456/18: «Як вбачається зі змісту висновку судово-медичної експертизи №37, експертом досліджувалась медична карта стаціонарного хворого №318 КЗОЗ «Березнівська ЦРЛ» та медична карта стаціонарного хворого №907 Рівненської ЦРЛ на ім'я ОСОБА_2, однак, ухвала про надання доступу до цих документів не міститься в матеріалах кримінального провадження. З огляду на вказані обставини, Суд приходить до висновку, що судово-медична експертиза у кримінальному провадженні щодо ОСОБА_1 проведена з порушенням вимог кримінального процесуального законодавства...

... З приводу отримання експертом медичної документації щодо потерпілого у непроцесуальний спосіб, Суд виходить з наступного. Відповідно до частини 4 статті 69 КПК, експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи...

Судом перевірені та підтверджені доводи захисника щодо відсутності в матеріалах кримінального провадження медичної документації ОСОБА_2, а саме: медичної карти №318 стаціонарного хворого КЗОЗ «Березнівська ЦРЛ» на ім'я ОСОБА_2 та стаціонарного хворого Рівненської ЦМЛ № 907, на які посилається судово-медичний експерт, що, з огляду на положення частини 12 статті 290 КПК, виключає допустимість залучення як доказів як самої медичної документації, так і висновку експерта, формування якого здійснювалося на основі цієї документації».

Аналіз наведеної судової практики дає підстави стверджувати про необхідність дотримання вимог ч. 4 ст. 69 КПК України при правозастосуванні та правореалізації, адже норма є однозначною. Документи повинні надаватись експертові та бути отриманими в спосіб, передбачений ст. 93 КПК України, та належним чином залученні до кримінального провадження, з ними повинні мати можливість ознайомитися сторони

кримінального провадження, потерпілий, як під час досудового розслідування в порядку ст. 221 КПК України, так і після його закінчення в порядку ст. 290 КПК України. Недотримання цих нормативних постулатів впливатиме на допустимість доказу, який визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України.

Розкриті питання стануть у нагоді не лише для провадження медичних справ, а будуть корисним для будь-яких кримінальних справ, у яких необхідно проводити судово-медичну експертизу.

Татаровська Яна Валеріївна,
здобувач вищої освіти «бакалавр»,
навчально-наукового інституту №2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник –
Приходько Юрій Павлович,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри криміналістичного забезпечення та
судових експертиз
навчально-наукового інституту №2,
Національної академії внутрішніх справ

ПІДСТАВИ ПРИТЯГНЕННЯ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ПРАВОПОРУШЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ. ВІДМІННІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІД АДМІНІСТРАТИВНОЇ

В правовій науці в залежності від різних галузей права виділяють різні види відповідальності, за вчинене правопорушення. Найдоцільніше прийнято класифікувати юридичну відповідальність, за галузевими ознаками і за санкціями. Відповідно за галузевими ознаками виділяють кримінальну відповідальність як найбільш суворе покарання за вчинення протиправних дій, і досить загальнопоширену адміністративну відповідальність.

Адміністративна відповідальність настає за вчинення адміністративно правопорушення, проступку. В главі другій кодексу України про адміністративні правопорушення, стаття 9 дає визначення поняттю адміністративний проступок, тобто це визначається протиправна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність [1].

Як зазначає В.Б. Авер'янов, адміністративна відповідальність – це відповідальність за вчинення адміністративного проступку (правопорушення). Адміністративна відповідальність характеризується негативною реакцією держави на протиправні прояви окремих фізичних (а в деяких випадках і юридичних) осіб шляхом встановлення відповідних правил, заборон і адекватних порушенням санкцій щодо порушників [2].

Суб'єктом адміністративної відповідальності відповідно до статті 12 КУпАП є фізична особа, яка на момент вчинення проступку досягла 16-річного віку, у разі вчинення адміністративного правопорушення неповнолітнім який не досяг шістнадцяти років, відповідальність за таке правопорушення несуть батьки, або особи що їх замінюють за ч.3 ст.184 КУпАП «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей». Адміністративна відповідальність може бути реалізована лише за наявності трьох взаємопов'язаних складників: 1) вчинення дій, що порушують встановлену Кодексом про адміністративні правопорушення або іншими нормативними актами заборону; 2) порушення, розслідування, розгляд справи й ухвалення рішення про застосування до особи, яка скоїла протиправну дію, санкції, передбаченої Кодексом про адміністративні правопорушення або іншими нормативними актами, чи про звільнення від неї; 3) виконання прийнятого рішення [3, с. 39].

Ознаками притягнення осіб до адміністративної відповідальності є порушення адміністративно-правових норм, а саме порушення фізичними особами обов'язків у сфері державного управління. Адміністративна відповідальність характеризується тим, що вона, є засобом охорони встановленого державою правопорядком, нормативно закріплена і полягає в реалізації санкцій правових норм, виступає як наслідок протиправного антигромадського діяння, пов'язана з примусовими заходами, з негативними для правопорушника наслідками, у формі матеріальної компенсації потерпілому завданих збитків, а також накладання штрафу на правопорушника у разі вчинення проступку, реалізується у відповідних процесуальних формах. Вчинення адміністративного правопорушення тягне накладання на особу адміністративного стягнення передбаченого статтею 24 КУпАП. Кожне стягнення є покаранням, визначеною мірою відповідальності, за вчиненні проступки, а застосування різних видів стягнення означає настання адміністративної відповідальності і тягне для винної особи несприятливі юридичні наслідки.

Якщо ж говорити про кримінальну відповідальність, то на наше переконання - це найвища міра покарання особи за вчинене протиправне діяння.

Ми погоджуємось з поглядами В.В. Голіної, яка стверджує, що кримінальна відповідальність як соціально-правовий інструмент в руках держави у широкому значенні – це різновид юридичної відповідальності з комплексом передбачених законом кримінально-правових та кримінально-процесуальних засобів і процедур їх реалізації [4, с. 540].

Кримінальний кодекс України дає визначення поняття кримінального правопорушення відповідно до статті 11, а саме – це суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [5].

Стаття 18 КК України містить перелік суб'єктів кримінального правопорушення, стаття 22 КК визначає вік з якої настає кримінальна відповідальність, отже при опрацюванні правових норм визначених в статтях,

суб'єкти кримінального правопорушення є загальний, фізично осудна особа яка досягла 16-річного віку, і спеціальний це службова, посадова особа, а також неповнолітній який вчинив правопорушення передбачені ч.2 ст.22 КК України.

Підставою до притягнення особи до кримінальної відповідальності є вчинення даною особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення [2]. Склад правопорушення є наявність це наявність в даному правопорушенні об'єкта, тобто це те на що посягається, об'єктивної сторони – це вчинення протиправної дії, з очікуванням відповідного наслідку за вчинення правопорушення, суб'єкта передбаченого КК України, і суб'єктивної сторони у вигляді психологічного ставлення винного до правопорушення.

Кримінальна відповідальність - це настання наслідків для особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачених КК України обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду і покладаються на винного спеціально уповноваженими на те органами держави. Відповідно до ч. 2 ст. 2 КК особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [2]. Відповідно до статті 51 КК України в кримінальному праві визначають такі види покарань: штраф; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; громадські роботи; виправні роботи; службові обмеження для військовослужбовців; конфіскація майна; арешт; обмеження волі; тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; позбавлення волі на певний строк; довічне позбавлення волі [2].

Основним критерієм відмежування кримінального правопорушення від адміністративного правопорушення є така юридична категорія, як суспільна небезпека. При цьому необхідно враховувати елементи суспільної небезпеки: її обсяг, а також кількісний фактор (повторність, рецидив правопорушення). Адміністративні проступки відрізняються від кримінальних правопорушень меншим ступенем завдання суспільної небезпеки, відсутністю великої шкоди для суспільства, порівняно з кримінальними правопорушеннями. Ця різниця проявляється у всіх ознаках протиправних діянь обох видів: об'єкті, об'єктивній стороні, суб'єкті та суб'єктивній стороні. Адміністративну і кримінальну відповідальність варто розрізняти за їх фактичними підставами. Якщо при адміністративному проступку являється умисна або необережна дія чи бездіяльність особи, то при кримінальному це зазвичай умисне винне діяння правопорушника.

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: редакція від 26 жовтня 2017 року, підстава 2109-19. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

2. Авер`янов В.Б. Адміністративне право України. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/2688/15/>
3. Бородин Л.І., Круглов В.А. До питання про дефініцію «Адміністративна відповідальність». Юридичний вісник. 2012. № 1 (22). С. 39–44.
4. Голіна В.В. Інститут кримінальної відповідальності і судимість за кримінальним кодексом України. Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – 848 с. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2019/02/zbirnik_konf_2013.pdf
5. Кримінальний кодекс України. Кримінальний процесуальний кодекс України. - К.:Юрінком Інтер, 2012 – 608 с.

СЕКЦІЯ 3.

«Актуальні теоретичні та прикладні питання криміналістики»

Ахтирська Наталія Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та
криміналістики Інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

Чи вирішить створення Бюро економічної безпеки України завдання боротьби зі злочинами у сфері господарської діяльності?

Національною економічною стратегією України, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року, визначено, що Україна має суттєві стратегічні переваги завдяки природним ресурсам, географічному положенню та якості людського капіталу, що загалом може стати основою для стрімкого економічного зростання держави. Натомість ряд перепон стоять на заваді реалізації власного потенціалу. Україна повинна посилити свої позиції на світовій та регіональній арені, що сприятиме підвищенню рівня добробуту населення — головній меті державної політики. Україна є однією з найбільших за територією та кількістю населення держав Європи, але також однією з найбідніших. Попри те, що Україна посідає 56 місце у світі за розміром валового внутрішнього продукту в абсолютному вимірі, за показником ВВП на душу населення Україна займає лише 119 позицію. Низька інвестиційна привабливість зумовлена, зокрема, недостатнім захистом фізичних та юридичних осіб, про що свідчить низький рівень довіри суспільства до судової системи; слаборозвинута система альтернативного розв'язання спорів; відсутність гарантій дотримання судами встановлених строків розгляду справ; низький рівень професійної підготовки правників; відсутність усталеної судової практики; відсутність єдиних підходів до ключових етапів здійснення правосуддя; низький рівень розкриття економічних злочинів, наявність декількох органів, які здійснюють досудове розслідування економічних злочинів; зловживання слідчими діями з питань вилучення матеріалів, що не є предметами злочину; недостатня горизонтальна взаємодія між різними підрозділами правоохоронних органів, між правоохоронними органами та іншими органами державної влади і органами місцевого самоврядування, громадами, інститутами громадянського суспільства; відсутність чіткого розмежування повноважень і відповідальності органів прокуратури та слідчих органів під час слідства, наявність конфлікту інтересів під час виконання посадових обов'язків; необґрунтований тиск на підприємців з боку правоохоронних органів [1].

Відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженій Указом Президента України від 24 березня 2021 року (§ 16. «Забезпечення дотримання прав людини в процесі ведення господарської діяльності»), однією з проблем, на вирішення якої спрямований стратегічний напрям, визнається наявність випадків порушення прав людини з боку суб'єктів господарювання. Задля вирішення цих завдань планується імплементувати положення Керівних принципів ООН з питань бізнесу та прав людини; посилити спроможність органів державної влади і органів місцевого самоврядування щодо впровадження в Україні Керівних принципів ООН з питань бізнесу та прав людини [2].

За даними Генеральної прокуратури України, у 2020 році зареєстровано 5342 кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, а скеровано до суду з обвинувальним актом - 1620, тобто 30% [3].

З метою підвищення рівня розкриття економічних злочинів прийнято Закон України «Про бюро економічної безпеки України», діяльність якого скерована на вирішення питань захисту економіки від злочинних посягань [4].

Структура і чисельність Бюро економічної безпеки України визначаються відповідно до статті 14 цього закону, однак відкритими залишаються питання спроможності даного органу, з огляду на що доцільно враховувати досвід інших держав. Як вважає прокурор Вірджинії (США) Грег Стефан, найскладнішими для розслідування є економічні злочини, це є найпотемніша сфера права, незважаючи на розлогу систему правового регулювання.

Гранична чисельність працівників центрального апарату і територіальних управлінь Бюро економічної безпеки України становить не більше 4 тисяч осіб. З метою оперативного використання ознак доведення до банкрутства доцільно створити, за досвідом США, Центр фінансової розвідки в структурі даного органу, що не забороняється вказаним Законом України «Про Бюро економічної безпеки» (перелік підрозділів відкритий). А також з урахуванням особливостей видів господарської діяльності створити окрему спеціалізацію підрозділів. В США діє 70 цільових груп розвідувальної діяльності у сфері економіки (інвестиції, бюджетні кошти, будівництво тощо).

Розслідування економічних злочинів супроводжується застосуванням професійних економічних знань (консультації, експертизи). Свого часу у зв'язку з утворенням Міністерства доходів і зборів України шляхом реорганізації Державної податкової та Державної митної служб на виконання Указу № 726 відповідно до постанови № 229 було створено Спеціалізовану лабораторію з питань експертизи та досліджень Міністерства доходів і зборів України. Спеціалізована лабораторія стала правонаступником Центрального митного управління лабораторних досліджень та експертної роботи Державної митної служби України, створеного наказом № 78 на базі Центральної митної лабораторії. У зв'язку з утворенням Державної

фіскальної служби України відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 № 160 «Про утворення Державної фіскальної служби» шляхом реорганізації Міністерства доходів і зборів було утворено Спеціалізовану лабораторію з питань експертизи та досліджень ДФС відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 311 «Про утворення територіальних органів Державної фіскальної служби та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України».

Наказом ДФС України від 25.01.2017 № 39 «Про перейменування деяких територіальних органів ДФС» Спеціалізовану лабораторію з питань експертизи та досліджень ДФС перейменовано в Департамент податкових та митних експертиз ДФС.

Станом на травень 2019 року нормативною основою здійснення експертної діяльності у функціонуючій ДФС України виступає Митний кодекс України, Положення про Департамент податкових та митних експертиз ДФС (затверджено наказом Державної фіскальної служби України від 01.10.2014 № 154 (у редакції наказу ДФС 25.01.2017 № 39), Наказ ДФС України від 31.05.2017 № 394 «Про створення Експертно-кваліфікаційної комісії ДФС»

Варто наголосити, що щоразу під час здійснення управлінських трансформацій спеціалізований орган з питань експертизи та досліджень центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, не набував статусу установи, що входить до системи судових експертних установ України. Таким чином, момент перетворення ДМСУ на Міністерство доходів і зборів України та момент перетворення цього міністерства на ДФС України не було використано для зміни правового статусу експертної установи, підпорядкованої ДФС України.

Доцільно запропонувати зміни та доповнення до положення ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», зокрема, шляхом доповнення переліку судово-експертних установ «експертними установами Бюро економічної безпеки». Оскільки аналіз слідчої та судової практики свідчить про тривалі строки проведення судових експертиз.

В США в структурі ФБР, яке займається розслідуванням економічних злочинів створено експертний центр з 250 висококваліфікованих економістів, так званий «бухгалтерський спецназ», що дозволяє ефективно проводити дослідження складної господарської документації та виявляти злочинні операції.

Розслідування даного виду злочинів супроводжується взаємодією низки органів, тому доцільно уточнити положення Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, зокрема, в Розділ XII «Особливості взаємодії при досудовому розслідуванні кримінальних

правопорушень у сфері господарської та службової діяльності» [5] з урахуванням новел законодавства.

Організаційне та законодавче забезпечення Бюро економічної безпеки України створить передумови для його ефективної діяльності та виконання покладених завдань.

Література:

1. Національна економічна стратегія на період до 2030 року, затверджена постановою КМУ від 3 березня 2021 року № 179 // <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>
2. Національна стратегія у сфері прав людини, затверджена Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021 // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>
3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2020 рік. Генеральна прокуратура України // <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>
4. Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» від 28 січня 2021 року // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>
5. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 07.07.2017 № 575 // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>

Бакарджієва Марія Ігорівна,
здобувач вищої освіти «бакалавр»,
навчально-наукового інституту №2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник –
Приходько Юрій Павлович,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри криміналістичного забезпечення та
судових експертиз
навчально-наукового інституту №2,
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ТА НАБОЇВ ДО НЕЇ

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються сьогодні в Україні, супроводжуються кількісними і якісними змінами злочинності – проявами нових злочинів, у тому числі з використанням зброї. Сьогодні вчинення злочинів з використанням різних видів зброї – явище буденне для багатьох регіонів нашої держави. Зростає кількість актів тероризму, вбивств, розбійних нападів, які скоюються через злочинний перерозподіл державного

та суспільного майна, ринків збуту, зон кримінального впливу тощо. Значно зросла озброєність кримінального середовища.

Криміногенна ситуація в Україні залишається складною і напруженою і це впливає не лише з показників статистики, а й з конкретних фактів, що характеризують як кількісні, так і якісні аспекти цієї обстановки, підкреслюють її гостроту і загрозу, яку вона несе нашому суспільству, кожному законослухняному громадянину.

Тому не є випадковою та обставина, що криміналізація суспільства серед існуючих загроз посідає чільне місце. Це ставить перед наукою, законодавчою та правоохоронною практикою завдання негайної розробки та реалізації нових підходів до боротьби із злочинністю, пошуку нових методів протидії, що відповідають реаліям сьогодення.

Пріоритетним напрямом досліджень на сучасному етапі є проведення судово-балістичних експертиз, особливо проведення ідентифікаційних досліджень куль та гільз, які вилучені з огляду місць скоєння злочинів з використанням вогнепальної зброї.

Проте, поглибленому вивченню поняття вогнепальної зброї, її сучасної класифікації, місця криміналістичної балістики у криміналістичному зброєзнавстві та проблемам, що пов'язані з появою нових, раніше не відомих видів зброї, особливо комбінованої дії, достатньої уваги не було приділено. Зазначене свідчить про актуальність комплексного, системного дослідження вогнепальної зброї, боєприпасів до неї та слідів її застосування.

Дослідження вогнепальної зброї, боєприпасів та слідів пострілу здійснюється за допомогою судово-балістичної експертизи, яка є різновидом криміналістичної експертизи. Судова балістика являє собою галузь криміналістичної техніки, що вивчає ручну вогнепальну зброю, бойові припаси, їх складові частини та елементи, сліди їх дії, а також закономірності відображення та отримання інформації про такі об'єкти, та розробляє на цій основі прийоми, методи і засоби збирання та дослідження вогнепальної зброї, бойових припасів і слідів їх застосування з метою розслідування та попередження кримінальних правопорушень. До основних завдань експертизи відносяться встановлення виду, зразка (моделі) вогнепальної зброї за стріляними кулями, гільзами, слідами пострілу, а також конкретного екземпляра зброї за стріляними кулями та гільзами, визначення можливості застосування для стрільби зброї та боєприпасів, встановлення однорідності патронів, куль, гільз, дроби, картечі, встановлення деяких обставин, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї.

Важливий внесок у розвиток судової балістики зробили В.Л. Черваков, С.Д. Кустанович, Б.О. Комаринець, Ю.М. Кубицький та ін. Вони розкривають її зміст як вивчення закономірностей пострілу та дії зброї і розроблення на цій основі науково-технічних методів і засобів виявлення, фіксації та дослідження вогнепальної зброї, боєприпасів до неї, стріляних куль, гільз, слідів пострілу та явищ, що супроводжують постріл, з ціллю розслідування та попередження злочинів.

Вогнепальна зброя з моменту її появи багаторазово змінювалась й удосконалювалась, але принцип її дії залишається незмінним - поразка цілі досягається снарядом, що метається на відстань силою тиску газів, що утворилися при горінні пороху або його замінників, тобто ця зброя є металюною. Вона може бути різною за способом заряджання, виготовлення, за кількістю використаних снарядів (патронів), конструкції, ступеня автоматизації і т.д., але має істотні ознаки, що характеризує її саме як вогнестрілюючу зброю, незалежно від простоти і навіть примітивності її устрою, або навпаки - досконалості і складності.

Для кваліфікації більшості злочинів практично не має значення, яка саме зброя застосовувалася (пістолет, мисливська рушниця і т.д.) необхідно установити самий факт застосування вилученого в справі екземпляра зброї шляхом ототожнення її за слідами на снарядах і гільзах, а для з'ясування обставин події - встановлення дистанції, напрямку і місця проведення пострілу та інших супутніх пострілу явищ.

До криміналістичного дослідження вогнепальної зброї слід відносити також пристрої спеціального призначення - пневматичну зброю, будівельно-монтажні пістолети, пристрої для підводного полювання, сигнальні засоби.

Вогнепальна зброя реалізує свою дію за наявності такого об'єкту криміналістичного дослідження як боєприпаси. Поняття боєприпасів досить широке: воно означає одночасно унітарні патрони до нарізної зброї, мисливські патрони до гладкоствольної зброї, а також елементи спорядження мисливського патрону - гільзи, капсуль-запалювач, порох, прокладки, пижі та снаряди.

Всі види вогнепальної зброї, за виключенням застарілих зразків мисливських рушниць, споряджаються так званими унітарними патронами. Такі патрони складаються з: металічного снаряду, який призначений для спричинення ушкодження; заряду пороху, необхідного для виштовхування снаряду; гільзи, яка слугує оболонкою для заряду пороху і поєднує всі компоненти патрона в єдине ціле; капсуля, за допомогою якого здійснюється запалення порохового заряду. В склад мисливських патронів до гладкоствольної зброї входять також прокладки та пижі.

Таким чином, варто підсумувати, що судова балістика відіграє істотну роль під час розслідування злочинів. Внаслідок криміналістичного дослідження зброї, боєприпасів та слідів пострілу вирішують суть подій, які сталися, визначають місце, час, спосіб їх скоєння; установлюється причинний зв'язок між діями та наслідками. Балістичне дослідження надає змогу установити факти, які потрібні для ефективної кваліфікації злочину.

Література:

1. Біленчук П. Д. Криміналістика (криміналістична техніка) / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтевський, Г. С. Семаков. – К.: МАУП, 2001. – 216 с.

2. Біленчук П. Д. Криміналістика: Підручник / П. Д. Біленчук, О. П. Дубовий, М. В. Салтевський, П. Ю. Тимо-шенко. – К.: «Атіка», 2003. – 416 с.
3. Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій / І. І. Когутич. – К.: Атіка, 2008.

Борзілов Дмитро Євгенович,
студент 3 курсу Інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Науковий керівник –
Ахтирська Наталія Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та
криміналістики Інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

ВНЕСОК ПРАЦЬ ІТАЛІЙСЬКОГО ДОСЛІДНИКА ЧЕЗАРЕ ЛОМБРОЗО У РОЗВИТОК КРИМІНАЛІСТИКИ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ

Криміналістика як наука виникла порівняно нещодавно – наприкінці XIX століття. Упродовж XX століття відбувався активний розвиток даної юридичної науки, внаслідок чого виникали нові ідеї та напрацювання, розроблялися методологічні засади криміналістики, набувала сучасного виду її система, складові якої проходили тривалий процес загального визнання наукової спільнотою. Незважаючи на відносну «молодість» криміналістики, її здобутки давно вже стали невід’ємною складовою професійних знань юристів різної спеціалізації [1, с. 9]. Звичайно, особливо важливе значення вони мають саме для правоохоронних органів, однак не слід забувати про те, що криміналістичні знання справляли свого часу значний вплив на інші науки – як юридичні, так і неюридичні – і допомагали фахівцям різноманітних галузей у відкритті раніше не відомого.

У зв’язку з цим праці дослідників, завдяки яким було створено підґрунтя для розквіту криміналістики, заслуговують на особливу увагу і ретельніше ознайомлення. Таким вченим, безумовно, є і Чезаре Ломброзо – адепт так званої кримінальної психології, засновник кримінальної антропології й один із основоположників криміналістики, а також вкрай неординарна й самобутня особистість, думки та погляди якої становлять значний інтерес для вивчення й аналізу. Чезаре Ломброзо народився в 6 листопада 1835 року у Вероні (ім’я при народженні – Єзекія Марко

Ломброзо). Перші його праці з медицини з'явилися, коли Ломброзо було 19 років. Особливу увагу звернули на себе його праці про кретинізм. З 1855 року починають з'являтися його журнальні статті з психіатрії. У 1862 році, уже в 27 років, він отримує звання професора психіатрії і психології та очолює кафедру психіатрії в Павіанському університеті. Ломброзо також викладав в Падуанському, Туринському та інших університетах [2].

У своїй першій праці «Злочинна людина» (1876) Чезаре Ломброзо висунув гіпотезу про те, що злочинець може бути опізнаний за зовнішніми фізичними ознаками, зниженій чутливості органів чуття і больовій чутливості. В основу цих тверджень лягли результати досліджень солдатів, які Ломброзо провів під час своєї військової служби, і більш пізні – ув'язнених у місцях їх тримання. Ключова подія, яка перевернула науковий світогляд Ч. Ломброзо, сталася при розтині трупа одного з відомих вуличних розбійників і вбивць. Вчений звернув увагу на аномалію черепа злочинця, форма якого була схожа на форму черепа певного виду мавп. Навіть татуювання, яке (в тому числі і сьогодні) часто зустрічається у злочинців-рецидивістів, Ч. Ломброзо наводив як доказ того, що звичаї первісних людей досі продовжують діяти у середовищі злочинців [3, с. 136].

У методологічну основу антропологічної школи права, родоначальником якої називають саме Чезаре Ломброзо, лягли філософські концепції вульгарного матеріалізму і позитивізму. Представники цього напрямку виробили вчення про злочинну людину, практично повністю заперечуючи вольову діяльність людини. Згідно з цим вченням злочини вчиняються в основному незалежно від тих чи інших суспільних умов і, як правило, природженими злочинцями. Він являє собою тип людини, який відрізняється істотними фізичними і моральними особливостями та ознаками [4, с. 157].

Злочинцем не стають, стверджував Ч. Ломброзо, ним народжуються. Він виділяв чотири можливі джерела «вродженої злочинності»:

а) анатомічні особливості; б) фізіологічні, психологічні властивості індивіда; в) наявність у нього атавістичних рис первісної людини-дикуна; г) епілепсія і «моральне втручання» [5, с. 250].

Злочин – таке ж явище, «як зачаття, народження, смерть, психічні хвороби; причини злочинів закладені в самій біологічній природі людини; головне місце повинно посідати не діяння, а діяч – злочинець, його потрібно вивчати, застосовуючи відповідні методи виміру» [6, с. 2]. Підкреслюючи «натуральну» природу злочинності, Ч. Ломброзо стверджував, що злочини властиві не тільки людям, а й тваринам і навіть рослинам. «Злочинці – це двоногі тигри серед людей, хижаки, що не можуть пристосуватися до звичайних людських умов і за своїми психофізичними якостями здатні лише вбивати, грабувати і чинити насилля» [6, с. 69].

Оскільки природжений злочинець, за Ч. Ломброзо, рано чи пізно повинен скоїти злочин, то немає потреби цього моменту чекати: їх варто

нешадно знищувати чи принаймні ізолювати. Судити їх зовсім безглуздо [5, с. 251].

Ч. Ломброзо намагався підкріпити свої доводи численними матеріалами кримінальної статистики, що розробила з дрібними деталями десятки ознак: аномалії черепа, мозку, нутрощів, особливості росту, ваги, голови, вух, носа, рота, зубів, волосся, температури тіла, пристрастей, жорстокості, моральних почуттів, освіти, жаргону, татуювання особи тощо. Багато уваги у своїх працях Ч. Ломброзо приділив доведенню існування особливих рас, що пізніше використали німецькі та американські фашисти як «наукову базу» для кримінально-правової дискримінації цілих народів [5, с. 251]. «Ми повинні, – писав Ч. Ломброзо, – відмовитися від сучасного сентиментального ставлення до злочинця, яким заражені всі наші криміналісти. Вища раса завжди витісняє і винищує нижчу – такий закон розвитку людства. Де йдеться про порятунок вищої раси, там не може бути місця для жалості» [6, с. 164].

Згодом Ч. Ломброзо трохи пом'якшує свою теорію «природженого злочинця», підкреслюючи, що злочин – це не тільки продукт природжених властивостей людини, але і поєднання біологічних і соціальних причин. У написаній пізніше книзі «Злочин, причини та лікувальні заходи» етіології злочинності приділено значно більше уваги. Ч. Ломброзо досліджує тут найрізноманітніші фактори злочинності: метеорологічні і кліматичні, орографічні, расові, соціальні тощо. У числі соціальних чинників вчений розглядає вплив цивілізації, преси, імміграції, харчування, алкоголізму, освіти, бідності, багатства, релігії, виховання. Дуже докладно аналізуються «індивідуальні чинники». І хоча загальна концепція Ч. Ломброзо залишилася незмінною, він все ж таки «пом'якшив» її, більш широко розглядаючи вплив на злочинність поєднання біологічних і соціальних факторів, але основна теза про біологічну природу злочину була повністю збережена [5, с. 251].

Ідея Ломброзо полягала в тому, що оскільки злочин – це біологічне явище, то покарання не може досягти своєї кінцевої мети, а тому треба відмовитися від понять осудності і вини, моральної відповідальності. Слід застосовувати замість покарання заходи безпеки до осіб, що мають стигмати злочинця [5, с. 252]. «Час припинити жаліти злочинця, треба пожаліти і суспільство» [6, с. 184]. У ранніх роботах Ч. Ломброзо навіть пропонував скасувати інститут судів і замінити його комісією психіатрів, яка б здійснювала відповідні дослідження і робила висновки щодо належності людини до класу природжених злочинців. Згодом він відмовився від цієї ідеї, визнавши необхідність суду, і антропологам відвів роль експертів [7, с. 54].

Подальші дослідження Ч. Ломброзо привели його до висновку, що кожна цивілізація має свої злочини. Загалом усіх їх він поділяв на дві загальні групи: злочинність атавістична і злочинність еволютивна. Перша звертається до актів дикого насилля (вбивства, зґвалтування та ін.), яка притаманна нижчим соціальним класам населення, друга є продуктом

культури суспільства і розвитку цивілізації (хитрощі, обман), і є характерною для вищих соціальних класів [8, с. 199].

У 80–90 роках XIX ст. теорії Ч. Ломброзо були дуже поширеними в Європі. З одного боку вони спричинили чисельні наукові дослідження антрополого-позитивної школи кримінального права. А з другого піддавались різкій критиці з боку інших провідних вчених. Так, одні вчені називали його світовим генієм і чудом XIX ст., інші ж категорично відкидали його наукові результати. Так, теорія природженого злочинця загалом не була прийнята світовим науковим співтовариством і не витримала критики. Проти даної теорії Ломброзо висловилися усі конгреси кримінальної антропології 80-х і 90-х рр. XIX ст., які спеціально займались дослідженням вчення про природного злочинця (Римський 1885 року, Паризький 1889 року, Брюссельський 1892 року). На Брюссельському конгресі було оголошено повне заперечення злочинного типу і природженого злочинця, і взагалі єдиногласно було визнано наукову нікчемність Ломброзівської доктрини. Крім того, саме поняття і значення кримінальної антропології для суспільства не заперечувалось.

Як відомо, кримінальна антропологія як наука не витримала перевірки часом. Але результати діяльності цього наукового напрямку, в окремих аспектах, дали багато цінного матеріалу для вивчення особливостей злочинного світу, а також розширили соціологічний напрям вивчення злочинності [8, с. 200-201].

Наукові праці Ч. Ломброзо є досить багаточисельними. Але найголовнішими і найважливішими для суспільства стали: «Злочинна людина», «Жінка як злочинниця і повія», «Політична злочинність», «Анархісти», «Геніальність і божевілля», «Любов у божевільних: для лікарів і юристів» [8, с. 197].

Помер італійський науковець 19 жовтня 1909 року в Турині, Італія [2]. Отже, науковий спадок Чезаре Ломброзо є доволі неоднозначним. З одного боку, його ідеї згодом вилилися в найжорстокішу і найбільш антигуманну ідеологію новітньої історії людства – нацизм. З іншого боку, праці Ломброзо викликали неабиякий інтерес до дослідження саме особи злочинця, а не вивченні окремих ознак злочинів та обставин їх вчинення. По суті, закріплення положень про врахування особи правопорушника у сучасному кримінальному законодавстві завдячує не в останню чергу антропологічній школі права, яка, хоч і не була сприйнята офіційною наукою, але мала колосальний вплив на розвиток і криміналістики як науки, і вчень про причини вчинення злочинів та психології злочинців. Саме тому роботи Чезаре Ломброзо досі визнаються вагомою віхою в історії становлення й розквіту криміналістики, психології, психіатрії, криминології тощо, а самого автора, незважаючи на контрверсійність його поглядів і думок, відзначають як одного з першопроходців дослідження особи злочинця.

Література:

1. Криміналістика [текст] : підручник. / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 544 с.
2. Sabbatini, R.M.E. Чезаре Ломброзо. Коротка біографія. Brain and Mind Magazine, 1997.
3. Ломброзо Ч. Преступление. Новейшие успехи науки о преступнике. Анархисты: пер. С итал. – М.: инфр. – м, 2004. – 313 с. (б-ка криминолога).
4. Павлов В. Г. Теоретические и методологические проблемы исследования субъекта преступления. // Правоведение. 1999. № 2. С. 156-165.
5. Біологічна концепція Чезаре Ломброзо [Електронний ресурс] / Л. Гусар. Електрон. текстові дан. // Підприємництво, господарство і право: Науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2020/2. № 8. С. 249-253.
6. Ломброзо Ч. Злочинна людина / пер. з італ. Москва: Ексмо; Мідгард, 2005. 876 с.
7. Иншаков С. М. Зарубежная криминология. М: Издательская группа ИНФРА-М–НОРМА, 1997. 383 с.
8. Внесок Чезаре Ломброзо у розвиток криминології / О. О. Пилипчук // Історія науки і техніки. 2017. Вип. 10. С. 194-204. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ictnt_2017_10_25.

Давченко Тетяна Миколаївна,
суддя Господарського суду Миколаївської
області,
м. Миколаїв, Україна

ДО ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО БАНКРУТСТВА

Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Україна взяла зобов'язання вжити заходи, скеровані на процес широкомасштабної адаптації законодавства задля сприяння економічній інтеграції до внутрішнього ринку Європейського Союзу. Ключовими факторами для розвитку інвестицій і заохочення конкуренції є відповідний рівень економічної надійності та безпеки, що досягається завдяки запобіганню вчинення злочинів у сфері господарювання та ефективності їх розслідування. Елементами безпекової політики визначено боротьбу з корупцією, легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, підrobкою документів тощо [1].

Особлива загроза для економічного співробітництва полягає в умисному, з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб вчинення громадянином - засновником (учасником) або службовою особою суб'єкта господарської діяльності дій, що призвели до

стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності, що завдало великої матеріальної шкоди державі чи кредитору. Формування методики розслідування доведення до банкрутства являє собою процес з'ясування сутності банкрутства, елементів криміналістичної характеристики в сучасних умовах економічного розвитку, способів мінімізації ризиків завдання шкоди господарській діяльності юридичних осіб в процесі розслідування та використання економічних знань для виявлення ознак готування, вчинення та приховання умисного (кримінального) банкрутства.

Методика розслідування кримінальних правопорушень, з огляду на складність економічних відносин та взаємодії суб'єктів господарювання, нестабільності регулювання функцій контролю за господарською діяльністю, у тому числі у сфері міжнародного економічного співробітництва, не відповідає потребам сьогодення; наявні методичні рекомендації не враховують нових економічних викликів та загроз; електронні мережі розрахунків ускладнюють виявлення ознак кримінального правопорушення; наявність розвиненої мережі міжнародного економічного співробітництва обмежує юрисдикцію держави щодо збору доказів тощо.

Кримінальне банкрутство відрізняється високим ступенем латентності, яка обумовлена тим, що кредитори не звертаються за захистом в правоохоронні органи. Відбувається це із-за небажання надати розголосу змісту певних господарських операцій та розкрити дійсні джерела доходів.

Склалася негативна практика, коли повідомлення про доведення до банкрутства підприємства надходить до правоохоронних органів від господарського суду, за рішенням якого на цьому підприємстві введено зовнішнє управління. Очевидно, що на цьому етапі знищена значна кількість господарської та фінансової документації, що, вочевидь, створює перешкоди для ефективного розслідування.

За даними Генеральної прокуратури України в 2016р. за ст. 219 КК України було зареєстровано 44 злочини, повідомлення про підозру вручено 1 особі, щодо 43 злочинів на кінець звітного періоду не прийнято рішення щодо закриття чи зупинення. В 2017 році зареєстровано 59 злочинів, повідомлено про підозру 1 особі ; в 2018 році зареєстровано 29 злочинів, жодній особі не повідомили про підозру, відповідно до ст. 280 КПК України досудове розслідування зупинено по двох кримінальних правопорушеннях провадженнях у зв'язку з тим, що місцезнаходження підозрюваного невідомо. За 2019 року зареєстровано 31 кримінальних правопорушень з ознаками доведення до банкрутства, жодній особі не повідомлено про підозру. У 2020 році за даною статтею обліковано 26 кримінальних правопорушень, на кінець звітного періоду щодо жодного кримінального провадження остаточно не прийняте рішення (про закінчення або зупинення) [2].

За даними Державної судової адміністрації України, за 2016 – 2020 роки жодна особа не була засуджена за доведення до банкрутства [3].

Значні труднощі в розслідуванні даної категорії злочинів пов'язані з їх багатоепізодністю, з розгалуженою системою злочинних зв'язків, які часто мають міжнародний характер, необхідністю використання економічних, фінансових та інші спеціальних знань. Процес розслідування супроводжується дослідженням великої кількості фінансово-господарських документів, які можуть свідчити про вчинення й інших видів злочинів.

У зв'язку із цим набуває актуальності проблема на сучасних теоретико-методологічних засадах зробити відповідні узагальнення, визначити ефективні заходи та застосувати нові теоретичні концепції дослідження визначеної проблематики.

Доведення до банкрутства вчиняється зачасти іншими юридичними особами з метою захоплення (рейдерства), втім стаття 96-3 КК України не передбачає можливості застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правової відповідальності за вчинення умисного доведення до банкрутства. Доцільно доповнити ст. 96-3 КК України наступним положенням: « Підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є: б) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи кримінального правопорушення, передбаченого ст. 219 КК України» [4].

У Кримінально-процесуальному кодексі України (1960р.) в ч. 1 ст. 66 КПК України було визначено право слідчого, прокурора «вимагати проведення ревізій». В КПК 1960 р. не містилось такого терміну як «перевірка». Незважаючи на це, органи досудового розслідування почали самостійно призначати позапланові податкові перевірки суб'єктів господарювання, посиляючись на приписи ст. 66 КПК України. Однак при оскарженні такі постанови слідства скасовувались судами з посиланням на те, що ст. 66 КПК України передбачає право на призначення ревізій, які проводяться органами державного фінансового контролю, а не податкових перевірок. Варто зазначити, що позапланові перевірки можуть потенційно призвести до порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Віднесення доведення до банкрутства до нетяжких злочинів позбавляє правоохоронні органи проводити негласні слідчі (розшукові) дії, які можливі виключно під час провадження у тяжких та особливо тяжких злочинах. Вказана обставина негативно впливає на результативність розслідування. Доцільно з урахуванням шкоди, яка завдається умисним доведенням до банкрутства, забезпечити проведення негласних слідчих (розшукових) дій у вказаній категорії злочинів, шляхом посилення відповідальності та віднесення даного виду злочину до категорії тяжких злочинів.

Однією з перешкод оперативно використовувати спеціальні знань є те що законом не передбачена можливість проведення аналізу фінансового становища приватних підприємств-банкрутів державним органом з питань банкрутства.

В кримінальному процесуальному законодавстві доцільно передбачити превентивні заходи в рамках кримінального провадження щодо юридичної особи на час розслідування, відповідно до міжнародних стандартів : припинення ліквідації юридичної особи; припинення злиття або розділу юридичної особи; заборона на укладання певних угод з майном, які можуть зменшити обсяг активів юридичної особи;

заборона на вчинення певних юридичних дій; заборона на здійснення певної діяльності, наприклад тієї, у зв'язку з якою було вчинено злочин.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. Офіційний вебпортал парламенту України. Законодавство України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
2. Звіт Генеральної прокуратури за 2016 рік. Генеральна прокуратура України. URL : https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820
3. Форма №1-к. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження. Судова влада України. URL : https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/rik_2020
4. Кримінальний кодекс України від 05.04. 2001р. Відомості Верховної Ради України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Дікевич Кристина Геннадіївна,
судовий експерт сектору почеркознавчих
досліджень, відділу криміналістичних видів
досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС
України

СИМПАТИЧНІ ЧОРНИЛА: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ДЕЯКІ МЕТОДИ ЇХ ВИЯВЛЕННЯ

Невидимі або симпатичні чорнила - це безбарвні або злегка забарвлені речовини. Написані ними послання стають видимими тільки після нагрівання, обробки спеціальними реактивами або в ультрафіолетових або інфрачервоних променях. Відповідно, тайнопис – це невидимі записи, виконані безбарвним розчином якоїсь речовини. Сам термін «симпатичні» вперше був введений французьким хіміком Лемері у 1675 році [1, с.29]. Незважаючи на те, що в наш час використання паперових документів поступово поступається місцем сучасним електронним технологіям передачі та зберігання інформації, симпатичні чорнила використовуються і зараз. Діапазон часу зникнення таких чорнил може бути різним. Також доступні інші типи чорнил, які можна стерти, просто провівши спеціальною гумкою, вбудованою в кожную ручку, по початковому тексту. Судові експерти Європи давно знайомі зі стираючою кульковою ручкою, що продається у Великобританії під назвою «Replay» і виробленою Paper Mate, яка була перейменована на «Eraser.Max». Нещодавнім доповненням до цього класу

пишучих приладів стала пілотна стираюча кулькова ручка «Frixion» і чорнило «Magic» [2, с.40].

Існує кілька класифікацій симпатичних чорнил, в залежності від наступних ознак: колір при прояві; способи виявлення; природа чорнил, основу якої можуть становити: 1) кров і виділення тіла (піт, слина, сеча); 2) харчові розчини і соки фруктів або овочів; 3) хімічні препарати (кислоти, луки та солі); 4) різноманітні речовини, включаючи мильні розчини і клейку речовину рослин. За такою ознакою, як вплив на папір, розрізняють: нейтральні, дегідратируючі та вологочутливі чорнила. Нейтральні чорнила при прояві прихованого зображення не мають хімічного впливу на папір, а тільки фарбують його поверхню продуктами розкладання. До таких чорнил відносяться сік лимона, ріпчастої цибулі, яблук, а також молоко. До дегідратируючих чорнил відносяться розбавлені водні розчини сірчаної або фосфорної кислот, сульфату заліза, алюмокалієвих квасців та інших сполук, які при нагріванні зневоднюються та мають на папір сильну дегідратуючу дію. В результаті в місцях нанесення такого чорнила папір забарвлюється в коричневий або чорний колір. Невидимі написи або зображення, зроблені вологочутливим чорнилом, проявляються водою або водяною парою. До таких чорнил відносяться так звані прозорі чорнила. Написи, зроблені ними, після висихання на папері зовсім непомітні, але проявляються при витриманні паперу в воді протягом 2-3 хвилин. Ділянки паперу, просочені цими чорнилом, під дією води стають напівпрозорими. При висиханні папери напис зникає, але знову з'являється при зануренні у воду. [3, с. 211]

Найпростіший експеримент з невидимим чорнилом полягає в тому, написати тією чи іншою речовиною на аркуші білого паперу формату А4 (це пов'язано з фізичними властивостями паперу певного типу, що буде розглянуто далі). Біологічні рідини включають в себе слину, піт, сечу і при нагріванні написаний ними невидимий текст відображається різними відтінками коричневого кольору. Час нагрівання підбирається експериментально та залежить від інтенсивності тепла, яке виділяє його джерело (наприклад, при нагріванні запису (за допомогою газового пальника), виконаного слиною, було встановлено, що часу для його прояву потрібно приблизно в два рази більше, ніж при прояві запису, виконаним сечею). Також можна додати, що біологічні рідини під УФ променями мають флуоресценцію блакитних відтінків. Рукописні записи, виконані фруктовим соком (яблучний, апельсиновий), при нагріванні також набувають коричневого кольору, як і записи, виконані рідинами рослинного походження (цибулею, часником, імбиром, лимоном). [4, с. 502]. Хлорид кобальту також можна використовувати для тайнопису: літери, написані його розчином, який містить в 25 мл води 1 грам солі, абсолютно невидимі і проявляються при нагріванні паперу, стаючи синього кольору. При цьому інформація, написана водним розчином хлориду заліза проявляється при обробці її ватним тампоном, змоченим розведеним водним розчином тіоціаната калію: всі невидимі букви стануть червоного кольору через утворення тіоціанатного

комплексу заліза. Якщо ж записи було виконано розведеним водним розчином мідного купоросу, то проявляється виконаний таким чорнилом текст, якщо папір потримати над склянкою з нашатирним спиртом. Букви фарбуються в яскраво-синій колір через утворення аміачного комплексу міді [5, с. 47].

Також заслуговуючий на увагу метод описаний в статті науковців П.А. Четверкіна та А.В. Ефіменка [6, с. 99–108]. Він полягає в кріообработці документа шляхом «заморожування». Це продиктовано тим, що деякі симпатичні фарбувальні речовини є термохромними (змінюють колір при зміні температури) та «оборотними»: при нагріванні вони зникають, а при охолодженні - відновлюють свій первинний вигляд, в тому числі і колірні характеристики [6, с.105]. На практиці був зафіксований випадок, коли документ, написаний таким чорнилом, був відксерокопійований (тобто піддався впливу тепла) і після цього всі записи на ньому зникли, проте, їх вдалося повернути, поклавши папір в морозильну камеру приблизно на 4-5 хвилин. В результаті цього текст, який став невидимим, проявився.

Що ж стосується чорнил, які стираються, то можна застосовувати декілька методів для виявлення ділянок стирання. Деякі з найбільш часто використовуваних - це вимірювання товщини паперу в косопадаючому, відбитому та прохідному світлі і зміна світлопропускання; обстеження в ультрафіолетових променях та інфрачервоному світлі; фотографічні методи; а також різні хімічні методи, включаючи обробку поверхні парами кристалічного йоду (якщо досліджувані штрихи не термохромні) та використання порошків [2, с.43].

Для симпатичних чорнил різний час вицвітання на досліджуваних документах пояснюється різними властивостями поверхні використаних паперів. Наприклад, чорнило на простому білому папері формату А4 було більш стабільним, ніж на розлінованому папері з зошиту. Перевірка показала високе поглинання чорнила з подальшим прискореним зниженням значення РН (водневий показник). Поверхня волокна звичайного паперу формату А4 покрита полімером. Це покриття збільшує значення РН. На деяких захищених документах, надрукованих з використанням золотих фарб, записи, виконані симпатичним чорнилом, все ще видно навіть через 5 днів, але вони повністю зникають на інших захищених жовтих і білих паперових документах менш ніж через 56 годин [7, с.145].

Отже, симпатичні чорнила - це чорнила, які не видно при звичайному освітленні і їх можна виявити тільки за допомогою деяких спеціальних методів. На сьогоднішній день дослідження таких об'єктів викликає значні труднощі через малу кількість доступних відомостей про пишучі прилади з таким чорнилом і, відповідно, натурних колекцій, які є в розпорядженні судових експертів, а також недостатньої кількості методичних рекомендацій у цій галузі. Виникає необхідність в подальших експериментальних дослідженнях, а також у спеціальній криміналістичній літературі,

присвяченій проблемам виявлення первісного змісту документів у судовій експертизі, пов'язаних з симпатичними чорнилами.

Література:

1. Erich Grosse, Christian Weissmantel Chemie selbst erlebt. Das kannst auch du das chemie-experimentierbuch 2-е русское изд. Лейпциг: Химия, 1985. 388 с.
2. Manal Abd-ElAziz Abd-ElZaher, Different types of inks having certain medicolegal importance: Deciphering the faded and physically erased handwriting, Egyptian Journal of Forensic Sciences, Volume 4, Issue 2, 2014, Pages 39-44.
3. Степин Б.Д., Л.Ю. Аликберова. Занимательные задания по химии. Москва: Дрофа, 2006. 432 с.
4. Wilson R. Harrison, Suspected Document, 2008;(3), pp. 494-533.
5. Кендиван О. Д. Чернила для секретных посланий. Химия 2015. №11. С. 46 – 50.
6. Четверкин П.А., Ефименко А.В. Алгоритм криминалистического исследования документов с рукописными реквизитами, выполненными симпатическими красящими веществами. Теория и практика судебной экспертизы. 2018. Том 13. № 3. С. 99–108.
7. Lee J, Kong TY, Kim B, Jeon OY. Invisible ink mark detection in the visible spectrum using absorption difference. Forensic Science International. 2014; p. 236.

УДК 343.98

Михайло Олександрович Думчиков
кандидат юридичних наук
асистент кафедри кримінально – правових
дисциплін та судочинства навчально
наукового інституту права СумДУ

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КОРУПЦІЙНИХ ДОХОДІВ

Світова фінансова криза 2020 року активізувала економічну злочинність, тим самим загостривши проблему легалізації корупційних доходів. Відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокуратура України у 2019 році було розпочато 149 кримінальних проваджень за ознаками кримінальних правопорушень щодо легалізації корупційних доходів [1]. Вказані статистичні данні доводять, що незаконні доходи все більше проникають в правомірне фінансово-економічне середовище. Діяння які пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом є високо латентними і до сих пір вони не втрачають своєї актуальності. Нерідко вони вчиняються за допомогою декількох фінансових операцій, як на території проживання суб'єкта кримінального правопорушення, так і за кордоном.

Чинний кримінальний закон в ст. 209 «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом» передбачає кримінальну відповідальність за зазначене кримінальне правопорушення, а в ст. 209.1 «Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму». Зазначені норми мають ряд спільних рис, ознак, що стосуються не тільки родового і безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, а й також об'єктивної і суб'єктивної сторони; нерідко мають ряд загальних ознак і суб'єкти зазначених діянь.

Варто зауважити, що криміналістична характеристика відіграє особливу роль в самій структурі методики розслідування кримінального правопорушення певного виду. Причому варто зауважити, що успішне і всебічне дослідження обставин кримінального правопорушення в значній мірі залежить не тільки від вірного визначення кримінально-правових ознак діяння, а й від розуміння слідчим криміналістичної природи відповідного кримінального правопорушення.

На нашу думку, у криміналістичній характеристиці кримінального правопорушення «легалізація доходів отриманих злочинним шляхом» варто виділити основні та додаткові елементи характеристики. Зокрема, до основних елементів криміналістичної характеристики зазначеного виду кримінального правопорушення ми пропонуємо віднести: спосіб вчинення кримінального правопорушення, типові сліду кримінального правопорушення та суб'єкт кримінального правопорушення. В свою чергу до додаткових елементів криміналістичної характеристики варто віднести: предмет кримінального правопорушення, час вчинення кримінального правопорушення, сферу вчинення кримінального правопорушення, обстановку кримінального правопорушення та джерело походження «брудних коштів».

Безумовно, одним із найбільш інформативних елементів криміналістичної характеристики зазначеного суспільно небезпечного діяння є спосіб його здійснення. Зокрема, серед найбільш поширених способів хотілося б відзначити наступні:

– переказ грошових сум з безготівкової форми в готівкову по операціях які не мають явного економічного та фінансового сенсу та очевидної законної мети, які здійснюються через банківську систему та через фінансові приватні комерційні організації, а також нефінансові організації пов'язані з гральним бізнесом, благодійною діяльністю, ріелторською діяльністю;

– відкриття розрахункових рахунків в різних кредитних організаціях та установах з метою переведення в готівку значних грошових коштів;

– безготівковий онлайн переказ грошових коштів за кордон за допомогою різноманітних онлайн сервісів (wise.com);

– суттєве завищення вартості робіт або послуг (наприклад, отримання необґрунтовано високого гонорару за юридичні, консультаційні або маркетингові послуги, видання книги тощо);

– реінвестування злочинних доходів в акції компаній та крипто валюту використання офшорних фірм і кредитно-фінансових організацій, формально не є афілійованими, з метою здійснення операцій або банківських проводок;

– міксування доходів, одержаних злочинним шляхом, з активами, що знаходяться в легальному обороті, за рахунок чого відбувається сумарне збільшення активів комерційних організацій.

Вчинення кримінального правопорушення залежить від кола зацікавлених осіб: суб'єктів підприємництва, фірм що спеціалізуються на відмиванні, представників банків, членів організованих злочинних груп.

Як обов'язковий елемент криміналістичної характеристики даного кримінального правопорушення на нашу думку також необхідно виділити типові сліди даного виду кримінального правопорушення.

На думку В. Ю. Шепітька, типові сліди злочину, як елемент криміналістичної характеристики злочину, – це будь-які зміни середовища, що виникли внаслідок учинення в ньому злочину. Сліди злочину охоплюють: а) зміни в речовій обстановці; б) сліди-відображення (сліди рук, ніг, транспортних засобів, інструментів тощо); в) предмети – речові докази; г) документи (письмові, електронні тощо); д) ідеальні сліди (сліди пам'яті людини); е) запахові сліди; є) сліди мікрочастинки; ж) звукові сліди [2, с. 279].

Варто зауважити, що сліди легалізації доходів отриманих злочинним шляхом кореляційно залежать від самого способу вчинення легалізації. Так наприклад при створенні фіктивного підприємства яке займається легалізацією доходів отриманих злочинним шляхом слідами можуть виступати фіктивна документація суб'єкта, печатки, штампи. До основних ознак при легалізації злочинних доходів за допомогою цінних паперів або брокерських фіктивних операцій можна віднести придбання цінних паперів за значно вищою ціною, укладання договорів купівлі – продажу активів з одним і тим же суб'єктом, виставлення ордерів на продаж – купівлю цифрових котирувань за цінами які мають суттєві відхилення від безпосередньо ринкових котирувань.

Важливо звернути увагу, що не всі науковці виділяють такий самостійний елемент, як предмет злочинного посягання. Розглядаючи предмет злочинного посягання слід враховувати умовність терміну «посягання», так як фактично винний не зазіхає на цей предмет при звичайному тлумаченні цього слова, а перетворює незаконно належить йому предмет злочину (наприклад, гроші, отримані в результаті хабарництва) в інший предмет, який і є в нашому розумінні предметом злочинного посягання (на гроші, отримані в результаті злочинної діяльності купуються акції підприємства).

Сфера, місце, час та обстановка легалізації злочинних доходів розглядається як складне й системне утворення, до складу якого входять не тільки фізичні умови здійснення цього різновиду злочинів, а й загальна соціально-економічна ситуація в державі, стан правового регулювання економічних відносин тощо [3, с. 405].

Місцем легалізації можемо визначити, безпосереднє місцезнаходження суб'єкту легалізації (страхові компанії, банківські установи, кредитні організації, брокерські фірми, консалтингові агенції) та місце державної реєстрації суб'єктів легалізації.

Часом легалізації є початок здійснення злочинної протиправної діяльності, зокрема:

час реєстрації фіктивної фірми;

час здійснення фінансової операції;

час отримання права власності на майно здобуте злочинним шляхом.

Обстановка характеризує внутрішні умови функціонування того чи іншого суб'єкта господарювання (правовий статус юридичної особи, що використовується в легалізації; зміст нормативно-правових актів, на підставі яких діють службові особи, що укладають правочини чи здійснюють фінансові операції з легалізації «брудних» коштів; документообіг і порядок його ведення на підприємстві, в установі, організації тощо; стан контролю за здійсненням фінансових операцій (дотримання вимог щодо обов'язкового первинного моніторингу); ділові та моральні властивості безпосередніх виконавців фінансових операцій (відомості щодо їх способу життя, стосунків тощо)) [3, с. 405].

Враховуючи, що причини та умови легалізації злочинних коштів в деякій мірі зумовлені причинами та умовами предикатних кримінальних правопорушень, основну увагу треба звернути профілактичним заходам до предикатних кримінальних правопорушень в цілому. Особливу увагу в запобігання легалізації слід приділити виробленню алгоритму взаємодії банків з правоохоронними органами.

Література:

1. Статистична інформація за 2019 рік. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat>.
2. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підруч. для студ. юрид. вузів і фак. – за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків, 1998. 368 с.
3. Фролов С. О. Криміналістична характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Юридичний електронний науковий журнал. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2019/99.pdf DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-6/97>

Іванко Євгеній Борисович,

головний судовий експерт сектору
технічного дослідження документів та
обліку відділу криміналістичних видів
досліджень Харківського науково-
дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України

ЕКСПЕРТИЗА ПАСПОРТА ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ НА ПАПЕРОВІЙ ОСНОВІ, ВИДИ І ОЗНАКИ ПІДРОБКИ

Розвиток різних форм власності і ринкових відносин в Україні спричинили значне зростання документообігу. В той же час, розвиток науково-технічного прогресу відкрив унікальні способи виготовлення документів і їх реквізитів, у тому числі в злочинних цілях. Об'єктом злочинних посягань все частіше виступає паспорт громадянина України на

паперовій основі (далі - паспорт), оскільки зазначений документ використовується майже у всіх сферах людської діяльності. Ці обставини вказують на той факт, що виявлення ознак підробки паспорта є актуальним на теперішній час питанням.

У процесі розслідування злочинів, судового розгляду за кримінальними і цивільними справами нерідко доводиться мати справу з документами, що піддаються частковій і повній підробці. Часткова підробка документа полягає у зміні його первинного змісту. Розрізняють способи часткової підробки: дописка, підчистка, змивання, травлення, заміна частини документа, переклеювання фото. Будь-яку зміну, внесenu в документ, злочинець прагне зробити непомітно, замаскувати.

Ознаки дописки: відсутність логічного зв'язку між реквізитами документа; збільшені або зменшені інтервали між словами і буквами; викривлення ліній рядків і наявність скорочень у тексті; відмінність кольору і відтінків барвника записів; відмінність структури штрихів.

Ознаки підчистки: розволокнення і втрата глянцею; зменшення щільності паперу; пошкодження ліній захисної сітки; наявність часток барвника, що не належать штрихам тексту, який читається; втиснені незабарвлені штрихи; розплив барвника штрихів.

Ознаки травлення (змивання): покоробленість, шорсткість, втрата глянцею паперу; розпливи барвника у штрихах нових записів; слабо видимі штрихи первісного тексту; наявність пофарбованого канту на межі зони дії хімічного препарату; проникнення барвника штрихів тексту на зворотну сторону паперу; зміна кольору паперу і кольорів штрихів захисної сітки; зниження еластичності паперу в зоні дії препарату.

Ознаки повної заміни фото: відсутність відбитка печатки на фотокартці; невідповідність частин відбитка печатки на фотокартці та прилеглих до неї ділянок бланка, за їх взаємним розміщенням, розміром радіусу печатки, змістом тексту, розміром та конфігурацією знаків, їх розміщенням тощо; проколи від ніжки циркуля (якщо ободки наносилися з його допомогою); пошкодження поверхневого шару паперу біля фото і під ним, або його відсутність; покоробленість паперу, розплив штрихів, ореоли тощо, сторінки, на якій вміщено фотознімок; перекривання фотознімком тексту; невідповідність штрихів рельєфного відбитка на фотокартці і бланка за характером, розмірами і конфігурацією.

Ознаки часткової заміни фото: наскрізна лінія розрізу; невідповідність змонтованих частин за зображеннями, наявними на них, і за якістю цих зображень; пошкодження поверхневого шару паперу на ділянках бланка, що прилягають до фотознімка.

До способів повного підроблення документів із засобами захисту належать такі: з використанням комп'ютерної та копіювально-розмножувальної техніки; з використанням способів поліграфічного друку; з використанням інших способів отримання зображення (графічний або мальований, фотографічний).

Частіше паспорти підробляють за допомогою комп'ютерної та копіювально-розмножувальної техніки, оскільки вони швидко відтворюють необхідні зображення, не потребують особливих затрат і технологічних знань. Серед загальних ознак, за допомогою яких можна виявити підроблення із використанням знакосинтезуючих пристроїв оргтехніки, слід назвати такі: спрощення малюнку захисної сітки; нечітке зображення; зниження контрасту зображень; низька якість мікродруку; забруднення пробільних елементів; відсутність або імітація елементів захисту тощо.

Підроблення з використанням способів поліграфічного друку є найскладнішим, оскільки полягає у виготовленні друкарських форм з метою отримання малюнку захисної сітки, типографського шрифту та інших зображень, максимально наближених до оригіналу. Підроблення бланків документів із використанням способів поліграфічного друку - найрізноманітніші, але в експертній практиці трапляються такі: з набору типографського шрифту; з підроблених форм високого друку, виготовлених вручну шляхом гравіювання на металі, оргсклі, гумі; з форм високого друку, виготовлених фотомеханічним шляхом (фотоцинкографія); з форм плоского друку, отриманих в результаті фотохімічної обробки; способом електрографії; малювання.

Відтворення спеціальних засобів захисту паспортів потребує відповідних знань та технічного обладнання, яке часто відсутнє у підроблювачів, тому вони імітують їх спрощеними способами, використовують звичайний папір та технічні засоби нанесення зображення, фарби, клеї та нитки. Наприклад, відтворення ліній захисної сітки може мати вигляд звивистих або прямих ліній, що значно різниться від оригіналу, також досить складним є відтворення неперервного переходу жовтого кольору в голубий і навпаки. Відтворені імітовані волокна можуть мати ідентичне розташування на кожній із сторінок паспорта, на відміну від їх хаотичного розміщення у справжньому бланку. Кваліфіковане підроблення бланків паспортів характеризується і імітацією водяних знаків. Повне відтворення паспорта потребує й підроблення серійного номеру, в таких серійних номерах будуть спостерігатися ознаки: нерівна лінія рядка; нерівна відстань між отворами; різний діаметр отворів; невідповідність стандартному шрифту букв та цифр тощо. При саморобному кріпленні паспортної книжечки трапляються ознаки: різний крок стібків; наявність зайвих отворів; різний діаметр отворів; часткова люмінесценція ниток під дією УФ променів або її відсутність.

Вирішити питання, чи має місце факт повного або часткового підроблення паспорта громадянина України, може судовий експерт у рамках проведення судової технічної експертизи документів.

На вирішення судової технічної експертизи паспорта можуть бути поставлені такі запитання: Чи відповідає бланк наданого паспорта громадянина України бланкам аналогічних документів, які знаходяться в офіційному обігу країни виробника – України; якщо ні, то яким способом він

виготовлений? Чи вносились зміни первинного змісту у рукописні записи на сторінках №№... наданого на дослідження паспорта громадянина України; якщо вносилися, то яким чином і який зміст первинних записів? Чи були замінені фотокартки на сторінках №№... паспорта громадянина України? Яким способом нанесено відбиток штампу, який міститься на сторінці №... паспорта громадянина України?

Колотій Дмитро Андрійович,
студент 3 курсу Інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Науковий керівник
Ахтирська Наталія Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри кримінального процесу та
криміналістики Інституту права Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка

МОЖЛИВОСТІ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

На сьогоднішній день судово-почеркознавча експертиза є однією з найпоширеніших та складних криміналістичних експертиз. З початку 2021 року Київським інститутом судових експертиз було проведено 778 почеркознавчих експертиз, в залишку (проведення яких не завершено) – 336. Необхідність призначення цієї експертизи виникає коли є необхідність застосування спеціальних знань для дослідження рукописних записів, підписів для того аби розв'язати питання, з'ясувати обставини, які мають значення у відповідному провадженні. Незважаючи на те, що почеркознавчі дослідження для встановлення певних обставин проводяться декілька століть і вони є одними із найстаріших криміналістичних досліджень, до сьогодні у вчених-криміналістів, практичних співробітників виникають питання стосовно можливостей судово-почеркознавчої експертизи [9]. Як показує практика, потреба у такому виді дослідженні з'являється у тих випадках коли необхідно ідентифікувати конкретну особу, визначити умови, у яких виконувався почерковий об'єкт, встановити належність почерку виконавця до групи почерків, притаманних особам певної статі, віку або типу тощо. При чому варто зазначити, що повнота та обґрунтованість висновку експерта за результатами проведення цієї експертизи значною мірою залежать від обсягу та якості наданого порівняльного матеріалу [2]. Відповідно до законодавства України, основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (літерних та цифрових) і підпису. Об'єктом почеркознавчої експертизи є

почерковий матеріал, в якому відображені ознаки почерку певної особи у тому обсязі, в якому їх можна виявити для вирішення поставлених завдань [7]. В першу чергу варто відзначити, що саме підпис є найбільш розповсюдженим матеріалом, який надходить на дослідження в якості об'єкту судово-почеркознавчої експертизи, що зумовлює необхідність більш ретельного його вивчення [9]. С.М. Потапов, який сформував основні принципи криміналістичної ідентифікації та основи судового почеркознавства, також приділяв увагу і дослідженню підписів [5]. Досліджуючи різні способи технічної підробки підписів, С.М. Потапов зазначав, що у більшості випадків можливо лише встановити сам факт підробки без визначення виконавця такого підпису, тому що в таких випадках втрачаються окремі ознаки почерку, необхідні для ідентифікації виконавця підпису. А.А. Єлісеєв також основну увагу приділяв дослідженню підпису, способів його підробки. Проте найбільш повно в теоретичному та методичному розумінні питання дослідження підписів, що виконані з наслідуванням, були розроблені Л.Ю. Ароцкером [5,], який вперше теоретично обґрунтував та практично доказав можливість ідентифікації виконавця неавтентичного підпису, виконаного з наслідуванням. Інший відомий науковець З.М. Соколовський присвятив свою працю одному зі складних питань в почеркознавчій експертизі — ідентифікації особи за підписом, який повністю або в більшій своїй частині складається зі штрихів, що не утворюють букв [6].

Л.Ш. Горгошидзе дослідила та перелічила основні інформативні ознаки, за допомогою яких можливо діагностувати стан алкогольного сп'яніння особи, що виконала підпис [1]. Не менш значущим для експертної та слідчої практики є дослідження підписів, виконаних особами похилого (60–74 років) та старечого (75–90 років) віку, які провів В.В. Липовський. Інтерес до досліджень таких підписів полягає в тому, що з віком, особливо після 60–65 років, значно збільшується частота гострих порушень мозкового кровообігу [4]. В.В. Липовський досконало вивчив діагностичні ознаки підписів осіб похилого та старечого віку, дав їх детальну характеристику, а також запропонував експертну систему, що дозволяла в діалоговому режимі «експерт-система» здійснювати повний і всебічний аналіз цих підписів з метою встановлення характеру діючих під час їх виконання «збиваючих» факторів [5]. Н.О. Комісарова досліджувала питання виконання підписів в умовах обмеженого зорового контролю. У своєму дисертаційному дослідженні вона відзначила, що обмеження зорового контролю є одним з основних факторів, що створюють незвичайні умови виконання підписів. Особи, що виконують підписи з обмеженим зоровим контролем, роблять це автоматично, завдяки відпрацьованому письмовому рефлексу, що призводить до невисокої варіаційності підписів [8].

Наразі дослідження почерку та документів в Україні потребує сучасного технічного оснащення. Такими ефективними засобами визнаються, зокрема, компактна робоча станція для судової експертизи QDE, VSC80 для

перевірки документів – це ідеальний інструмент для аналізу та порівняння почерку, підписів, ксерокопій та роздрукованих документів, банкнот, чеків, захищених документів, включаючи паспорти, посвідчення особи, посвідчення водія тощо. Аналіз електронного підпису стає звичайною частиною експертизи документів. Під час традиційної перевірки підпису швидкість, плавність підпису інтерпретуються експертом документа суб'єктивно. Але при проведенні повної перевірки з використанням необроблених даних підпису, пов'язаних з електронним підписом, ці характеристики можуть бути кількісно визначені з високим рівнем точності. Зокрема, аналіз електронного підпису дозволяє експерту одержати дані щодо часу та послідовності для кожного з окремих штрихів та загальної структури підпису. Це може бути цінним при дослідженні складних стилізованих підписів, також можуть бути генеровані дані щодо прискорення/гальмування рухів. В США експертиза цифрових підписів широко використовується в правосудді. Так, 3 листопада 2011 року у справі *American General Life Assurance Company of Columbus vs. Glenda Biles* федеральний суддя Том С. Лі з окружного суду США, Південний округ штату Міссісіпі, ухвалив, що експертиза електронних підписів повністю відповідає вимогам та використовується як доказ. 30 квітня 2013 року П'ятий окружний апеляційний суд ухвалив рішення, яке повністю базувалось на висновках почеркознавчої експертизи, в ході якої досліджувались електронні підписи. В Україні ці методики потребують подальшого удосконалення з урахуванням світового досвіду.

Отже, високий рівень розвитку судово-почеркознавчих експертиз та закріплення основних положень щодо неї в законодавстві не означає, що вже не існує проблем, які потребують розв'язання. Оцінюючи стан регламентування судово-почеркознавчої експертизи, варто зазначити, що на даний момент є активні спроби розвивати її загальні та окремі напрямки, більше того коло питань, що вирішуються експертами-почеркознавцями, постійно розширюється, чому сприяють теоретичні та експериментальні дослідження у галузі судового почеркознавства.

Література:

1. Горгошидзе Л.Ш. Судебно-почерковедческое исследование подписей, выполненных в необычных условиях (состояние алкогольного опьянения) в целях решения диагностических и идентификационных задач // Экспертная техника. 1985. Вып. 89. С. 88–97
2. Експертизи у судовій практиці : наук.-практ. посіб. / [за заг. ред. В.Г. Гончаренка]. 2-е вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2010. — 400 с.].
3. Зразки для судової почеркознавчої експертизи: проблемні питання одержання та можливі шляхи їх вирішення / І. М. Гоменюк, С. Й. Гонгало // [Криміналістичний вісник](#). 2016. № 1. С. 122-125.

4. Липовский В.В. Особенности подготовки материалов на экспертизу подписи / В.В. Липовский. М.: ВНИИСЭ, 1978. 47 с.
5. Лысенко А.Н. Теоретические и методические основы криминалистической идентификации исполнителя неподлинных подписей, выполненных с подражанием: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / А.Н. Лысенко; Киевский НИИ судебной экспертизы. М., 1993. 200 с.
6. Орлова В.Ф. Теория судебно-почерковедческой идентификации / В.Ф. Орлова. — М.: ВНИИСЭ, 1973 Вып. 6. 336 с.
7. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Режим доступу [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>]
8. Свобода Є. Ю. Судово-почерковзнавча експертиза: деякі проблемні питання та сучасні можливості / Є. Ю. Свобода, В. М. Абрамова // Часопис Академії адвокатури України. 2014. № 1. С. 82-85.
9. Судово-почерковзнавча експертиза підписів: сучасні можливості / Є. Ю. Свобода // [Криміналістика и судебная экспертиза](#). 2013. Вып. 58(2). С. 235-243.

Литовська Вікторія Віталіївна,
судовий експерт сектору технічного
дослідження документів
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ТЕХНІЧНІЙ ЕКСПЕРТИРТИЗИ ДОКУМЕНТІВ

Технічна експертиза документів (ТЕД) – являє собою дослідження документа, яке проводиться у процесуальній формі та за дорученням органу розслідування або суду, що має за мету визначення способу його виготовлення, встановлення наявності у ньому змін та способів їх внесення, виявлення невидимих записів, а також ідентифікацію предметів і матеріалів, які використовувалися для виготовлення документа або внесення до нього змін.

Під час судово-технічної експертизи документів використовуються прилади, за допомогою яких є можливість збільшувати, вимірювати та застосовувати інші спеціальні багатофункціональні експертні комплекси.

Кожного року розвиток виготовлення документів за новими технологіями досягає високого рівня, що в свій час потребує вивчення та

дослідження способу їх виготовлення, встановлення захисних властивостей, способу їх підробки тощо. Таке дослідження документів є складним комплексом, що потребує використання різних методів, методик та новітніх технологій.

Прилади і криміналістичні комплекси різного цільового призначення успішно використовуються в роботі судово-експертних служб різних країн світу, при вирішенні задач контролю справжності документів на кордоні, на митниці, в банках, підприємствах з виробництва захищених документів.

При дослідженні документів нового покоління судові експерти використовують обладнання фірми «Regula» (Білорусь) із системою отримання і обробки зображень «Video Scope», а також продукцію фірми Foster+freeman (Великобританія), що являє собою програмний продукт і дозволяє виводити на екран відеозображення документів, проводити порівняння, здійснювати їх обробку та архівацію.

Білоруська компанія «Regula» з 1992 року розробляє компактні лабораторії для дослідження документів і цінних паперів, повносторінкових зчитувачів паспортів нового покоління, портативних комплексів для ідентифікації номерів транспортних засобів, інформаційно-довідкову систему (ІДС) та інші продукти. Компанія має велику популярність за межами своєї країни, та активно співпрацює з спеціалістами правоохоронних структур Європи, Азії, Австралії, Нової Зеландії та Північної та Південної Америки.

У 2020 році компанія презентувала новий відерспектральний компаратор прилад «Regula 4308», що є провідним в класі приладів для поглибленого контролю. Високу функціональність нового приладу забезпечує більше 30 видів джерел світла, більше 20 світофільтрів, спеціалізована просвітлена оптика і 2 камери високої роздільної здатності.

За своїми можливостями і технічними характеристиками перевищують всі існуючі на сьогоднішній день обладнання для поглибленого контролю документів і банкнот. Технічними інноваціями в цьому приладі є: робота з документами великого формату; розширене поле зору і вдосконалений алгоритм зшивання зображень, що дає можливість отримати повне зображення формату А4; удосконалена моторизована система косопадаючого світла дозволяє детально досліджувати мікрорельєф документа у видимій та інфрачервоній області спектра завдяки зміні кута падіння світла на об'єкт дослідження.

Компанія «Регула» розширила функціональні можливості програмного забезпечення Regula Forensic Studio (RFS), додавши режим 3D-візуалізації. Дана опція доступна при використанні відеоспектральних компараторів «Регула» 4308, «Регула» 4307 і «Регула» 4305DMH. Завдяки новій функції у користувачів з'явилася можливість: отримувати і зберігати зображення 3D-моделі досліджуваного об'єкта; змінювати отриману 3D-модель: текстуру, масштаб, кут повороту; візуалізувати відбиток штампа або силу натискання стрижня кулькової ручки; розпізнавати послідовність

нанесення штрихів (якщо два штриха перетинаються); вивчати рельєф металографського і високого друку, а також безкольорове тиснення; документи, грошові знаки, підписи і рукописні записи, предмети живопису, а також інші об'єкти. Головною відмінною рисою режиму 3D-візуалізації RFS є можливість створення 3D-моделі досліджуваного об'єкта в двох джерелах світла: білому і інфрачервоному. Додатково в 3D-сцені при візуалізації доступна функція контролю і зміни положення джерела світла, а також його яскравості. Прилад є опціональним обладнанням у всій лінійці відеоспектральних компараторів «Регула» і підключається до приладів за допомогою USB-кабелю.

Іншою визнаною світовим лідером в розробці і виробництві систем для дослідження документів та захисних ознак є заснована в 1978 році британська компанія «Foster + Freeman». Всесвітньо відома і ведуча в галузі технологій лінійка відеоспектральних компараторів є ідеальним вибором для всіх застосувань при прийомі, дослідженні та реєстрації документів на всіх рівнях. В 2020 році компанія презентувала відеоспектральний компаратор VSC8000/HS, який є модифікацією досвідного рівня VSC8000, яка поєднує в собі складну цифрову візуалізацію і технологію багатохвильового світлодіодного освітлення і дозволяє завдяки простому у використанні інтерфейсу вивчати будь-які документи.

Відеоспектральний компаратор є багатофункціональною цифровою системою експертного рівня для дослідження документів нового покоління та їх захисних ознак (властивостей), включаючи паспорти, посвідчення особи, візи, банкноти та інші документи, які містять елементи захисту від підробки. Являючи собою одну із новітніх систем перевірки документів, прилад Foster + Freeman «VSC 8000» споряджений кольоровою камерою з високою роздільною здатністю, широким вибором фільтрів та набором джерел освітлення в діапазоні від ультрафіолетового до інфрачервоного випромінювань. Завдяки використанню високої роздільної здатності, багатодіапазонного освітлення і спеціалізованого програмного забезпечення, відеоспектральний компаратор дає можливість експерту візуалізувати як стандартні, так і розширені захисні ознаки документів, включаючи голограми, мікродрук, флуоресцентне УФ чорнило, невидимі зображення, біометричні дані.

VSC8000, флагманський інструмент компанії для перевірки документів, включає в себе ряд перспективних апаратних компонентів і постійно розробляється програмне забезпечення, регулярно додаючи нові функції, такі як створення тривимірних зображень.

Нова функція тривимірного зображення дозволяє експертам по документам створювати тривимірну модель топографії поверхні документів, щоб краще аналізувати елементи захисту, штрихи кінчика пера та інші сліди на папері. Використовуючи можливості камери і освітлення, новий режим тривимірного зображення буде цікавий всім професійним

експертам по документам, але буде мати особливе відношення до тих, хто займається перевіркою підписів і почерку, особливо у випадках підтвердження документів. походження і суперечок про власність. Для точного аналізу і контролю якості друку банкнот і документів з високим ступенем захисту тривимірне зображення дає можливість ретельно вивчити якість і одноманітність тривимірних елементів захисту, включаючи чорнило глибокого друку, тиснення, лазерне гравіювання та інші тактильні функції.

Таким чином, описане обладнання може слугувати основою для дослідження документів, виготовлених за новими технологіями, з новітніми елементами захисту і що насамперед вимагає розробку сучасного комплексу методів та модернізацію існуючих методик.

УДК:343.983

Михайлов Володимир Олександрович

старший викладач кафедри правосуддя

юридичного факультету

Інституту управління та технологій

Державного університету інфраструктури та технологій,

м.Київ Україна

<https://orcid.org/0000-0002-0892-1694>

ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ OSINT У КРИМІНАЛІСТИЦІ.

В сучасних умовах діджиталізації світу, у мережі інтернет накопичилось великі обсяги інформації, яку можна використовувати у розкритті та розслідуванні злочинів.

OSINT- термін який перекладається як Open-source intelligence, - це методи пошуку, збору, вибору та аналізу інформації яка являє оперативний інтерес з відкритих джерел. Отримані дані таким чином використовують маркетологи, журналісти, фахівці з комп'ютерної та інтернет-безпеки та ін [1]. Існуючі OSINT-інструменти можуть використовувати і криміналісти для роботи по розслідуванню та розкриттю злочинів, збору інформації про особу злочинця та ін. Але нажаль використання даних методів не закріплено законодавчо ні в кримінально-процесуальному законодавстві ні в законі про оперативно-розшукову діяльність, хоча на практиці ці методи застосовують деякі правоохоронці.

Для пошуку за відкритими даними розроблено безліч автоматизованих рішень. У статті зазначені найпопулярніші з них, починаючи від найбільш автоматизованих, закінчуючи ручним збором інформації зі спеціалізованих сервісів.

Програмне забезпечення для автоматичного збору інформації з відкритих джерел:

Maltego - це інструмент аналітики з відкритим вихідним кодом і графічного аналізу посилань для збору і зв'язку інформації для дослідницьких завдань.

SpiderFoot - це інструмент для професіоналів, які хочуть автоматизувати OSINT для аналізу загроз, виявлення активів, моніторингу поверхні атаки або оцінки безпеки.

Стееру - це інструмент геолокації з відкритим вихідним кодом. Він збирає інформацію про геолокації за допомогою різних платформ соціальних мереж і послуг хостингу зображень, які вже опубліковані десь ще [4].

Цей список не є вичерпним, однак це найпопулярніше програмне забезпечення для збору інформації.

Сервіси і фреймворки для пошуку інформації:

OSINT Framework - орієнтований на збір інформації з безкоштовних інструментів або ресурсів, його мета - допомогти людям знайти безкоштовні ресурси OSINT. Деякі з включених сайтів можуть вимагати реєстрації або пропонувати більше даних за оплату, але залишається можливість отримати хоча б частину доступної інформації безкоштовно.

Shodan.io - це пошукова система, яка збирає інформацію про вразливі пристрої, які підключені до мережі. Коли хакерам лінь зламувати системи відеоспостереження, модеми, холодильники, wi-fi роутери, праски, телевізори з мікрофоном або навіть чайники, вони просто заходять в Shodan і беруть доступ до домашніх пристроїв прямо з ресурсу.

Google Dorking - теж є інструментом для пошуку вразливих ресурсів і даних.

Правильне використання пошукової системи Google допоможе знайти величезну кількість інформації. Якщо відоме ім'я та прізвище, мобільний телефон особи, що представляє оперативний інтерес, необхідно при запиті помістити їх в лапки, інакше Google надасть перелік подібних популярних запитів, які не відповідають тому, що конкретно необхідно знайти.

Не слід обмежуватись одним Google: перевіряти данні про особу необхідно також в інших пошукових системах - Bing, DuckDuckGo. Можливо вони покажуть іншу інформацію.

Отже, якщо пошук по реальному імені нічого не дав або потрібна додаткова інформація, необхідно пробувати шукати комбінації ПІБ, назви електронної пошти або домену сайту, яким людина володіє. Найпростіший спосіб - пошукати ці комбінації в пошукових системах.

GetContact, Eyecon, PhoneInfoga мабуть, самі відомі сервіси для сканування телефонних номерів. PhoneInfoga використовує тільки безкоштовні ресурси та працює для будь-яких міжнародних номерів з великою точністю. Далі PhoneInfoga визначає VoIP провайдера і інші дані, за допомогою яких можна продовжити шукати цифрові сліди.

Пошук по фотографії чи зображення, стало актуальним з появою великої кількості камер відео спостереження та таких систем як «Безпечне місто».

Для того щоб дізнатися, де використовувалося зображення або де воно з'явилося вперше, використовуйте пошук по зображеннях. Він є в основних пошукових системах - Google Images, Bing Images, Baidu Images. Також варто скористатися сервісом TinEye, чий алгоритм відрізняється від Google. Пошук по зображеннях є і в соціальних мережах: Findclone і Findmevk.com. Крім цього існують спеціалізовані плагіни - RevEye для Chrome, Image Search Options для Firefox. Мобільні додатки на зразок CamFind можуть впізнати речі з реального світу. А Image Identification Project використовує для цього штучний інтелект. Якщо зображення

містить EXIF-дані (інформацію про камеру, геокоординати, режиму зйомки і т.п.), то варто їх проаналізувати. Побачити (і змінити) їх можна за допомогою будь-якого редактора зображень або невеликої програми Exiftool. Є також схожі онлайн-сервіси - exifdata.com і viewexifdata.com. Видалити EXIF-дані можна за допомогою exifpurge.com або verexif.com. Інший ресурс, stolencamerafinder.com, визначає камеру за серійним номером і шукає в інтернеті, які ще фото були зроблені нею. Перевірити зображення на предмет монтажу та інші маніпуляції можна за допомогою Forensically або FotoForensics. Якщо ви не хочете завантажувати картинку в інтернет, використовуйте програми Phoenix або Ghiro. У Ghiro функції більш автоматизовані і дають більше можливостей, ніж попередні сервіси.

Якщо потрібно зробити зображення більш чітким, наприклад погано відобразився номер державної реєстрації авто на фото, чи інше, то зможуть допомогти наступні програмні інструменти:

Smartdeblur - прибирає розмиття, відновлює фокус, а також вміє покращувати в цілому чіткість картинки.

Blurity - прибирає розмиття.

Letsenhance.io - покращує і масштабує зображення онлайн, використовуючи штучний інтелект [3].

Велику кількість інформації можна знайти при зборі та моніторингу даних в соціальних мережах.

Facebook:

- Stalkscan - показує всю публічно доступну інформацію про людину.

- ExtractFace - вивантажує дані з Facebook для оффлайн-використання і подальшого аналізу.

- Facebook Sleep Stats - показує приблизний режим сну людини, беручи за основу онлайн і оффлайн-статуси. Lookup-id.com - знаходить ID профілю або групи Twitter.

Instagram:

www.picodash.com - вивантажує статистику конкретного користувача або обраного хештега в форматі CSV. Також вивантажує лайки і коментарі.

<https://web.stagram.com> - підходить для перегляду і вивантаження відео і зображень.

<https://codeofaninja.com/tools/find-instagram-user-id> - знаходить ID користувача. Ім'я облікового запису користувач може змінювати, за допомогою ID можна не втратити його з поля зору.

<http://instadp.com> - показує зображення профіля в повному розмірі.

<https://sometag.org> - шукає популярні хештеги, локації і акаунти. Крім того, порівнює акаунти і вивантажує статистику по передплатникам і хештег.

LinkedIn InSpy - Python-програма, яка вміє знаходити працівників тієї чи іншої компанії. Також знаходить технології, що застосовуються в компанії, за заданими ключовими словами.

LinkedInInt - знаходить e-mail людей, які працюють в одній і тій же компанії. Вміє визначати поштові скриньки також по заданому домену, який належить компанії.

Отже, підводячи висновок слід зазначити, що у мережі інтернет накопичилась велика кількість інформації, яку можна використовувати при розслідуванні злочинів, зборі інформації про особу злочинця та вивченню цифрових слідів. Наведений перелік інструментів не є вичерпним ми не стали розкривати теми відкритих державних реєстрів, які спрощують запит інформації, можливості використання ботів та Telegram, WhatsApp, Viber. Також залишається відкритим питання великої кількості баз даних, які з'явилися у мережі у результаті витоку інформації з державних та приватних організацій.

На нашу думку сучасні методи пошуку, збору та аналізу інформації слід постійно досліджувати, оновлювати, систематизувати та використовувати при розслідуванні злочинів. Також необхідно розробка законодавства для легалізації цих методів у кримінальному процесі та оперативно-розшуковій діяльності. Крім того необхідно вивчати данні методи в рамках криміналістики та на курсах перепідготовки та підвищення кваліфікації співробітників правоохоронних органів. Або навіть організувати підрозділи спеціалістів, які будуть допомагати слідчим та суддям отримувати та легалізувати інформацію у процесі.

Література:

1. URL: <https://factcheck.kz/metodika-fch/kak-najti-informaciyu-o-cheloveke-gid-po-osint-instrumentam/>.
2. URL: <https://lampyre.io/>
3. URL: <https://www.ibm.com/ru-ru/products/i2-analysts-notebookm>
4. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/12/30/669656/>
5. URL: <https://osintframework.com/>

Опанасенко Вероніка Рустамівна,

здобувач вищої освіти ступеня «бакалавр»
навчально-наукового інституту №2 Національної
академії внутрішніх справ

Науковий керівник –

Приходько Юрій Павлович

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
криміналістичного забезпечення та судових
експертиз навчально-наукового інституту №2
Національної академії внутрішніх справ

СУЧАСНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ

На даний час велика кількість кримінальних правопорушень вчиняються саме із застосуванням зброї або інших предметів, що використовуються як знаряддя злочину. Серйозну небезпеку являють кримінальні правопорушення проти особи, що загрожують її життю та здоров'ю, при вчиненні яких використовується холодна зброя. Саме ця зброя

є найбільш поширеною та доступною для її виготовлення у широкого кола осіб.

Велика кількість типів та видів холодної зброї, специфіка її конструкції та форми, розміри та інші характеристики вимагають спеціальних знань у сфері криміналістичного дослідження щодо віднесення того чи іншого предмету конструктивно схожого з холодною зброєю саме до холодної зброї.

З метою визначення технічної забезпеченості предмета для ураження цілі відбувається шляхом його порівняння з аналогами. Результатом цього порівняння може бути встановлення збігу і розбіжностей ознак. Саме розбіжності, в свою чергу, можуть бути суттєвими та несуттєвими.

Суттєві розбіжності перешкоджають ураженню цілі типовим для найближчого аналогу холодної зброї способом. Невизначеність поняття «несуттєві розбіжності» привносить елемент суб'єктивізму у процес дослідження [1].

З метою отримання інформації про міцність предмета котра потрібна для гарантованого ураження цілі, зазвичай, проводяться спеціальні тестові випробування. Дані заходи впроваджуються відносно всіх короткоклинкових предметів, окрім короткоклинкової холодної металевий зброї та довгоклинкової холодної зброї. Проте, це не стосується предметів, котрі мають клинок середньої довжини.

Для встановлення певної можливості неодноразового ураження цілі при застосуванні досліджуваного клинкового предмету типовим для найближчого аналога холодної зброї способом, проводяться динамічні випробування. Звісно є певні умови для проведення таких випробувань. Однією з них, можна зазначити проведення випробування шляхом нанесення колючих та рублячих ударів є максимальна сила ударів. Головним є те, що ті особи, які проводять такі дослідження, можуть бути як чоловіком, так і жінкою, можуть мати різну фізичну підготовку та стан здоров'я на момент цих випробувань.

Також, варто зазначити, що якщо при нанесенні колючих ударів особливих труднощів не виникає, то при нанесенні рублячих — є питання про визначення ділянки клинка, якою будуть наноситися удари. Так, клинок має бойовий кінець та центр удару. Отже, рублячі удари мають наноситися по ребру дошки центром удару клинка [2].

Безумовно експерт з дослідження з холодної зброї повинен мати необхідні знання у цьому виді криміналістичних досліджень, тому що помилитися з видом зброї, її формою, шляхом її використання дуже просто. Саме через це, дослідження холодної зброї є невід'ємною частиною для боротьби з кримінальними правопорушеннями.

Якщо повернутися до вивчення холодної зброї, можна зазначити, що є певний алгоритм дій для проведення експертизи, а саме: визначення виду судової експертизи; встановлення обсягу необхідних, а

також достатніх для експертного дослідження матеріалів; огляд матеріалів, які підлягають направленню на експертизу з позиції їх повноти та придатності для проведення експертизи; забезпечення відібрання зразків, якщо це є необхідним; виклику за наявності потреби судового експерта для уточнення питань, які слід роз'яснити, а також для перевірки матеріалів щодо їх повноти, достатності та придатності для проведення експертизи; також з'ясування решти обставин, які пов'язані із проведенням судової експертизи. Цей алгоритм відіграє важливу роль для якісного дослідження зброї та потребує вдалого виконання спеціалістом задля отримання результату.

Підводячи підсумки, можна зазначити, що криміналістичне вчення про холодну зброю повинно мати також власну структуру. Передусім, варто вирішити питання щодо поняття й ознак холодної зброї. У криміналістичній літературі наявні декілька визначень холодної зброї, переважно схожих між собою, але водночас відмінних, що, відповідно, потребує більш повного висвітлення. Іншим, не менш важливим і тісно пов'язаним із попереднім, є питання про класифікацію холодної зброї [3].

Наступний елемент вчення про холодну зброю – конструктивні особливості її різновидів і слідів застосування. Найбільш складним і найменш розробленим є питання щодо криміналістичних і логічних засад встановлення холодної зброї. Якщо про криміналістичні аспекти йшлося в працях М.В. Терзієва та Ю.П. Голдованського, то логічні засади становлення холодної зброї взагалі не розглядались.

Не треба забувати і про певний алгоритм експертизи, який дає змогу дійти певного висновку. Також важливими є теоретичні знання про холодну зброю, бо як особа зможе на практиці дослідити наприклад, ніж, без елементарних знань. Все це потребує досить довгої роботи над собою, але так як використання та застосування холодної зброї є найбільш поширеним, а ця зброя є доступною для її виготовлення у широкому колі осіб, треба швидко цьому протидіяти.

Література:

1. Устинов, А. И. Холодное оружие: Ножи. Кинжалы. Кортики. Тесаки. Стилеты. Штыки . Москва : Арсенал-Пресс, 1994. - 224 с.
2. Белкин Р.С., Винберг А.И. Криминалистика и доказывание. - М., 1969. - 215 с.
3. Емельянов Н. И. Краткие сведения о холодном оружии. - Л. : МТО УМ исполкома Ленгорсовета, 1957. – 36 с.
4. Методика криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002320-99#Text>.

5. Криміналістичне дослідження холодної зброї/ Мультим.підруч. «Криміналістика», НАВС.- 2015. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kriminalist/lections/lection_2.9.html

Пахомов Володимир Васильович
д.ю.н., професор, завідувач кафедри
кримінально – правових дисциплін та
судочинства
навчально – наукового інституту права
Сумського державного університету

ВІРТУАЛЬНІ СЛІДИ: КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

В економіці будь-якої країни сучасні інформаційні технології займають важливе місце, так як одним з головних чинників, що сприяє вирішенню ключових завдань політики держави, є їх ефективне функціонування. Крім того, інформаційні технології відіграють істотну роль і в забезпеченні поступального розвитку криміналістики і діяльності правоохоронних органів по виявленню, розкриттю і попередженню кримінальних правопорушень.

Криміналістичне дослідження слідів кримінального правопорушення, алгоритму вчинення кримінального правопорушення, пов'язаних з використанням інформаційно - телекомунікаційної мережі Інтернет, вдосконалення криміналістичної характеристики окремих видів кримінальних правопорушень (кіберзлочинів, кримінальних правопорушень, пов'язаних з ІТ-технологіями і т.п.) - дозволяють розглянути нові для криміналістики поняття, такі як віртуальні сліди, цифрові сліди, електронні сліди, комп'ютерні сліди. На сьогоднішній день є достатня кількість авторських інтерпретацій даних понять. Однак фактично, науковці, говорять про одне й те ж, та найчастіше використовують різні поняття, підміняючи одну категорію іншою, що, безсумнівно, призводить до плутанини при детальному розгляді певних слідів.

Відсутність єдності у використанні науковцями понять електронні, віртуальні, цифрові, комп'ютерно-технічні сліди ускладнює розвиток наукової складової криміналістичної діяльності по розкриттю та розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених у сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій.

Так, Н. А. Іванов розглядає певну інформацію, представлену у вигляді сукупності різних сигналів, залишених чи певним чином зафіксованих на різних матеріальних носіях, інформація з яких згодом може бути отримана різними способами і використана в подальшому аналізі при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень як поняття «цифровий доказ» [1. С, 100].

Г.К. Авдеева наголошує що, цифрові сліди утворюються цифровими пристроями (англ. digital device) – технічними пристроями або

пристосуваннями, призначеними для отримання й оброблення інформації в цифровій формі з використанням цифрових технологій [2. С, 92].

О.М. Брисковська про сліди, що містяться на певних електронних носіях інформації, говорить як про електронні сліди. Автор зазначає, що злочинці, використовуючи в якості предмета (кошти) кримінального правопорушення - комп'ютерну інформацію, однозначно стикаються з системою матеріально фіксованих слідів, які називає електронними [3. С, 250].

В. А. Мещеряков запропонував використовувати поняття «віртуальні сліди», під яким слід розуміти будь-яка зміна стану автоматизованої інформаційної системи, яка пов'язана з подією кримінального правопорушення, представлена у вигляді комп'ютерної інформації та зафіксована на матеріальному носії [4. С, 90].

М.В. Гребенюк інтерпретує «віртуальні сліди» як зафіксоване у вигляді цифрового способу формальної моделі зміна стану інформації в пам'яті клієнтських електронних пристроїв, викликане алгоритмом встановленого програмного забезпечення і пов'язане з подією кримінального правопорушення.

Основною механізмом утворення електронних слідів слугують електромагнітні взаємодії двох і більше матеріальних об'єктів, кожен із яких є сукупністю електронного цифрового пристрою (комплексу пристроїв) і системи управління ним (набору програмних продуктів). Справедливо зазначити, що сутність категорій комп'ютерно технічні та електронні сліди практично ідентична. У зв'язку з цим, для криміналістичної науки ми пропонуємо об'єднати дані категорії в єдине поняття - електронні сліди [4. С, 92].

Цифрові сліди (digital footprint) - сукупність інформації про діяльність користувача інформаційно-телекомунікаційного середовища під час перебування в електронно-віртуальному просторі. Свого роду цифровий слід можна розглядати як діяльність особистості у віртуальному просторі. В даному контексті під віртуальним простором логічно розуміти сукупність інформаційних відносин, які відповідають ознакам глобальності, відсутності національно-територіальних кордонів, інтерактивності, анонімності відомостей, що знаходяться в інформаційно-телекомунікаційній мережі, можливості реалізації прав і свобод людини за допомогою використання можливостей інформаційних ресурсів.

Виділяють активні і пасивні цифрові сліди. Активний цифровий слід - свідомо діяльність суб'єкта в інформаційно-телекомунікаційному просторі (листування, ведення блогів, коментарі). Пасивний віртуальний слід - сукупність даних, залишених користувачем ненавмисно (історія відвідування сайтів, IP-адреса і т.д.).

На наш погляд, визначення поняття цифрові сліди свідчить про те, що дана категорія слідів за змістом набагато ширше і може включати в себе і електронні, і віртуальні сліди.

Запропоновані визначення понять електронні, цифрові, віртуальні, комп'ютерно-технічні сліди дані в частині уточнення і встановлення єдності термінології в науці криміналістиці. Пропонуючи вищевказані визначення та

класифікацію слідів злочинів, пов'язаних з використанням Інтернету і кіберзлочинів, ми акцентуємо увагу на необхідність становлення, систематизації та закріплення щодо нової галузі криміналістичної техніки «Криміналістичного дослідження електронних носіїв інформації та цифрових слідів».

Тенденція динаміки збільшення кількості злочинів, скоєних з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій постійно прогресує. Вбачається, що, вдосконалення даної галузі в умовах активного розвитку можливостей мережі Інтернет, новітніх технологій, криміналістичної техніки, нових способів вчинення злочинів, сприятиме не тільки розвитку окремих теоретичних положень криміналістичної науки, але позитивно відіб'ється на практичному використанні даних знань при розкритті та розслідуванні злочинів.

Література:

1. Иванов Н. А. Транснациональные преступления, совершаемые с использованием компьютерных и телекоммуникационных технологий (классификация, теория и практика расследования): Специализированный учебный курс. Саратов, 2007. 127 с.

2. Авдеева Г. К. Сутність цифрових слідів в криміналістиці. Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конфер., присвяч. 95-річчю створення Харків. НДІ суд. експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 10–11 жовт. 2018 р.). – Харків, 2018. – С. 90–93.

3. Алексеева-Процюк Д.О., Брисковська О.М. Електронні докази в кримінальному судочинстві: поняття, ознаки та проблемні аспекти застосування. Науковий вісник публічного та приватного права. 2018. Вип. 2. С. 247–253.

4. Мещеряков В. А. Преступления в сфере компьютерной информации: основы теории и практики расследования. Издательство Воронежского государственного университета. 2002. № 3. 408 с.

Ткаченко Яна Володимирівна,

завідувач сектору технічного дослідження документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ЕКСПЕРТИЗА ГРОШОВИХ ЗНАКІВ. РОБОТА З ГРОШОВИМИ ЗНАКАМИ, ВИЯВЛЕНИМИ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

На теперішній час актуальним є питання боротьби з фальшуванням грошей. В умовах Євроінтеграції України, зміни політичних і економічних основ суспільства, об'єктами злочинних посягань все частіше виступають грошові знаки нашої держави і банкноти іноземних країн. Підроблені грошові знаки призводять до фінансових збитків не тільки окремих осіб, а й наносять збитки державним інтересам.

Незважаючи на зусилля державних органів щодо підвищення захисту банкнот і зусилля правоохоронних органів у боротьбі з фальшуванням грошей, розвиток науково-технічного прогресу обумовив зростання кількості якісних підробок грошових знаків. Фальшивомонетництво – злочин, розкриття і розслідування якого відносяться до найбільш складних. Успішне вирішення завдань при проведенні експертиз грошових знаків залежить від правильно зафіксованих і вилучених об'єктів досліджень (банкнот).

Працюючи на місці події з грошовими знаками, які викликають сумніви в їх справжності, у протоколі огляду місця події необхідно зафіксувати інформацію про виявлені об'єкти, яка в подальшому буде мати доказове значення. Ця інформація має бути наступного змісту: кількість виявлених банкнот; якій державі належать грошові знаки; їх реквізити; які особливості встановлені в ході огляду (цілісність, наявність ліній згину, пошкоджень, забруднень, надписів, тощо). Якщо слідчий і інспектор-криміналіст не можуть визначити банкноти якої держави виявлені, необхідно зазначити опис основних зображень на купюрах.

При огляді і упаковці грошових знаків необхідно, за можливістю, не торкатися до них руками, для забезпечення можливості призначення в подальшому дактилоскопічних досліджень на предмет виявлення слідів пальців рук осіб, які причетні до фальшивомонетництва і збиту підроблених банкнот. Купюри необхідно брати за допомогою пінцета з гумовими насадками. Звертати увагу також необхідно і на відходи можливого виробництва грошових знаків. Всі виявлені об'єкти мають бути сфотографовані, упаковані і належним чином оформлені.

Необхідно дотримуватись певних правил поводження з виявленими купюрами і їх пакуванням: забороняється робити будь-які відмітки, записи, пошкодження, перегинати банкноти; пояснювальні надписи на упаковці необхідно виконувати до поміщення об'єктів; прошивати упаковку необхідно так, щоб не пошкодити банкноти; при заклеюванні клапанів конвертів (пакетів) треба запобігти приклеюванню купюр до упаковки; ветхі банкноти поміщуються в упаковку між аркушами чистого картону або щільного паперу; вологі грошові знаки перед пакуванням необхідно просушити без обігрівальних приладів і не під впливом сонячних променів; вологі м'яті банкноти необхідно розрівняти і висушити у розрівняному вигляді; банкноти, які мають специфічний запах, поміщуються у скляний посуд і герметично закриваються (для подальшої можливості проведення одорологічної експертизи); якщо виявлені склеєні банкноти, їх бажано упакувати без роз'єднання; за необхідності роз'єднання, склеєні купюри звожуються паром, обережно відокремлюються і сушаться.

При виявленні обгорілих банкнот, необхідно запобігти їх повному знищенню. Залишки купюр необхідно обережно помістити в коробку з вовною (ватою), на яку поміщується аркуш м'якого чистого паперу.

Успішне розкриття і розслідування фальшивомонетництва вимагає високого професіоналізму слідчих, інспекторів-криміналістів та оперативних

служб, активної, наступальної роботи з використанням всього комплексу гласних і негласних оперативно-пошукових заходів і слідчих дій.

В теперішній час відомо багато способів фальшування грошей. До них належать: підробка за допомогою поліграфічного обладнання; за допомогою копіювально-розмножувальної техніки; малювання грошових знаків; склеювання купюр з використанням частин справжніх банкнот і частин підроблених; заміна номіналу банкнот; переробка грошових знаків однієї держави на банкноти іншої країни; тощо.

При необхідності встановлення справжності банкнот, призначається судова технічна експертиза документів, на вирішення якої можуть бути поставлені наступні запитання:

- Чи відповідають надані на експертизу грошові кошти в сумі ...тис. грн. (доларів, Євро, тощо), а саме банкноти номіналом ... гривень (доларів, Євро, тощо) наступних серій та номерів: ..., грошовим знакам аналогічного номіналу та зразка, які знаходяться в офіційному обігу країни виробника – України (Федеральної Резервної Системи США, Європейського Союзу, тощо)?

- Якщо ні, то яким способом вони виготовлені?

В Харківському НДЕКЦ МВС функціонує автоматизована система «Технічне дослідження та облік документів» призначена для вводу, редагування та накопичення інформації (текстової та графічної) про підроблені документи (в тому числі грошові знаки України і іноземних країн), оперативного здійснення перевірок для виявлення аналогів, формування та видачі звітів і довідок встановленої форми. Зазначений програмний комплекс використовується під час розслідування фактів підробки грошових знаків Національного Банку України і іноземної валюти.

СЕКЦІЯ 4.

«Актуальні проблеми забезпечення верховенства права в системі правовідносин»

Рудік Оксана Сергіївна

Студентка 3 курсу юридичного факультету
Державного університету інфраструктури та
технологій,

м. Київ, Україна

Науковий керівник –

Подолян Юлія Олександрівна

Кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри

господарського та транспортного права
юридичного факультету

Державного університету інфраструктури та
технологій

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ КОРПОРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Останнім часом проблеми та актуальність формування статутного капіталу корпоративних підприємствах набуває особливої ваги. Правове регулювання здійснюється Цивільним кодексом України, Господарським кодексом, Законом України «Про господарські товариства», та спеціальними Законами, які визначають особливості діяльності найпоширеніших видів корпоративних підприємств, Законом України про «Товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та законом України «про Акціонерні товариства». Таким чином, вважаю за доцільне навести логічне визначення: статутний капітал – це одне із центральних понять сучасного корпоративного права. Участь у створенні статутного капіталу є первісним способом набуття корпоративних прав, і всі операції з корпоративними правами так чи інакше стосуються статутного капіталу. Можна навіть сказати, що корпоративне право розпочинається зі статутного капіталу, тобто це вартість вкладів акціонерів (засновників, учасників), внесених з метою формування його активів для початку чи подальшої діяльності, а також гарантування інтересів клієнтів.

На думку О. Янкової, яка досліджувала проблему статутного фонду комерційних підприємств, статутний фонд – це зареєстрований у встановленому законом порядку та закріплений в установчих документах грошовий еквівалент майна, яке повинно бути передане підприємству у власність (повне господарське відання, оперативне управління) у вигляді внесків для забезпечення його господарської діяльності та як сплата його учасниками отримуваних ними майнових прав [3].

Дані про розмір статутного капіталу юридичної особи і частки кожного із засновників (учасників) фіксуються в установчих документах ТОВ. Крім того, відповідно до п. 15 ч. 2 ст. 9 Закону № 755 Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань така інформація має бути внесена до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань (далі — ЄДР). [5].

Відповідно до Закону України "Про господарські товариства" акціонерні товариства формують свої статутні капітали за рахунок реалізації акцій шляхом відкритої підписки на них чи купівлі-продажу на фондовій біржі (це стосується відкритих акціонерних товариств) або шляхом розподілу всіх акцій між засновниками без права розповсюдження через відкриту підписку і купівлю-продаж на біржі (у закритих акціонерних товариствах). Таким чином, у закритих акціонерних товариствах 100 відсотків статутного капіталу належить засновникам. Законодавством встановлено, що засновники відкритих акціонерних товариств зобов'язані викупити 25 відсотків усіх акцій, тобто їхня частка в статутному капіталі не може бути нижчою за 25 відсотків.[4]

Закон України "Про господарські товариства" і ст.14 Закону про АТ встановлює загальне правило щодо мінімального розміру статутного капіталу - не менше суми, еквівалентної 1250 мінімальним заробітним платам, виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент створення акціонерного товариства. Проте спеціальними нормами можуть бути встановлені інші вимоги. Так відповідно до ст. 31 Закону України "Про банки та банківську діяльність" мінімальний розмір статутного капіталу на момент реєстрації банку не може бути менше 10 мільйонів євро. Мінімальна номінальна вартість акції не може бути меншою, ніж одна копійка, і завжди вартість встановлюється в національній валюті. Порядок оплати акцій встановлений ст. 33 Закону України "Про господарські товариства" від 19 вересня 1991 року № 1576-ХІІ. Так, відповідно до ст. 34 Закону України "Про господарські товариства" забороняється випуск акцій для покриття збитків, пов'язаних з його господарською діяльністю.

Висновок: Статутний капітал являється основним джерелом формування його активів. При ознайомленні з формуванням статутного капіталу, необхідно врахувати організаційно - правову форму підприємства. Так, розмір статутного капіталу підприємства в значній мірі визначає масштаби його виробничо-господарської діяльності.

Формування статутного капіталу є обов'язковою умовою при створенні господарського товариства, оскільки їх установчі акти повинні закріплювати його розмір, склад, частки учасників, порядок формування та зміни тощо.

Література:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року №

- 436-IV [Електронний ресурс] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2003. [Електронний ресурс] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
3. Янкова О. С., Ломакіна О.А. Правове регулювання розміру статутного капіталу товариств з обмеженою відповідальністю [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1645/Lomakina.pdf?sequence=1>.
4. Закон України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року № 1576-XII [Електронний ресурс] // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text>.
5. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 року № 755-IV [Електронний ресурс] // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>.

Дерев'янка Вероніка Петрівна

Державний університет інфраструктури і технологій

студентка 3-го курсу, групи 1814

Науковий керівник –

Подолян Юлія Олександрівна

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри господарського і транспортного права,

юридичного факультету

Державного університету інфраструктури та технологій

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН

Постановка проблеми. Загалом проблеми державного регулювання корпоративних відносин набули великої актуальності на теперішній час. Саме тому існує необхідність дослідження цієї проблеми, виявлення першочергових і важливих проблем для подальшого розвитку цієї сфери.

Основні матеріали дослідження. На сьогоднішній день це питання є досить малорозглянутим, тому що більша частина уваги приділяється на фондовий ринок та його проблеми, які є актуальними. Основну увагу треба приділити на питання зменшення акціонерних товариств. З початком розвитку ринкових відносин, досить розвиненою стала акціонерна форма господарювання.

Загалом на початку розвитку регулювання ринкових відносин в Україні, починає формуватися новий тип корпоративного управління, який

притаманний країнам з розвинутою ринковою системою. Але за період розвитку корпоративних відносин з'явилося багато проблем у державному регулюванні цих відносин, через те, що держава не приділяє великого значення та уваги для вирішення першочергових питань у цій сфері. Насамперед, цими проблемами є:

- контролювання суб'єктів господарювання за дотримання ними норм законів;
- визначення межі діяльності акціонерних товариств;
- чітке зазначення методів досягнення конкретних цілей і задач;
- створення стимулів для досягнення цілей, що відповідають інтересам суспільства.

Складнощі, що з'являються у процесі регулювання корпоративних відносин, викликають необхідність у вирішенні питань про дійсність актів, укладених у період його офіційної реєстрації.

На сьогоднішній день розвиток корпоративних відносин в Україні потребує обґрунтованого й послідовного впливу з боку держави. Потрібно визначити чіткі й ефективні методи впливу на ті проблеми, які виникають кожного дня.

Під методами державного регулювання корпоративних відносин розуміються певні способи владного впливу державних органів на процеси розвитку корпоративних відносин.

Зараз існує ряд актів, які використовуються як рекомендації, наприклад: Концепція розвитку корпоративного управління в Україні, рекомендації з найкращої практики корпоративного управління, використання цих актів, та чіткий контроль з боку держави забезпечать підвищення рівня цих відносин на міжнародному рівні.

Після затвердження ЗУ «Про акціонерні товариства» у 2008 році кількість акціонерних товариств значно скоротилася. Дослідники дійшли висновку, що їх кількість буде значно зменшуватися через нормативи, встановлені національною комісією для зростання акціонерної вартості товариства. Ця проблема є особливо важливою для нашого дослідження, оскільки воно стосується нашого майбутнього.

Для забезпечення належної ефективності політики держави щодо регулювання корпоративних відносин необхідно змінити пріоритети цієї діяльності. Виконання цього завдання потребує, насамперед, формування чітко визначеної сукупності необхідних і достатніх умов щодо забезпечення адекватного середовища для гарантованого вдосконалення процесу регулювання.

Зважаючи на те, що існує наявність інформаційної закритості та непрозорості внутрішньо корпоративних відносин та низький рівень впливу фондового ринку на формування сучасної структури, достатньо відображається недостатня координація дій органів державного управління у сфері регулювання корпоративних відносин.

Висновок. Оскільки наша держава приділяє мало уваги питанням на розвиток корпоративних відносин, то правильна організація та правильний підхід до цього питання можуть стати ключовим чинником у досягненні успіху у цій сфері. Тому можемо надійти висновку, що необхідність кваліфікованих спеціалістів, які зацікавлені розвитком корпоративних відносин мають приймати участь у вирішенні цих проблем, щоб досягти достатнього або високого рівня цих відносин в Україні.

Література:

1. ЗУ «Про акціонерні товариства» 2008р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text>
2. Корпоративне право України: проблеми теорії та практики : моно-графія / В. А. Васильєва, В. В. Луць, Л. В. Сіщук [та ін.] ; за заг. ред. В. А. Васильєвої. – Харків : Право, 2018. – 616 с.

Карпухіна Анастасія Ігорівна

студентка 3 курсу, бакалавр юридичного факультету

Державного університету інфраструктури та технологій

Науковий керівник — Подолян Юлія Олександрівна

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри

Господарського та транспортного права
Державного університету інфраструктури і технологій

ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ОПОДАТКУВАННЯ ТА ЛОГІСТИКИ

На сьогоднішній день витрати підприємства є досить великими: значна кількість податків та зборів, обслуговування та утримання техніки, заробітна плата працівників, оренда та утримання приміщень та багато іншого. Виходячи з цього, перед керівниками підприємств настає нагальна потреба зменшити та оптимізувати витрати в тому числі податків, а також збільшити прибутки підприємства, не порушуючи чинного законодавства України.

Метою роботи є дослідження на практиці використання чинного законодавства України підприємствами для зменшення витрат, збільшення прибутків, а також можливість приховати реальні обсяги прибутку підприємств.

Актуальність даного дослідження полягає в тому, що підприємства, установи та організації приватної форми власності вимушені знаходити можливості для зменшення оподаткування доходів, адже ставки податків досить великі. Також слід зазначити, що існують механізми незаконного зменшення податків але дані схеми є ризиком для керівників підприємств і найголовніше — нелегальні, саме тому далекоглядні керівники шукають законні можливості вирішення даної проблеми.

Задля вирішення цих задач використовується дуже багато різних схем, тому в своїй роботі я розгляну одну з них.

Дослідивши інформацію, яка міститься на порталі “Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб підприємців та громадських формувань” доречним буде вказати, що товариства з обмеженою відповідальністю є найпопулярнішим видом господарського товариства в Україні. На це впливає багато факторів, як приклад, законодавство не обмежує кількість товариств для участі одного й того ж самого учасника в них, виключення стосуються лише особи, яка одноосібно є учасником ТОВ, а також товариства з обмеженою відповідальністю, яке має одного учасника. Саме цим “дозволом” користуються керівники підприємств для оптимізації своїх витрат та для зручності бухгалтерського обліку та логістики.

Аналізуючи “Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб підприємців та громадських формувань” можна знайти закономірність між деякими з них, а саме: засновниками ТОВ, яке виготовляє продукцію, та ТОВ, яке займається експортом сировини та комплектуючих та продажем продукції, є одні й ті самі особи.

Розгляну на прикладі: два ТОВ з однаковими засновниками. ТОВ “а”- займається експортом комплектуючих та готової продукції, роздрібною торгівлею, оптовою торгівлею, рекламою та іншим. ТОВ “б” - виготовленням, розробкою технічної документації та продажем виробів. ТОВ “а” постачає сировину ТОВ “б” потім ТОВ “б” продає готову продукцію ТОВ “а”, яке вже займається її реалізацією на ринку. Цікавим є те, що ТОВ “б” продає продукцію лише ТОВ “а”. Таким чином підприємство може скоротити обсяги своїх податків та упорядкувати документацію, а саме: ТОВ “а” продає ТОВ “б” сировину для виготовлення продукції, не роблячи при цьому знижки, ТОВ “б” виготовляє продукцію із цієї сировини, але мінімізує витрати сировини, як приклад, на виготовлення тарілки знадобилось 1кг глини, а по документам списали 2кг. Собівартість тарілки 10грн, по документам 20грн, продали за 25грн ТОВ “а” таким чином зменшивши податок на прибуток підприємства і при цьому на таку ж саму суму з залишків матеріалу виготовили продукцію збільшивши прибуток підприємства з якого не сплачується податок.

Також зекономлений кілограм глини ТОВ “б” може продати фізичним особам за готівку, таким чином, збільшивши прибуток, який не оподатковується, і з якого є можливість виплачувати заробітну плату

працівникам “в конверті”, що знижує суми податкових зобов'язань, пов'язаних з заробітною платою, тобто ЄСВ.

З одного боку, підприємство порушує чинне законодавство України, приховуючи реальні обсяги доходів і виплачуючи заробітну плату “в конверті”, таким чином ухиляючись від сплати податків, але, на жаль, отримати докази протиправних діянь майже неможливо. Через це дану схему, в різному ступені складності, використовують майже всі великі підприємства. Чим більший бізнес, тим складніша структура та більше підприємств задіяних в ній.

З іншого боку, не порушуючи закон, в розрізі отримання готівки, виплати зарплати “в конверті” та інших, власники підприємства все одно оптимізують розходи, збільшують прибутки, мають можливість масштабувати свій бізнес без ризику для основного підприємства. В разі будь-яких ускладнень, в тому числі, з податковою та контролюючими органами продовжувати працювати майже в штатному режимі, реалізуючи продукцію, через будь-яке з підприємств задіяних в структурі, або, створивши нове, крім того, слід зауважити, що на одне з підприємств є можливість “повісити собак”, тобто зробити так, щоб на даному підприємстві сконцентрувались податкові зобов'язання, кредитні заборгованості та ліквідувати його. Найвигідніша схема ліквідації наслідків — це продаж цього підприємства громадянину іншої держави та призначення його керівником, на цій махінації спеціалізується достатньо велика кількість юридичних компаній.

Також слід зазначити, що відкриття одними власниками різних ТОВ, полегшує роботу бухгалтерів та фінансистів, адже ведення документації одного підприємства, яке спеціалізується тільки на декількох видах підприємницької діяльності, оптимізує вхідні та вихідні дані, які повинні бути упорядковані та належним чином оформлені.

Не можна не зауважити і на тому, що дана структура роботи товариств корегує роботу логістичних відділів, адже чітке розмежування функцій підприємств дає змогу ефективно забезпечити взаємодію між товариствами, не порушуючи при цьому внутрішньої роботи. Нормальною практикою є розміщення таких підприємств так, щоб клієнтам було зручно дістатися до відділу продажу, а виробництво, склади сировини, готової продукції розміщують так, щоб максимально навантажити мінімальну кількість транспортних засобів, скоротити час переміщення сировини та продукції між складами, виробництвом, пунктами поштових відділень та використовувати для обслуговування всіх підприємств працівників одного з них. Крім того це дає змогу більш досконало виконувати свої зобов'язання перед покупцями та працівниками, та скорочує в цілому час, потрібний для виготовлення продукції від моменту отримання сировини до моменту відвантаження продукції клієнтам.

Таким чином, як ми бачимо, низка невеликих підприємств, фактично, є одним великим підприємством, в якому кожне невелике ТОВ, ПП, ФОП, при об'єднанні їх в одне підприємство, були б відділами, а не незалежними формуваннями. Таким чином, крім іншого, створюється ілюзія невеликих обсягів товарообігу та прибутковості, що також є корисним для підприємців, адже великі платники податків завжди знаходяться під увагою фіскальних органів. Але, на певному етапі розвитку підприємства, за необхідності, власники в змозі почати робити злиття підприємств з

метою швидкої зміни від малих та середніх до великих. Хоча, як ми бачимо, ніхто фактично в цьому не зацікавлений. Різними видами таких схем користуються як Київських Авіазавод ім. Антонова, так і компанія ДТЕК і багато інших, всі великі банківські установи, так і більшість підприємств середнього бізнесу.

Виходячи із доступних джерел інформації можна вказати, що наведена організаційна структура роботи підприємств є дуже популярною і найменш ризиковою для учасників, працівників підприємств та для існування самого товариства. Зменшення витрат пов'язаних із приховуванням реальних прибутків, коли підприємства співпрацюють так тісно і з практичної точки є одним цілим, довести не можливо. На сьогоднішній день в “Єдиному державному реєстрі судових рішень” немає жодної справи пов'язаної з обвинуваченнями від ухилення в сплаті податків та приховуванні прибутків зазначених схем. Це пов'язано з тим, що реально доказати це можливо лише за власним визнанням провини власників, керівників, або головних бухгалтерів, тобто явка з повинною.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 463-IV. – URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

2. Податковий кодекс України: Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

3. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>

4. Єдиний державний реєстр судових рішень// [Електронний ресурс] URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

5. Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб підприємців та громадських формувань// [Електронний ресурс] URL: <https://usr.minjust.gov.ua/content/free-search>

Олександр Котюк,

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного процесу
Інституту права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

ТРАДИЦІЙНІ УЯВЛЕННЯ ПРО МЕТОДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОТРЕБУЮТЬ УТОЧНЕННЯ

Дослідження спеціальної літератури дає підстави для висновку, що вчені здебільшого притримуються висновку щодо наявності єдиного, власного методу у кожній галузі права, суть якого полягає у способі впливу юридичних

норм на суспільні відносини. При цьому одні з них висловлюють думку, що, наприклад, метод цивільного права відзначається й єдиною ознакою, якою є рівність сторін, яка втілюється у кожній його нормі, а інші – хоча й схиляються до висновку, щодо єдиного методу кожної галузі права, все ж вважають, що він має й низку властивих йому ознак. Іноді висновок щодо наявності у кожної галузі права власного, притаманного лише їй методу заперечується.

Не випадково переліки, а тим більше характеристика цих методів відсутні, а на думку вчених вони являють собою систему специфічних форм, прийомів та способів, що застосовуються державою для регулювання суспільних відносин. При цьому іноді вважають, що основними методами правового регулювання є дозволи, зобов'язування та заборони; іноді ці методи зводять до імперативного та диспозитивного, і, навіть, до імперативно-диспозитивного методів тощо.

Водночас зазначені традиційні підходи є спірними з таких міркувань:

1) оскільки є очевидним, що ту величезну кількість завдань, які стоять перед кожним видом правового регулювання одним методом розв'язати неможливо, то логічно припустити, що його методи завжди являють собою відповідну систему, зумовлену як предметом правового регулювання, так і його метою та завданнями, які виникають в його ході на різних його етапах;

2) очевидним є й те, що імперативний та диспозитивний методи правового регулювання використовуються у кожному з його видів, а крім дозволів, зобов'язувань і заборон його методами є й обмеження, уповноважування, рекомендації, встановлення, доведення до відома, роз'яснення, тлумачення, заохочення, примус, покарання тощо;

3) а оскільки перелік цих методів не безкінечний, то не випадково одні й ті ж з них часто використовуються в кожному з видів правового регулювання, а інші – в окремих його видах та при розв'язанні окремих завдань, що зумовлює необхідність розрізняти загальноправові, галузеві та спеціальні методи;

4) якщо функцію методу виконує і кожен вид знань, і відповідні наукові категорії, визначення, переліки тощо, то цей підхід виявляється особливо важливим для правового регулювання, в рамках якого ці наукові конструкції як правило визначені в законі, а тому фактично також є “первинними” методами;

5) в структурі засобів правового регулювання першочергове значення має й ухвалення самих правових актів та визначення механізмів їх реалізації, а також використання правових звичаїв, прецедентів, аналогій, доктрин, національного та міжнародного досвіду тощо, які фактично і є загальноновизнаними його засобами як з теоретичного, так і практичного погляду;

6) що ж до системи методів окремих видів правового регулювання, то хоча їхній зміст та система базуються на філософській та загальнонауковій методології, вони сформувались в надрах конкретних галузей знань та

практичної діяльності, а тому зумовлені їхнім предметом, об'єктами та завданнями для розв'язання яких вони використовуються. Саме тому їх складовими є як загальнонаукові методи, які використовуються безпосередньо, так і розроблені на їхній основі спеціальні методи, прийоми та методики розв'язання окремих пізнавальних та практичних завдань;

7) зокрема, наприклад, у сфері судочинства широко використовуються методи наукової організації праці, методи логіки, психології та інших гуманітарних, природничих і технічних наук як безпосередньо, так і в вигляді розроблених на їхній основі тактичних прийомів, згідно з чим розрізняють тактичні прийоми, засновані на методах наукової організації праці, на методах логіки, на методах психології тощо;

8) прикладом засобів, які виконують пізнавально-конструктивну функцію при розв'язанні завдань, що виникають в ході правового регулювання, є й методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, які будуються як за їх родовим об'єктом, так і за іншими підставами;

9) особливе місце серед вказаних методів та методик, які використовуються для розв'язання окремих пізнавальних та практичних завдань, що виникають в ході правового регулювання, посідають методики проведення судових експертиз та експертних досліджень, яких на даний час налічується 96 видів;

10) а оскільки згідно з ст. 7 Закону України "Про судову експертизу" судово-експертну діяльність у кримінальному провадженні здійснюють державні спеціалізовані установи, а в інших випадках – і судові експерти, які не є працівниками цих установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань, то це свідчить про те, що й визначення особливих, закріплених у законі вимог, яким повинні відповідати особи, які використовують ці методики та інші методи правового регулювання також є одним із його методів.

Висновки: 1) величезна кількість завдань, які стоять перед кожним видом правового регулювання зумовлює й необхідність відповідних систем методів їх розв'язання; 2) наукове дослідження будь-якої складної сукупності об'єктів, якими є і методи правового регулювання, передбачає необхідність їх систематизації та використання при цьому відповідних класифікацій, а тим часом доктрина єдиного методу правового регулювання у кожного з його видів це завдання просто заперечує, що й дає підстави для висновку про її наукову нікчемність; 3) традиційні підходи як до визначення методів правового регулювання в цілому, так і методів кожного з його видів, потребують істотного переосмислення та уточнень, а розв'язання цих завдань можливе лише з урахуванням як загальнонаукових, так і теоретико-правових досягнень методології сучасної науки в цілому та наукових надбань у цих питаннях на галузевому рівні.

Красюк Станіслав Анатолійович
студент 4 курсу юридичного факультету
ДУІТ
Науковий керівник: Тилик Т.М., к.ю.н.,
доцент кафедри господарського та
транспортного права юридичного
факультету ДУІТ

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАГАЛЬНОВИЗНАНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

З моменту появи прав людини пропонувались різні їх класифікації. Залежно від рівня наукової розробки цієї проблематики, обраного критерію, особливостей бачення прав людини, склалася історична послідовність розвитку класифікації прав людини. У результаті наукової систематизації прав людини в історичному огляді з'явилася теорія трьох поколінь прав людини. Зараз відбувається становлення четвертого покоління прав людини. На сьогодні ми маємо значний перелік прав, які постійно поповнюються відповідно до розвитку різних сфер життя суспільства. Разом із тим передумовами становлення нових прав людини стає прогресивний розвиток біологічних та медичних знань, які породжують собою нову, четверту групу класифікації покоління прав людини – біологічні, або їх інколи називають соматичні. Проте четверта група прав людини поряд з визнаними правами є досить суперечливою за своєю суттю, правове положення якої не визначене, що ставить питання про її нормативне закріплення [1].

Права людини — це невідчужувані свободи і права особи, які індивід отримує в силу свого народження, основне поняття природного і, взагалі, будь-якого права в цілому. Права людини охоплюють громадянські права і політичні свободи, економічні, соціальні і культурні права, а також права спільнот, тобто дітей, жінок, національних меншин, народів тощо. До певної міри, можна говорити і про права людства. При розповсюдженні прав людини на спільноти вони не відчужуються від індивіда, вихідним залишається визнання самоцінності всіх індивідів, що складають ту чи іншу спільноту.

Термін “права людини” використовується для визначення широкого спектру прав — від права на життя до права на культурну самобутність. Є кілька класифікацій прав людини. Одна з класифікацій поділяє права на “класичні” та “соціальні”.

Перші включають громадянські та політичні права й спрямовані, головним чином, на обмеження влади держави над людиною. Другі включають економічні, соціальні та культурні права. Вони, як правило, вимагають від держави активних дій для створення умов, необхідних для задоволення тих чи інших прав, зокрема у таких галузях, як зайнятість, освіта та охорона здоров'я. Іншими словами, класичні права пов'язані з обов'язком держави (державної влади) утримуватися від певних дій, а соціальні права

зобов'язують її надавати певні гарантії. Тобто, перші — класичні права — це обов'язок досягнення даного результату, а соціальні права-обов'язок надати для цього засоби. При розгляді класичних і соціальних прав людини завжди виступає питання пріоритету, важливості [1].

Права людини не мають обмежувального характеру, вони також не є незмінними; вони, за своєю природою, динамічні, хоча, разом з тим, вони у будь-якому випадку мусять мати фундаментальну природу та бути націленими на захист гідності людини. Унаслідок особливостей історичного розвитку інституту «права людини» різні категорії прав виникали не одночасно, а з'являлися послідовно. Тому в науковій літературі вони були систематизовані в теорію «трьох поколінь прав людини». Спочатку сформувалося перше покоління – покоління природних прав людини; потім друге покоління – покоління гарантій у певних сферах життєдіяльності людини. Під час розвитку та збагачення першого та другого покоління виникло третє – покоління колективних прав (національних меншин, іноземних громадян, жінок, дітей, інвалідів).

Слід відзначити, що перше покоління прав людини – це особисті (громадянські) і політичні права. Поява цих прав обумовлена процесом виникнення буржуазних революцій у Європі та боротьби за незалежність у США [2].

Друге покоління прав людини сформувалося у зв'язку зі змінами в економічній сфері окремих розвинених країн. Тому виникли соціально-економічні та культурні права людини, а саме: право на працю, на відпочинок, на освіту, на достатній рівень життя, на соціальне забезпечення та медичну допомогу, захист материнства й дитинства та інші. Це так звані позитивні права, для реалізації яких необхідна організуюча, плануюча та інші форми діяльності держави із забезпечення цих прав. Держава в особі своїх законодавчих органів приймає відповідні закони, програми, а її виконавчі органи зобов'язані виконувати ці норми на практиці для забезпечення прав і свобод людини та громадянина [3].

Визнання третього покоління прав людини обумовлено розвитком перших двох поколінь прав людини та суспільства загалом. Це покоління прав людини називається колективним чи солідарним. Тобто це не виокремлення нових прав людини, а реалізація особистих, політичних, соціальних, економічних та культурних прав сумісно, окремими групами.

У ХХІ ст. можна говорити про становлення четвертого покоління прав людини, котре пов'язане з науковими відкриттями в галузі мікробіології, медицини, генетики тощо. Ці права є результатом втручання у психофізіологічну сферу життя людини (наприклад, право людини на штучну смерть (евтаназію); право жінки на штучне запліднення і виношування дитини для іншої сім'ї, вирощування органів людини з її стовбурових клітин та ін.), яке, однак, не є безмежним (заборона клонування людини та встановлення інших правових меж) [4].

Між поколіннями прав людини існує взаємозалежність, що виявляється через принцип: реалізація колективних прав не повинна обмежувати права і свободи особи. Але, перш ніж закріплювати ці права людини як права наступного покоління, необхідно провести дослідження та впевнитись, що закріплення цих прав не матиме негативних наслідків для суспільства.

Література:

1. Околіт Т. Класифікація прав людини та її критерії / Т. Околіт // Юридичний вісник України. – 2002 р. – № 52. – С. 10.
2. Тиріна М. Покоління прав людини: проблеми сучасної класифікації / М. Тиріна // Держава і право. – 2011. – № 52. – С. 728–732.
3. Антонович М.М. Еволюція поняття прав людини та проблема їх класифікації / М.М. Антонович // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянської академії». Сер.: «Політичні науки». – 2005. – Т. 45. – С. 9–16.
4. Абашидзе А.А. Солнцев А.М. Новое поколение прав человека: соматические права / А.А. Абашидзе, А.М. Солнцев // Московский журнал международного права. – 2009. – № 1 – С. 69–82.

Литвин Валерія,

студентка четвертого курсу

Юридичний факультет ІУТП ДУІТ

Науковий керівник: Ключова Є.М.,

д.ю.н., професор

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ

Права людини – це той комплекс свобод і юридичних можливостей, обумовлений існуванням людини (громадянина) у суспільстві. У різні часи проблема захисту прав людини завжди була складним і багатограним явищем. Права це і є ті самі явища, які не можна купити або заробити, адже вони властиві кожній людині, незалежно чи то який в неї колір шкіри, чи виріз очей, яка національність або релігія. Саме стандарти прав людини, які закріплені в міжнародних актах та документах, фіксують необхідний зміст і обсяг прав людини, зумовлені досягнутим рівнем соціального розвитку, а також чітко встановлені позитивні обов'язки держав.

Але на сьогодні у світі виникла глобальна проблема, яка змусила людство звикати до нових правил та обмежень. 11 березня 2020 року світ охопила пандемія – COVID -19. В своїй доповіді верховний комісар ООН з прав людини зазначила, що COVID-19 є тестом для суспільств світу, і що треба адаптуватись до життя з вірусом. Людська гідність і права людини повинні бути в центрі цих зусиль, а не другорядним питанням, про яке згадують запізно. Кожна держава почала встановлювати свої обмеження, так

званий карантин: відвідування закладів освіти, проведення масових заходів, заборона щодо перевезення пасажирів, комендантська година та інші. Коли ми говоримо про такі особливі режими у державі як карантин або, надзвичайна ситуація, ми маємо розуміти, що забезпечуються ці режими головним чином шляхом обмеження основних прав людини. Але чи згідно з законодавством вводили ці режими, не порушували процедур введення, адже в ці періоди як ніколи важлива оцінка дій держави з втручання у права людини: наскільки вони є обґрунтованими, необхідними, та чи дійсно вони переслідують саме мету захисту [2, 7].

Нині найбільшого втручання з боку держав зазнали такі права: обмеження права на повагу до приватного життя; обмеження права на свободу та особисту недоторканність – примусове поміщення громадян в обсервації; обмеження права громадян на свободу пересування; обмеження права на свободу мирних зібрань – заборона збиратись більш ніж певна кількість осіб; обмеження права на освіту – заборона відвідувати навчальні заклади; обмеження права на свободу релігії – заборона проведення релігійних заходів; обмеження права доступу до медичної допомоги – тимчасове припинення проведення планових заходів з госпіталізації та планових операцій, крім термінових та невідкладних [1, 5].

Але ті обмеження, які запровадили держави хоча б повинні відповідати загальним стандартам прав людини. На думку експертів, карантинні обмеження, які встановлені Кабінетом Міністрів України є незаконними та суперечать Конституції України, оскільки мали б запроваджуватися винятково в умовах надзвичайного стану, який в Україні так і не оголосили. Частина запроваджених Кабінетом Міністрів України обмежень прав і свобод людини не відповідали легітимній меті, інші обмеження були непропорційними, значний час обмеження прав людини були застосовані на всій території держави незалежно від рівня поширення захворювання, що мало наслідком непропорційно велике обмеження прав осіб, які перебували в регіонах з низьким рівнем загрози їхньому здоров'ю і життю. Слід запровадити на рівні закону різні види і розміри відповідальності за різні види порушень карантинних обмежень. Відповідальність за порушення, які не становлять значної суспільної небезпеки, не може бути непропорційно високою. Відповідальність за більш серйозне право порушення не може бути меншою, ніж відповідальність за порушення карантинних обмежень, які не становлять значної суспільної небезпеки. Судді повинні аналізувати законність карантинних обмежень та мотивувати свої рішення. Вища рада правосуддя повинна ініціювати дисциплінарні провадження щодо суддів, які ухвалювали рішення про притягнення осіб до адміністративної відповідальності, не мотивуючи ані підстав такого рішення, ані накладення відповідного розміру стягнення [4].

Література:

1. Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 р. № 641// Урядовий кур'єр. – 2020. - №142.
2. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України від 06 квітня 2000р. № 1645-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. - №29. – Ст. 228.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. // Урядовий кур'єр. – 2010. - №215.
4. Рішення ЄСПЛ у справі Голдер проти Сполученого Королівства від 21 лютого 1975 р. // Європейський суд по правам людини: Вибрані рішення. – 2000р. – №1.
5. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів» від 28 серпня 2020 р. № 10-р/2020 // Вісник Конституційного Суду України. – 2020. - №5. – С. 33
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 р. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042
7. Криворот В. Втручання в права людини під час пандемії/ В. Криворот, А. Мартиненко// Всеукраїнське професійне юридичне видання: Юридична газета – 2020. – №7(713).- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/>

Можаровський Микита Юрійович

Менеджер Департаменту по комплаєнс менеджменту ТОВ «ДТЕК»

Аспірант Міжрегіональної академії управління персоналом М.Київ

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОМПЛАЄНС-ПРОЦЕДУР

Євроінтеграційні процеси України зумовлюють гармонізацію не лише національного та європейського законодавства, а також імплементацію певних стандартів ведення та побудови бізнесу. Одним із таких правових інструментів є комплаєнс.

Термін «комплаєнс» (compliance) походить від англійського «to comply» (виконувати, відповідати певним вимогам, стандартам тощо). Відповідність законам, правилам і стандартам у сфері комплаєнса зазвичай стосується таких питань, як дотримання належних стандартів поведінки на ринку, управління конфліктами інтересів, справедливе ставлення до клієнтів і забезпечення сумлінного підходу при консультуванні клієнтів. До сфери комплаєнса відносяться також специфічні області, такі як:

- протидія легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;
- розробка документів і процедур, що забезпечують відповідність діяльності компанії з чинним законодавством;
- захист інформаційних потоків, протидія шахрайству і корупції, встановлення етичних норм поведінки співробітників і т. ін.. [1].

Таке дотримання правових норм і вимог законодавства, стандартів та етичних норм (кодексів поведінки) може стосуються, зокрема: антимонопольного регулювання, протидії корпоративному шахрайству та корупції, захисту персональних даних, корпоративних відносин тощо.

Таким чином, комплаєнс входить до системи заходів щодо управління ризиками.

Витоки правового регулювання комплаєнсу беруть свій початок в країнах де давно усвідомили важливість його ефективності.

Основними міжнародними актами в області комплаєнсу стали Закон Великобританії «Про хабарництво» 2010 р. (UK Bribery Act 2010) та Закон США «Про боротьбу з практикою корупції за кордоном» 1977 р. (Foreign Corrupt Practices Act 1977).

Міжнародний акт, що має транскордонний характер і маючий значний вплив на іноземні компанії є Закон Великобританії «Про хабарництво» [2], прийнятий 8 квітня 2010 р. і набув чинності 1 липня 2011 р., є одним з найбільш відомих національних законів з регулювання комплаєнсу.

Вищезазначений Закон є таким, що має транскордонне застосування, тому його положення змушені враховувати не лише британські, а й іноземні компанії, зокрема й ті, що не мають фізичної присутності та не працюють на території Великобританії. Можна виділити декілька основних особливостей Закону Великобританії «Про хабарництво», а саме:

- поняття «хабарництво» охоплює як дачу, так і отримання хабара, закон також спрямований на впровадження механізмів щодо запобігання корупції потенційними хабародавцями – британськими та іноземними компаніями;
- відповідальність встановлюється не лише за підкуп посадових осіб на території Великобританії, а й за підкуп британською компанією (або в її інтересах) посадової особи за кордоном. Саме у цьому і реалізується принцип транскордонної дії закону;
- відповідальність встановлюється за підкуп не лише державних посадових осіб, а й посадових осіб у приватному секторі;

- законом не надається легального визначення поняття «хабар» та що слід розуміти під хабаром, залишаючи це питання на розсуд суддів.

У Рекомендаціях, що випущені Міністерством юстиції Великобританії 30 березня 2011 р. [3], сформульовані шість принципів, які повинні лежати в основі антикорупційних процедур компанії: 1. Пропорційність процедур (proportional procedures). Процедури повинні відповідати рівню ризику, з яким стикається компанія, її масштабам і характеру бізнесу. 2. Обов'язки вищого керівництва (tone at the top, top level management). Практична реалізація даного принципу повинна знайти відображення в кодексі поведінки або етики компанії, де формулюється загальне негативне ставлення – «нульовий рівень» лібералізму власників компанії та вищого менеджменту – до хабарництва. 3. Оцінка ризику (risk assessment). Компанія повинна оцінювати потенційні внутрішні та зовнішні ризики хабарництва. Оцінка повинна здійснюватися періодично, а її результати повинні фіксуватися документально. 4. Дью ділідженс (забезпечення належної сумлінності, due diligence). Повинні застосовуватися процедури належної обачності щодо осіб, що діють від імені або за дорученням компанії з метою зниження ризику їх залучення до хабарництва. 5. Комунікація, зокрема навчання (communication). Комунікація передбачає необхідність забезпечення доступності інформації серед співробітників, доступність інформації для зовнішніх партнерів, а також проведення навчань. 6. Моніторинг процедур (adequate procedures). Компанії повинні здійснювати регулярний моніторинг процедур і за необхідності вносити зміни. Необхідно передбачити регулярну звітність щодо застосування процедур та оцінку ефективності їх застосування останніх.

Надалі, звернемося до Закону США «Про боротьбу з практикою корупції за кордоном» 1977 г. [4]. Це перший в світі закон про заборону підкупу іноземних посадових осіб, який передбачає прийняття компаніями комплаєнс-програм. Тому, піонером запровадження правового регулювання комплаєнсу впевнено можна вважати США.

Слід зазначити, що основними відмінностями Закону США «Про боротьбу з практикою корупції за кордоном» від Закону Великобританії «Про хабарництво» є: 1) Закон США поширюється лише на корупцію в публічній сфері та не зачіпає комерційну корупцію або корупцію в приватному секторі; 2) Закон США не розглядає стимулюючі виплати публічним службовцям за виконання їх звичайних функцій у встановлені терміни в якості хабара.

У США, як і в Великобританії, існування ефективної комплаєнс-системи є пом'якшувальною обставиною. Так, заходи з її організації важливі при вирішенні питання про розмір штрафних санкцій.

У країнах з ефективною правовою системою комплаєнс-заходи сприяють зменшенню кількості правопорушень, а отже, і штрафних санкцій. Але помилково вважати, що комплаєнс слугує гарантом недопущення

правопорушень. Практика показує, яку ціну доводиться платити компаніям через відсутність комплаєнс-системи всередині компанії.

Так, німецька компанія Siemens після скандалів у 2006 р. провела перевірку внутрішньої системи контролю, за результатами якої був оновлений підхід компанії до створення та функціонування комплаєнс-функції.

Ще один скандал, що ілюструє наслідки відсутності комплаєнс-програми в компанії, к 2012 р. торкнувся міжнародну фармацевтичну компанію Pfizer.

Цікаво, що розмір виявлених корупційних платежів склав 2 млн дол. США, втім санкції щодо Pfizer обернулися штрафом у розмірі 15 млн дол. США з зобов'язанням ввести в дію комплексну комплаєнс-програму.

Слід констатувати факт, що США та Великобританія диктують свої умови ведення бізнесу в світі у сфері комплаєнсу. Це пов'язано з рядом факторів, а саме: перші скандали з компаніями-гігантами стосовно порушення законодавства, що призвели до зміни ведення бізнесу, були саме в США (скандал з енергетичним гігантом Enron); антикорупційні закони США та Великобританії мають екстериторіальний характер, тому мають поширення на інші країни, які будь-яким чином, навіть побічно, пов'язані з партнерами з США та Великобританії; як наслідок двох перших факторів саме в цих країнах існує практика по впровадженню комплаєнса в організації. США та Великобританія є країнами з давно налагодженими системами комплаєнса, зі своєю специфікою законодавства, різними підходами до регламентування. Саме тому іншим країнам, включаючи Україну, доведеться інтегрувати та підлаштовувати механізм комплаєнса всередині своєї країни, з огляду на законодавство та досвід США та Великобританії. В іншому випадку країна випаде з міжнародних вимог ведення бізнесу, а можливості розвитку економічних, торговельних, ділових та інших сфер діяльності на міжнародній арені – зменшаться.

Так, станом на сьогодні, норми комплаєнс закріплені законодавством провідних країн світу, зокрема: США, Великобританії, Франції, Німеччини. В Україні у 2011 році було прийнято Закон «Про засади запобігання і протидії корупції», якому на зміну у 2014 році прийшов Закон «Про запобігання корупції» . [5]. Але ухвалення зазначених законів не призвело до обов'язку суб'єктів господарювання запроваджувати у своїй діяльності системи комплаєнсу.

Нормами Закону «Про запобігання корупції» визначено, що антикорупційною програмою юридичної особи є комплекс правил, стандартів і процедур щодо виявлення, протидії та запобігання корупції у діяльності юридичної особи. Також, нормами вищезгаданого Закону встановлено, що такі програми є обов'язковими для:

- державних, комунальних підприємств, господарських товариств (у яких державна або комунальна частка перевищує 50%), де середньооблікова

чисельність працюючих перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу перевищує 70 млн грн;

- юридичних осіб, які є учасниками процедури закупівлі відповідно до Закону «Про публічні закупівлі» [6], якщо вартість закупівлі дорівнює або перевищує 20 млн грн.

З вищенаведеного випливає відсутність обов'язку у інших суб'єктів господарювання, окрім згаданих вище, запроваджувати системи комплаєнсу. Однак, належною є практика обов'язкової наявності таких систем для міжнародних компаній, їх філій та представництв, які діють на території України. Значно рідше такі системи впроваджуються за ініціативою власників бізнесу, з метою контролю за прозорістю бізнес процесів, а відтак, їх конкурентної переваги.

Слід зазначити, що саме існування системи комплаєнсу не дасть бажаних результатів без дієвого механізму контролю та відповідальності, коли кожен працівник буде розуміти, що за порушення відповідних правил є відповідальність. Також, в цьому механізмі є особи, які стежать за дотриманням цих правил. Найчастіше ці функції покладаються на комплаєнс-офіцерів або менеджмент.

Все вищезазначене спонукає до висновку про те, що у нормативних правових актах України містяться лише імперативні норми, за невиконання яких певні особи несуть відповідальність. Якщо мова йде про діяльність компанії в цілому, до відповідальності може бути притягнуто як сама юридична особа, що спричинить фінансові втрати, шкоди діловій репутації, так і керівництво компанії, що може виражатися в залученні до кримінальної відповідальності, втрати ділової репутації, фінансових втратах топ-менеджерів як у зв'язку з неотриманням передбачуваних доходів при недосягненні компанією запланованих фінансових результатів, так і в зв'язку з відшкодуванням збитків за рахунок раніше заробленого майна.

Комплаєнс відіграє важливу роль для сучасного бізнесу. Стосовно компаній, які працюють на міжнародному ринку та акції яких розміщуються на Нью Йоркській фондовій біржі – комплаєнс є важливим правовим інструментом мінімізації ризиків та профілактики правопорушень. Однак представники українського бізнесу можуть регулювати свої відносини у сфері комплаєнсу виключно засновуючись на положеннях міжнародного законодавства.

Література:

1. Українська Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D1%94%D0%BD%D1%81>
2. Bribery Act 2010 // The National Archives. 2010. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/23/contents>
3. Guidance about procedures which relevant commercial organizations can put into place to prevent persons associated with them from bribing // UK Ministry

of Justice. 2011. URL: [http:// www.justice.gov.uk/downloads/legislation/bribery-act-2010-guidance.pdf](http://www.justice.gov.uk/downloads/legislation/bribery-act-2010-guidance.pdf)

4. Foreign Corrupt Practices Act of 1977 // United States Department of Justice. 2015. URL: <https://www.justice.gov/criminal-fraud/foreign-corrupt-practices-act>.

5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

6. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/922-19>

Нестерцова-Собакарь Єлизавета Андріївна
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
студентка юридичного факультету

ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ФАКТИЧНА ПІДСТАВА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Соціальною та юридичною протилежністю правомірної поведінки є правопорушення, причини скоєння багатьох з яких, як правило, полягають у прагненні окремих осіб задовольнити свої потреби способом, що суперечить вимогам правових норм. Саме оцінка дій і вчинків відповідних суб'єктів становить основну ознаку правопорушення, адже це і є поведінка, яка не збігається з вимогами норм права, не відповідає правовим приписам, суперечить їм, заборонена правовою нормою, порушує певні заборони, не виконує обов'язки, встановлені правовими нормами, тощо.

Правопорушення є тим суспільним феноменом, який протягом розвитку світової цивілізації викликав пильну увагу науково-теоретичної думки, вивчався одночасно філософією, соціологією, психологією та спеціальними юридичними науками. Однак, попри окремі дослідження монографічного характеру, сучасні методологічні проблеми з'ясування сутності та змісту протиправних діянь, поки ще залишаються без належного наукового опрацювання, насамперед в частині здійснення аналізу правопорушення як міжгалузевого правового поняття, самостійної правової категорії, а також фактичної підстави юридичної відповідальності. Остання може виражатися як у сумлінному виконанні юридичних обов'язків, що виходить за межі формального дотримання правових приписів, так і в реакції держави на вчинене особою протиправне діяння та застосування до неї встановлених у законі несприятливих наслідків (стягнення, покарання чи інших обмежень) [1].

«Природу юридичної відповідальності, – слушно зазначає В. Грищук, – слід шукати в людині і у її нерозривному зв'язку з суспільним середовищем, яке її оточує. Юридична відповідальність має соціально-комутативну

(інтерсуб'єктивну) природу і пов'язана з емоційно-вольовою сферою людини...» [2, с. 323].

Юридичну відповідальність, як наслідок скоєного протиправного діяння, переважно визначають як: 1) визнану державою здатність особи (громадянина, установи, органу держави, посадової особи тощо) звітувати про своє протиправне діяння і зазнавати на собі заходів державно-примусового впливу у формі позбавлення благ, які безпосередньо їй належать [3, с. 11]; 2) обов'язок особи зазнавати певних позбавлень державно-владного характеру, передбачених законом, за скоєне правопорушення [4, с. 159]; 3) передбачений нормативно-правовими приписами обов'язок правопорушника зазнати негативних юридичних наслідків за вчинення правопорушення [5, с.345]; 4) закріплений у законодавстві і забезпечуваний державою юридичний обов'язок правопорушника пізнати примусового позбавлення певних цінностей, що йому належать [6, с. 133].

Також у цьому контексті досить вдалою видається позиція В. В. Іванова, який вказує, що юридична відповідальність є особливими охоронними правовідносинами, в яких, з одного боку, стоїть держава в особі її органів, а з іншого, – правопорушник, тобто особа, яка винна, порушила норми права, що встановлюються державою. Саме остання обставина і визначає той факт, що такі правовідносини є імперативними і полягають в обов'язку і праві державних органів застосувати до правопорушника заходи юридичної відповідальності та обов'язку правопорушника зазнавати несприятливих для себе наслідків як кари за скоєне правопорушення. Отже, об'єктивно юридична відповідальність найчастіше розуміється як застосування примусових заходів за вчинене правопорушення, пов'язане із зазнаванням винним позбавлень особистого, організаційного або майнового характеру. А з суб'єктивної точки зору, юридична відповідальність – це передбачений правовими нормами обов'язок суб'єкта права зазнавати несприятливих для нього наслідків правопорушення [7, с. 12–13].

Отже, кожне правопорушення завдає шкоди суспільним, державним, колективним чи особистим інтересам, призводить до шкідливих для суспільства наслідків, є таким діянням, що тягне за собою юридичні наслідки у вигляді певного виду юридичної відповідальності.

Правопорушення порушує інтереси, що охороняються правом, і тим самим заподіює шкоду суспільним або особистим інтересам, встановленому принципу верховенства права. Іншими словами мова йде про суспільну небезпеку, як одну з головних ознак будь-якого правопорушення, що виражається в шкоді, яка завдається суспільству. Разом з тим, діяння, які за своїми властивостями не здатні заподіяти шкоду суспільним відносинам, цінностям суспільства або окремої особистості, її правам та інтересам, не створюють загрози правопорядку в цілому або, не підривають правовий режим в тій чи іншій сфері суспільного життя, не можуть і об'єктивно не повинні визнаватися правопорушеннями.

Саме суспільно небезпечний, а відтак і протиправний характер правопорушення зайвий раз підтверджує, що останнє є одним із зовнішніх виразів правого нігілізму, оскільки правопорушник порушує закон, тобто не виконує нормативно закріплений юридичний обов'язок або зловживає правом, ігноруючи інтереси суспільства.

Якщо суспільну небезпеку слід розглядати як внутрішню ознаку правопорушення, то протиправність є його зовнішньою рисою, яка означає, що правопорушення є тим діянням, що спрямоване проти права, вчинене всупереч йому. Протиправність є юридичним вираженням суспільної небезпеки діяння, яке обов'язково вчиняється не будь-якою особою, а лише тією, що віддає звіт своїй поведінці і здатне цією поведінкою керувати. Тому не може вважатися правопорушенням діяння, вчинене неосудною (або недієздатною) особою або, наприклад, особою, що не досягла віку деліктоздатності, тобто можливості нести відповідальність за скоєне протиправне діяння.

Юридичного значення розглянуті ознаки отримують через правову категорію «склад правопорушення», що через попереднє з'ясування суспільної шкідливості і протиправності діяння дозволяє відмежовувати його від правомірної поведінки.

Слід враховувати й те, що лише в купі перерахованих ознак діяння може вважатися правопорушенням, адже відсутність хоча б одного з них унеможлиблює визнання його як такого та відповідно адекватну реакцію держави застосування до винної особи встановлених у законі несприятливих наслідків (стягнення, покарання чи інших обмежень). Такі наслідки скоєного правопорушення називаються юридичною відповідальністю, що є передбаченими санкціями норм права, забезпеченими можливістю застосування державного примусу несприятливими наслідками особистого, майнового чи організаційного характеру, яких відповідний суб'єкт права зазнає за вчинене правопорушення (порушення суб'єктивних прав) і які процесуально закріплені в передбаченому законодавством порядку [8].

Таким чином, будь-яке правопорушення є протиправною, винною поведінкою деліктоздатної особи або організації, що суперечить приписам правових норм, завдає шкоди іншим особам і тягне за собою застосування заходів юридичної відповідальності. Підставою виникнення останньої є саме протиправне, винне діяння деліктоздатної особи (правопорушника), адже за відсутності свободи волі або в умовах, коли суб'єкт не передбачав, не міг і не повинен був передбачити результати своїх вчинків, не бажав їх настання, або не міг керувати своїми діями, наприклад, в силу душевної хвороби, юридична відповідальність не настає. Вона також передбачає в кожному конкретному випадку її сувору індивідуалізацію в межах, встановлених законом, та невідворотність застосування для досягнення цілей, які законодавець встановлює, призначаючи міри покарання. Будь-яке правопорушення характеризується певними ознаками, що відображають його зміст, які в сукупності, за обов'язкової наявності усіх складових елементів, складають

фактичну підставу до адекватної реакції держави та суспільства в особі уповноважених органів та посадових осіб застосовувати до порушників правових норм і відповідних приписів заходів юридичної відповідальності.

Література:

1. Сунегін С. О. Юридична відповідальність: соціонормативний контекст забезпечення ефективності. *Правова держава*. 2020. Вип. 3. С. 98-108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2020_3_12
2. Грищук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини : монографія. 2-ге вид., переробл. і доповн. Хмельницький: Хмельницьк. ун-т управління та права, 2013. 768 с.
3. Зелена І. В. Юридична відповідальність: підходи до розуміння. *Юридичний вісник*. 2012. № 2 (23). С. 10–15.
4. Общая теория права и государства : учебник / под ред. В. В. Лазарева. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Юристъ, 2001. 520 с.
5. Луць Л. А. Загальна теорія держави та права : навч.-метод. посіб. (за кредит.-модул. системою) / Л. А. Луць. Київ : Атіка, 2007. 412 с.
6. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. Вид. 6-те. Харків : Консум, 2002. 160 с.
7. Иванов В. В. Материально-правовые и процессуальные гарантии законности привлечения к административной ответственности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Иванов Виктор Васильевич. Одесса, 2001. 192 с.
8. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як явище об'єктивного права. *Право і Безпека*. 2016. № 2. С. 31-37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2016_2_7

Острове́рха Анастасія Андрі́ївна

Студентка 3 курсу юридичного факультету
Державного університету інфраструктури та
технологій, м. Київ, Україна

Науковий керівник –

Подольан Юлія Олександрівна

Кандидат юридичних наук,
Старший викладач кафедри господарського та
транспортного права юридичного факультету
Державного університету інфраструктури та
технологій

КОРПОРАТИВНІ ОБОВ'ЯЗКИ

Виконання корпоративних обов'язків є надійним критерієм для відмежування корпоративних правовідносин від будь-яких відносин між корпоративним підприємством і його посадовими особами, внутрішньо

організаційних відносин в корпоративних підприємствах в разі їх визнання і будь-яких суміжних відносин з корпоративною специфікою (адміністративних, сімейних, спадкових, цивільно-правових, господарських, які не є корпоративними та ін.), як за участю тільки корпоративного підприємства і його учасників (акціонерів, членів та ін.), так і з третіми особами, пов'язаних зі створенням, діяльністю та припиненням корпоративного підприємства.

Корпоративні обов'язки мають визначальне значення для кваліфікації правовідносин як корпоративних, виникають виключно у учасників, акціонерів, членів, засновників, квазізасновників (інвесторів), вкладників, колишніх учасників корпоративного підприємства, при цьому з боку корпоративного підприємства їм, в свою чергу, кореспондують відповідні обов'язки, які, на нашу думку, щоб уникнути плутанини слід називати «обов'язками корпоративного підприємства в корпоративних відносинах».

З огляду на усталені загальнотеоретичні положення обов'язок – це поведінка особи, яка полягає в здійсненні дій активного або пасивного характеру. У корпоративному праві поняття корпоративного обов'язку є тотожним із загальноприйнятим поняттям обов'язку в цивільному праві. Поняття обов'язку носить імперативний характер, тобто зобов'язує особу-учасника корпоративних правовідносин учинити певні дії або утриматися від учинення певних дій [2, с. 88]. Аналіз нормативно-правових актів у сфері корпоративних відносин та змісту статутних документів товариств свідчить про те, що формулювання змісту корпоративних обов'язків найчастіше супроводжуються використанням слів «повинен» та «зобов'язаний». Узагальнення норм корпоративного законодавства дозволяє визначити коло корпоративних обов'язків, які виникають в учасників будь-якої юридичної особи корпоративного типу незалежно від її організаційно-правової форми, а саме: обов'язок додержуватися вимог установчого документа товариства; обов'язок виконувати рішення загальних зборів та інших органів управління товариства; виконувати свої зобов'язання перед товариством, у тому числі пов'язані з майновою участю, а також вносити вклади (оплачувати акції), сплачувати інші передбачені законом чи статутом внески в розмірі, порядку та засобами, передбаченими установчими документами; не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства¹⁴².

Всі обов'язки учасників товариств, які визначені установчими документами, є *локальними*, оскільки зобов'язують до певних дій (утриматися від таких дій) учасників організацій, які діють на підставі цих установчих документів. Вони, як правило, передбачаються в установчих документах при створенні юридичної особи. Водночас покладання додаткових обов'язків на членів товариства може бути спричинене прийняттям рішення на загальних зборах товариства.

Варто виокремлювати типові та особливі корпоративні обов'язки. Типові корпоративні обов'язки (ст.88 Господарського кодексу України [1],

ст.117 Цивільного кодексу України [5] та ст.11 Закону України «Про господарські товариства» [4]) врегульовані на законодавчому рівні та механізм їх реалізації може бути конкретизований установчими (засновницькими) документами господарського товариства (зокрема, щодо порядку оцінки вкладу, внесеного до статутного капіталу майновими (у тому числі корпоративними) правами – правом користування, правом довірчого управління тощо).

При цьому окремі особливі корпоративні обов'язки мають факультативний характер, оскільки можуть бути врегульовані як законом, так і визначені (врегульовані) засновницькими (установчими) документами корпорації (в тому числі акціонерною угодою).

Зокрема, обов'язок щодо участі на загальних зборах акціонерного товариства покликаний насамперед вирішити так звані «патові ситуації», пов'язані зі зловживанням своїми корпоративними правами і ухиленням від участі на загальних зборах, наприклад у ситуації, коли акціонери володіють частками у статутному капіталі у співвідношенні 50:50. При цьому Закон України «Про акціонерні товариства» [3] лише згадує про можливість акціонерів укласти договір щодо покладення на останніх додаткових обов'язків без конкретизації переліку таких обов'язків та їх змісту. Очевидно, що в такому разі акціонерам слід домовитись між собою відносно механізмів реалізації окремих особливих корпоративних обов'язків.

Крім того, особливі корпоративні обов'язки опосередковують зв'язок особи з конкретною організаційно-правовою формою корпорації, оскільки від такої форми залежить зміст конкретного особливого корпоративного обов'язку. При цьому перелік типових корпоративних обов'язків визначений законом в імперативному порядку.

З урахуванням викладеного:

1) типовий корпоративний обов'язок – це врегульована законом модель належної поведінки суб'єктів корпоративних відносин, механізм реалізації якої закріплений в установчих (засновницьких) документах корпорації, і яка передбачає виконання певних дій (утримання від них) як з боку учасників корпорації по відношенню один до одного, так і по відношенню до власне корпорації;

2) особливий корпоративний обов'язок – це спеціальна, врегульована законом та/або засновницькими (установчими) документами (у тому числі акціонерною угодою) модель належної поведінки суб'єктів корпоративних відносин, яка може мати факультативний характер і яка передбачає виконання певних дій (утримання від них) як з боку учасників корпорації по відношенню один до одного, так і по відношенню до корпорації.

Таким чином, поняття «корпоративний обов'язок» можна визначити як забезпечену корпоративним законодавством чи внутрішньокорпоративними нормами міру належної поведінки суб'єкта відповідних правовідносин при набутті чи реалізації ним корпоративних прав, встановлених цими актами.

Література:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №436-IV. *Відомості Верховної Ради*. 2003. №18. Ст. 144.
2. Марущак Я.С. Корпоративні права та обов'язки за законодавством України та Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2018. 214 с.
3. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. №514- VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. №№50–51. Ст. 384.
4. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 р. №1576-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. №49. Ст. 682.
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435- IV *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №40. Ст. 356

Василюк І. М.

кандидат юридичних наук, адвокат

Пирожик О. В. ,

радник ректора ПВНЗ «Академія рекреаційних технологій і права»,
депутат Волинської обласної ради
м. Луцьк

ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВНА ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ У ЗМІСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У КОНТЕКСТІ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Аналіз наукової літератури свідчить про різноманітність підходів до опису й тлумачення гідності як людини в цілому, так і як об'єкта правового захисту, що закріплений в Законі України «Про національну безпеку України» [1]. При цьому, єдине, в чому сходяться більшість науковців – це визнання людської гідності найкращою підставою для обґрунтування усіх інших прав людини, у тому числі й в контексті забезпечення національної безпеки України.

У доктринальних джерелах зазначено, що людська гідність – це складне поняття, що не має чіткої дефініції, і це лише ускладнює практичне забезпечення поваги до неї якщо не можна чітко встановити, що є гідністю людини, то відповідно, не можна й виміряти повагу до неї у тій або іншій сфері чи діяльності [2]. Зокрема, судді Конституційного Суду України у зв'язку з цим констатують, що у Конституції України увагу людській гідності безпосередньо приділено у статті 3, положеннями якої гідність людини визнано однією з найвищих соціальних цінностей в Україні, та у статті 28, у якій встановлено заборону піддавати будь-яку людину катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує

гідність, поводженню чи покаранню, а також без її вільної згоди медичним, науковим чи іншим досліддам.

Поряд з цим, фактично інших підходів до розуміння цього явища, окрім як через заборону негуманного поводження з людиною, Основний закон не містить. У той самий час, як доведено на науковому та практичному рівнях, людська гідність є більш широким за своїм змістом правовим феноменом, позаяк вона є висхідним положенням для норм, що гарантують природні права людини [3, с. 105]. Саме тому, це явище закріплене в Конституції України як системна цінність у праві і, безумовно, воно потребує своєї інтерпретації, виходячи з ціннісно-орієнтованого правосприйняття, з урахування сучасних проблем, пов'язаних з військовою агресією Російської Федерації (РФ) на Сході нашої держави та анексією нею Криму, а також з іншими проблемами, що стосуються забезпечення національної безпеки України у цілому.

У цьому контексті слід зазначити, що різноманітні погляди на зміст людської гідності як правового явища мали б бути основним предметом дискусії у рішеннях Конституційного Суду України (КСУ), позаяк його роль щодо цього є визначальною, оскільки відповідно до положень п. 2 ч. 1 ст. 150 Конституції України та п. 4 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про Конституційний Суд України», лише ця інституція має виключні повноваження офіційно тлумачити положення Конституції України і законів України. Однак, як показали результати вивчення його роботи, за свою тривалу діяльність КСУ не виробив жодної правової позиції щодо поняття людської гідності, з урахуванням змісту ст. 3 Основного закону чи іншими його статтями.

Поряд з цим, варто звернути увагу на той факт, що в практиці КСУ є деякі рішення, які за своєю фабулою і правовими поглядами, висловленими в них, можуть у загальних рисах та з огляду вимог формальної логіки стосуватися цього явища. При цьому, незважаючи на те, що в цих рішеннях не сформульовано позиції щодо нього, їх варто проаналізувати саме в аспекті захисту і поваги до людської гідності. Зокрема, першим і на сьогодні єдиним кроком у напрямі пізнання людської гідності як джерела прав людини є рішення КСУ від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 (справа про смертну кару) у якому визнано такими, що не відповідають Конституції України, положення чинного на той час Кримінального кодексу України щодо застосування смертної кари як виду покарання, а також де КСУ вказав на фундаментальність права людини на життя і її права на повагу до гідності. Більш того, за такою правовою позицією КСУ визнав також, що зазначені права обумовлюють реалізацію інших прав людини, а тому не можуть бути звужені чи обмежені [4, с. 502].

Важливим у цьому сенсі можна назвати правову позицію Європейського суду з прав людини у справі *Soering v. The United Kingdom*, згідно з якою життя і гідність людини визнані фундаментальними цінностями демократичного суспільства [5, с. 637-658], що має прикладне

значення як для з'ясування змісту поняття гідності людини, так і для формування правових засад її забезпечення у системі національної безпеки України.

Однак, незважаючи на те, що у справі про смертну кару було закладено основу для подальшого пізнання гідності як одного з базових положень Конституції України, в наступних рішеннях КСУ не вдавалося до розкриття власного бачення і розуміння цього поняття, що, як показала практика, вкрай негативно впливало на забезпечення даного конституційного права людини і громадянина, а також на ефективність діяльності у сфері національної безпеки України.

Показовим у цьому контексті є рішення КСУ від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007 (справа про соціальні гарантії громадян) [6, с. 113], в якому він виходив з розуміння природи конституційного права на соціальний захист і кореспондуючого йому обов'язку держави забезпечити таке право. З урахуванням цього, дотримання соціальних гарантій як елементів зазначеного права було визнано КСУ одним із принципів соціальної, правової держави. І хоча в даному рішенні КСУ не пов'язав право на соціальний захист з повагою до гідності людини як фундаментальної конституційної цінності, однак такий зв'язок впливає із змісту цього судового акту, а саме - шляхом визнання необхідності для держави виконувати свої соціальні зобов'язання КСУ опосередковано вказав на обов'язок держави поважати людину у її гідності та правах. І, хоча таке рішення не стосується безпосередньо проблеми, пов'язаної зі змістом поняття поваги до людської гідності, проте це впливає з більш глибокого аналізу правових позицій КСУ, викладених у ньому.

Отже, враховуючи, що у ст. 3 Конституції України це поняття визнано найвищою соціальною цінністю, слід констатувати, що при такому правовому підході обов'язком держави є створення таких умов життя людини, за яких її гідність була б центром поваги. Як видається, такими умовами можна вважати також дотримання соціальних прав людини, мова про які ведеться у деяких рішеннях КСУ, що вкрай важливо у сьогоднішній при вирішенні завдань та формуванні відповідних законодавчих підходів, які стосуються забезпечення національної безпеки України.

Література:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

2. Вікіпедія. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%96%D0%B4%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>

3. Василюк І. М. Право засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2017. 233 с.

4. Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 1997–2001 : у 2-х кн./відп. ред. канд. юрид. наук П. Б. Євграфов. Кн. 1. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 512 с.

5. Решение по делу «Сёринг против Соединенного Королевства» (Soering v. The United Kingdom) от 7 июля 1989 года // Европейский суд по правам человека. Избранные решения : в 2 т. / председатель ред. кол. В. А. Туманов. Москва : НОРМА, 2001. 858 с.

6. Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2007 / відп. ред. канд. юрид. наук А. А. Стрижак. Кн. 7. Київ : Ін Юре, 2008. С. 232 с.

Прихожанов Валерій Олександрович,
здобувач МАУП.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СФЕРІ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ

Такі результати інтелектуальної творчої діяльності як винаходи, корисні моделі і промислові зразки (складові промислової власності) - посідають значне місце серед об'єктів інтелектуальної власності. Разом з товарними знаками, знаками обслуговування, найменуваннями місць походження товарів вони охоплюються загальною назвою «Об'єкти промислової власності».

В теорії права висловлено пропозиції розглядати право промислової власності як юридичний інститут, що має опосередковувати економічні відносини промислової власності, у чинному законодавстві [1]. Право промислової власності в об'єктивному сенсі вчені представляють у вигляді низки відокремлених інститутів законодавства. Це інститут патентного законодавства, інститути законодавства про засоби індивідуалізації, про недобросовісну конкуренцію тощо.

Під засобами індивідуалізації товарів та учасників господарського обігу (скорочено «засоби індивідуалізації») розуміється група об'єктів інтелектуальної власності, зокрема: знаки для товарів та послуг або торговельні марки, зазначення походження товару, комерційні найменування та промислові зразки, що використовуються для того, щоб відрізнити один товар або учасника господарського обігу від іншого.

Засоби індивідуалізації є матеріальним вираженням таких нематеріальних активів підприємства як гудвіл, ділова репутація та лояльність споживачів. Засоби індивідуалізації вважаються ключовим активом у портфелях інтелектуальної власності підприємств, діяльність яких заснована на активній маркетинговій стратегії.

Щодо аналізу ефективності діючого правового забезпечення промислової власності та виявленні його проблем на прикладі законодавства про недобросовісну конкуренцію. Як зазначалось у

літературі, переважна кількість актів недобросовісної конкуренції пов'язана з порушенням прав об'єктів інтелектуальної власності, таких як: винаходи, корисні моделі, торгові марки, промислові зразки та інше. Конкурентна боротьба в інтелектуальній сфері не завжди йде законними напрямками. Особливо небезпечними вважаються промислове шпигунство, "піратська продукція" та ін. [1, 2].

Численні випадки поширення інформації, що вводить в оману, неправомірного використання чужих позначень, рекламних матеріалів, упаковки, введення у господарський обіг під своїм позначенням товару іншого виробника, використання порівняльної реклами тощо.

Проблема (зокрема, для України) полягає в тому, що хоча відносно давно були введені заходи щодо захисту інтелектуальної продукції від недобросовісної конкуренції, які відповідали західним стандартам, кількість порушень патентного права. Дуже активно обговорюються проблеми недобросовісної конкуренції в інтелектуальній сфері.

Але ці заходи не дають бажаних результатів. Практично не знизився рівень недобросовісної конкуренції на ринку об'єктів інтелектуальної власності, повсюдно розповсюджені піратська продукція, неліцензійне використання програмного забезпечення, неліцензійні товари. Кажуть – відсутні сталі традиції у вирішенні подібних проблем. Така точка зору може мати місце. Адже дійсно, в країнах з розвинутою ринковою економікою, де існують тривалі традиції боротьби з піратською продукцією, рівень піратства – найнижчий. Зокрема, у США.

У той же час слід було б підвищити відповідальність профільних органів виконавчої влади і, перш за все, Укрпатенту та АМКУ. У літературі, відмічалось, що в органів Укрпатенту розглядався лише 1% випадків, кваліфікованих як «ultimo ratio» (піратство) [2].

Значною проблемою сьогодення є так званий «патентний тролінг».

Судовий експерт Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Юрій Охромєєв у своїй статті «Патентний тролінг – ахіллесова п'ята системи охорони інтелектуальної власності в Україні» пише про те, що держава має забезпечувати реальну відповідальність недобросовісних заявників – патентних тролів та відшкодовувати збиток особам, які його зазнали внаслідок таких дій або за рахунок патентного троля, або з державного бюджету [3].

Автор пропонує створення ефективного механізму настання реальної відповідальності за вчинення дій, що мають ознаки недобросовісної конкуренції із використанням прав на об'єкти інтелектуальної власності [3].

В рамках такого механізму настання реальної відповідальності добре спрацював би введений в українське кримінальне законодавство інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Література:

1. Швець Г.О. Недобросовісна конкуренція в сфері інтелектуальної власності //
2. Хрустальова В. Проблеми становлення цивілізованого конкурентного середовища на інтелектуально-інформаційному ринку України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bezpeka.com/ru/lib/spec/law/competitive-environment-information-market.html>
3. Охромєєв Ю. Патентний тролінг – ахіллесова п'ята системи охорони інтелектуальної власності в Україні //Юридична газета. – 2 лютого 2015.

Рожко Вікторія Миколаївна,
Студентка 3-го курсу Юридичного факультету,
Державного університету інфраструктури та технологій Київ, Україна
Науковий керівник - Подолян Юлія Олександрівна
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри господарського і транспортного права,
юридичного факультету
Державного університету інфраструктури та технологій

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СФЕРІ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА

В умовах сьогодення, напрямок приватного права в Україні розвивається з досить швидкими темпами, що відповідно впливає і на корпоративне право в цьому ж числі. Проте, варто зазначити, що це процес, який аж ніяк не завершений, тому що на сьогоднішній день можна констатувати лиш той факт, що даний правовий інститут досі знаходиться на первинних стадіях становлення в правовій системі України. На даному етапі відбуваються досить активні дискусії серед науковців та поява ще більшого бажання серед учасників долучитись до законотворення у цій сфері.

Актуальність проблеми законодавчого забезпечення в сфері корпоративного права полягає не у відсутності законодавчого регулювання правових відносин цього інституту, а навпаки, у великому нагромадженні нормативно-правових актів, що ускладнює вирішення питання чітко по суті із конкретним формулюванням норм та правил, що в результаті приводить до виникнення відповідних колізій, які породжують і надалі думки про нове законотворення або вдосконалення вже існуючого чинного законодавства. Окрім цього, важливо зазначити, що залагодження дір та усунення

дублювань в нормативно-правових актах аж ніяк не робить законодавство чітким і гармонійним.

Саме тому, в умовах сьогодення з перевагою на перший план виходить не стільки уніфікація українського законодавства відповідно до європейського, скільки питання про приведення внутрішнього законодавства до стану гармонізації, що можна зробити шляхом усунення дублювань у чинних нормативно-правових актів та надто зарегульованих тих чи інших суспільних відносин у сфері корпоративного права. Співвідношення приватного права та корпоративного як загального та спеціального дозволяє застосувати загальні положення цивільного права за відсутності спеціальних норм. Варто також зазначити, що на сьогоднішній день в українській правовій системі існує досить багато спеціальних норм, які конкурують між собою, і при цьому, визначити пріоритетність однією над іншою шляхом доктринального тлумачення проблематично. Таким чином, на початку вдосконалення законодавства у сфері корпоративного права, треба звернути увагу та ревізувати насамперед спеціальні нормативно-правові акти.

Важливо також звернути увагу на корпоративні утворення, які за своєю природою несуть договірний характер. Цей аспект передбачає віднесення низки питань створення та функціонування юридичних осіб на розсуд сторін через укладення договорів та прийняття колективних рішень. Тому зайва увага до таких утворень зі сторони держави через прийняття нормативно-правових актів, яких стає дедалі більше, стає не тільки не виправданою, а й в деякій мірі шкідливою. Це пояснюється динамічним розвитком суспільних відносин, які являються зоною застосування норм цивільного права, та не можуть чекати на прийняття того чи іншого закону, у зв'язку з тим, що питання варто вирішити вже сьогодні. У сфері корпоративного права такі суспільні відносини можна регулювати шляхом :1) верховенства права, 2) прямої дії правових норм Конституції, 3) принципів корпоративного права, 4) укладення договорів. Проте, за відсутності спеціальної норми доводиться чути обґрунтування неспроможності державних інституцій у вирішенні деяких питань, констатацією факту про відсутність законодавства. Наразі проблема правового регулювання корпоративних відносин вийшла за межі «конфлікту» цивільного та господарського кодексів, через те, що набула ширших масштабів. Йдеться про більшу економізацію законотворення, яка здебільшого регулятивно не є виправданою.

Зважаючи на все викладене, на мою думку, заходи щодо вдосконалення корпоративного законодавства повинні бути розроблені з урахуванням як міжнародних стандартів і підходів, так і досвіду вітчизняних корпорацій і специфіки української економіки. В свою чергу, такі дії дозволять захистити інтереси акціонерів, підвищити конкурентоспроможність українських корпорацій, поліпшити інвестиційний клімат і економіку країни.

Література:

1. Бабецька І. Я. Корпоративні правовідносини та корпоративні права: до проблеми визначення поняття / І. Я. Бабецька // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. - 2013.
2. Барбара В.П. Проблемні питання застосування законодавства, що регулює корпоративні відносини, в аспекті переходу права власності // Вісник Верховного Суду України. - 2016.
3. Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як корпоративні утворення / А. В. Зеліско // Юридична Україна. - 2017.
4. Корпоративне право України : підручник / [В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва та ін.]; 2010.
5. Вінник О. М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах. О. М. Вінник ; Київ. нац. ун-т ім.Т.Шевченка. – К., 2004.

Дзюбенко Олена Леонідівна

доцент кафедри цивільного права
Державного університету інфраструктури
і технологій

кандидат юридичних наук, доцент

Ручинська Марія Сергіївна

студентка 3 курсу Державного
університету інфраструктури і технологій

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ В УКРАЇНІ

Поняття шлюбного договору у світі існує дуже давно. В нашій країні інститут шлюбного контракту з'явився в 1992 році з внесенням доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю статтею 27. Сьогодні понятті, зміст, правила укладання шлюбного договору визначені главою 10 Сімейного кодексу України, який набув чинності 1 січня 2004 року. Проте, великого поширення в Україні такі договори поки не набули, оскільки наречені та подружжя ототожнюють «шлюбний договір» з «недовірою». Так, у минулому році в Києві уклали майже 28 тисяч шлюбів та 1038 шлюбних договорів.

Чому не має великого інтересу до таких договорів в Україні? Певно, в нас переважають почуття над розумом, а наречені або подружжя, можливо, остерігаються образити почуття меркантильними питаннями.

Необхідно розуміти, що шлюбний договір – це, перш за все, договір про вирішення спірних питань життя сім'ї, укладений між особами які вступають у шлюб, або подружжям. Новацією сімейного кодексу України є положення про те, що шлюбний договір може бути укладено не тільки до одруження, як встановлювалось Кодексом про шлюб та сім'ю, а й під час шлюбу.

Укладання договору відбувається у письмовій формі з обов'язковим посвідченням нотаріуса. Перед оформленням договору нотаріус повинен роз'яснити сторонам їхні права і обов'язки [7, с. 1]. Щодо віку, з якого особи мають право самостійно укладати шлюбний договір, то він збігається зі шлюбним віком, що встановлений для жінок та чоловіків - 18 років. У разі зниження шлюбного віку до реєстрації шлюбу відповідно до чинного законодавства шлюбний договір укладається неповнолітніми за письмовою згодою їх батьків або піклувальника, справжність підпису яких засвідчується нотаріусом [4, с. 272].

У шлюбному договорі може бути встановлено загальний строк його дії, строки тривалості окремих прав та обов'язків. Водночас, може бути встановлена чинність договору або окремих його умов і після припинення шлюбу.

Найважливішою особливістю шлюбного договору є те, що майнові права й обов'язки подружжя може бути визначено інакше, ніж це передбачено загальними правилами сімейного законодавства. На практиці шлюбний договір, в основному, застосовується не для регулювання спільного проживання і користування майном, а на випадок розірвання шлюбних відносин. Тому, безперечно, у шлюбному договорі можна визначити можливий порядок поділу майна, у тому числі і після розірвання шлюбу. У цьому разі у випадку розлучення можна уникнути довго триваючих судових процесів поділу майна, маючи більше шансів зберегти добрі відносини після розлучення.

В шлюбному договорі можна встановити порядок користування житлом. Статтею 59 Сімейного кодексу визначено, що той із подружжя, хто є власником майна, визначає режим володіння та користування ним з урахуванням інтересів сім'ї, насамперед дітей. При розпорядженні своїм майном дружина, чоловік зобов'язані враховувати інтереси дитини, інших членів сім'ї, які відповідно до закону мають право користування ним.

Водночас, у шлюбному договорі дозволяється визначити суму, яка в разі розлучення може служити компенсацією для однієї зі сторін. При цьому, шлюбний договір може захистити матеріально одного із подружжя при зраді. Так, у разі подружньої невірності, постраждала сторона може розраховувати на певну матеріальну компенсацію, яка обумовлюється в договорі.

В шлюбному контракті можна описати і долю цінних подарунків, які, за законом, належать тому, хто їх дарував. Такий вид відносин дає гарантію, що подаровані предмети розкоші у випадку розлучення не повертаються.

Шлюбний договір може описувати й обов'язки сторін по догляду за членами сім'ї похилого віку, дітьми. Документ дозволяє описувати і суму грошей, яку зобов'язаний вносити кожен із членів сім'ї в загальний бюджет.

Однак, варто особливу увагу звернути на те, що головною умовою шлюбного договору є збереження стабільного матеріального становища кожного з подружжя.

У шлюбному договорі особи на власний розсуд можуть визначити право на утримання незалежно від непрацездатності та потреби у матеріальній допомозі, умови, розмір та строки, у які будуть здійснюватись такі виплати. При цьому у разі невиконання одним із подружжя свого обов'язку за договором аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса, тобто, не буде необхідності звертатися до суду. Шлюбним договором може бути встановлена й можливість припинення права на утримання одного з подружжя у зв'язку з одержанням ним майнової (грошової) компенсації.

Отже, подружжя або особи, що бажають взяти шлюб, можуть включити до шлюбного договору будь-які умови щодо правового режиму майна, якщо вони не суперечать моральним засадам суспільства.

Сімейний кодекс України встановлює такі випадки зміни умов договору: якщо обидва з подружжя бажають змінити умови шлюбного договору, вони звертаються до нотаріуса із відповідною заявою; на вимогу одного з подружжя шлюбний договір може бути змінений за рішенням суду, якщо цього вимагають його інтереси, інтереси дітей, а також інтереси непрацездатних повнолітніх дочки, сина, та які мають істотне значення.

Водночас, *процедура розірвання або визнання недійсним шлюбного договору* така сама, як і для внесення змін до договору. Таким чином, припинення дії шлюбного договору відбувається за таких підстав: відмова подружжя від договору шляхом подання заяви до нотаріуса; розірвання шлюбного договору на вимогу одного з подружжя за рішенням суду. При цьому, одностороння відмова від шлюбного договору не допускається.

Подружжя має право відмовитися від шлюбного договору. У такому разі права та обов'язки, встановлені шлюбним договором, припиняються в день подання до нотаріуса заяви про відмову від нього [8, с. 1].

Аналізуючи укладання шлюбного договору в Україні, варто звернутися і до міжнародного досвіду. Так, за кордоном шлюбний договір вважається звичною практикою, особливо серед зірок. Наприклад, Бред Пітт та Анджеліна Дзолі уклали шлюбний контракт на 101 сторінці. Том Круз, в свою чергу, зобов'язав Кеті Холмс щорічно робити аналіз на наркотики, а за слухняність її банківський рахунок щорічно повинен був поповнюватися на 3 млн. доларів, а після 5 років шлюбу – бонус у сумі 20 млн. доларів.

Бейонсе і репер Джей Зи обумовили в шлюбному контракті компенсацію за народження спадкоємців. За кожного сина співак зобов'язався виплатити дружині 5 млн. доларів. Юристи підраховали, що саме таку суму Бейонсе може заробити за той час, доки жертвуючи кар'єрою виношуватиме і виховуватиме дітей [9, с. 1].

Укладення шлюбного договору – не обов'язок, а взаємне волевиявлення осіб вирішити питання життя сім'ї на власний розсуд. Тому, ті умови шлюбного договору, які всупереч волі будь-кого з подружжя погіршують його становище порівняно із законодавством України (мають дискримінаційний характер, позбавляють права на частку в нажитому майні

тощо), не можуть бути визнані дійсними, так само як і шлюбний договір, укладений без додержання порядку, встановленого законодавством України. Він регулює взаємини як після розпаду сім'ї, так і в шлюбному союзі, а його оформлення – зовсім не перша сходінка до розлучення, а перший крок до сучасного рішення можливих проблем між подружжям.

Література:

1. Цивільний кодекс України – Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003, NN 40–44, ст. 356
2. Сімейний кодекс України: Закон України [№ 524-V від 22.12.2006](#). Відомості Верховної Ради України. Ст.92, Ст. 59 в редакції Закону / Верховна Рада України
3. Індиченко С. П., Гопанчук В. С., Савченко Л. А. Сімейне право України. – К.:1997.
4. Ариванюк Т. О., Бірюков І. А., Гопачук В. С. Сімейне право України / Підручник. – К.:2002.
5. Фединяк Г. С. Міжнародне приватне право / Курс вибраних лекцій. – К.:1997.
6. Офіційний сайт Міністерства Юстиції. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_11523
7. Офіційний сайт очаківської міської ради. URL: <http://ochakiv-rada.gov.ua/index.php/324-poryadok-ukladennya-rozirvannya-ta-viznannya-nedijsnim-shlyubnogo-dogovoru>
8. Центральне міжрегіональне управління Міністерства юстиції. Офіційний веб-сайт. URL: <https://kyivobljust.gov.ua/news/info/shlyubniy-dogovir-amoralno-chimudro>

Сокол Владислава Анатоліївна

Студент 3 курсу група 1815 Юридичного факультету
Державного університету інфраструктури та технологій
Науковий керівник – Подолян Юлія Олександрівна
Кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри
господарського і транспортного права, юридичного
факультету
Державного університету інфраструктури та технологій

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУДОВОМУ ПОРЯДКУ

Суб'єкт підприємницької діяльності - фізична особа, який є платником єдиного податку, не звільняється від обов'язку нараховувати, утримувати та перераховувати до бюджету прибутковий податок із доходів, виплачених ним найманим працівникам.[2]

Право на підприємницьку діяльність зазначені в статті 42 Конституції України.[1]

В юридичній літературі неодноразово порушувалася проблема беззахисності підприємств. Серед фахівців права ведеться багато дискусій щодо перегляду судових рішень; терміну набрання законної сили рішень господарського суду; строку апеляційного оскарження; строків подання заяв про поворот виконання рішень, ухвал, постанов; про вирішення в судовому процесі мирової угоди третіми особами, що не заявляють своїх вимог відносно спору; питання про підписання мирової угоди при наявності в справі декількох позивачів та відповідачів; досудове врегулювання Господарських спорів відшкодування моральної шкоди в господарському суді.[5]

На сьогодні існує безліч відносин у сфері підприємництва, які досі не врегульовані або врегульовані досить слабким чином через велику кількість підзаконних нормативно-правових актів, що знижує ефективність правового впливу на підприємницьку діяльність. В законодавстві не правильним є співвідношення законів і підзаконних актів, а також відсутність гнучкого та належного регулятивного потенціалу.

Захист прав суб'єктів підприємницької діяльності регулюється і гарантується нормами цивільного і господарського права.[2] Часто права суб'єктів підприємницької діяльності порушується через незаконне втручання в їхню діяльність державних органів, особливо органів державної податкової служби.

Право на судовий захист реалізується через право на позов. Позов необхідно подати до господарського суду для розгляду в передбаченому законом порядку, оскільки господарське судочинство ці питання вирішує тільки у порядку позовного провадження, за винятком є справа про банкрутство.[3]

Є три види захисту підприємницької діяльності: досудова, позасудова, судова. Судова може виступати як самостійна форма захисту прав, а також як гарантія законності винесення рішення іншими органами.[5]

Загальнодоступною та гарантованою формою відстоювання власних прав є звернення до суду. Можливості звернення до суду суб'єкта підприємницької діяльності, чії права порушені, не обмежуються національною судовою системою, він також має право звертатися до міжнародних судових установ.

Складність проблеми захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в господарських судах України пояснюється не лише недосконалою нормативною базою, але й браком надійних гарантій судової незалежності. Для здійснення правосуддя господарські суди повинні бути незалежними і самостійними у вирішенні господарських суперечок. Одним із гарантів захисту прав є незалежність суду.[3]

У багатьох випадках, суди, зайняли позицію спостерігача, не вирішуючи спір по суті а користуючись обмеженість

способів захисту порушеного права передбачених ст.20 ГК України та ст.16 ЦК України, уникають вирішення конфлікту.[4]

Суди керуючись ст.62 та ст.80 Господарського процесуального кодексу України відмовляють у прийнятті позовної заяви або припиняють провадження по справі, в зв'язку з тим, що власник порушеного права може скористатися не будь-яким, а конкретним способом захисту свого права.[3]

Висновки:

Захист прав суб'єктів підприємницької діяльності є актуальною проблемою сьогодення, так як господарські суди зайняли позицію наглядча, а позивачі навіть при дотриманні всіх правил подачі позову можуть отримати відхилення розгляду.

Для того що б вирішити цю проблему я вважаю що потрібно: вивчати досвід інших країн з організації і діяльності спеціалізованих судів. Як показує аналіз зарубіжного досвіду, для захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності створені спеціалізовані суди. Ці суди для розгляду справ залучають не тільки юристів, а й професіоналів певного виду діяльності.

Література:

1. Конституція України URL: https://kodeksy.com.ua/konstitutsiya_ukraini/statja-42.htm
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року. № 436-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
3. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
4. Цивільний кодекс України 16 січня 2003 року № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
5. Проблеми захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в господарських судах Рум'янцева.В.В (Міністерство Юстицій) URL: https://minjust.gov.ua/m/str_1956

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**«Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права,
кримінології та судочинства»,**

**присвяченої 186-річниці
з дня народження професора Чезаре Ломброзо**

**14 травня 2021 року
м. Київ**

АДРЕСА:
Україна, 04211, м. Київ, пр-т Героїв Сталінграда, 2,
Юридичний факультет
(097) 299-42-13
www.jurist.net.ua